

Universitetet
i Stavanger

FAKULTET FOR UTDANNINGSVITENSKAP OG HUMANIORA

MASTEROPPGAVE

Studieprogram: Master i historiedidaktikk
MHIMAS

Vårsemesteret, 2020

Åpen

Forfatter: Daniel Skarstein

Daniel Skarstein

(signatur forfatter)

Veileder: Roald Berg

Tittel på masteroppgaven: Hellas og Romerriket i norske lærebøker. Analyse av norske lærebøker på 1800-tallets framstilling av gresk-romersk historie.

Engelsk tittel: Greece and Rome in Norwegian textbooks. An analysis of Norwegian 19th century textbooks' portrayal of ancient Greco-Roman history.

Emneord: Historiografi, historie, antikken, lærebok, Hellas, Romerriket, Norge

Antall sider: 113 (41745 ord)
+ vedlegg/annet: .....

Stavanger, 15/05/2020
dato/år

Forord

I løpet av det siste året har jeg arbeidet med denne oppgaven og arbeidet har vært spennende nærmest hele veien. Arbeidet har vært spennende, men det har likevel vært hardt til tider, da tiden måtte fordeles på arbeid med oppgaven og arbeid på deltidsjobb. Likevel har jeg greid å komme i mål, og oppgaven er nå klar til å leveres.

I forbindelse med dette vil jeg takke min kjære familie, som har støttet meg og oppmuntret meg gjennom hele arbeidet, spesielt i de siste månedene før innlevering. Jeg vil også rette en stor takk til min veileder Roald Berg for hans flotte veiledning og råd om hvilken vei jeg burde styre oppgaven. Videre vil jeg også takke mine medstudenter, som har bidratt til å gjøre studieåret spennende og lærerikt, og mine medarbeidere ved min deltidsjobb, som alltid var villige til å stille opp og dekke skift slik at jeg kunne få mer tid til arbeid på oppgaven.

Til sist vil jeg takke min kjæreste Sonia samt mine to bestevenner Georg og Joakim for deres støtte og oppmuntring, i tillegg til å høre etter på min halv-gale babling om oppgaven i nesten et helt år. Tusen takk!

Daniel Skarstein

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	5
1.1 - Tema og problemstilling.....	5
1.2 - Kildematerial og avgrensning.....	6
1.3 - Tidligere forskning og faglitteratur.....	8
1.4 - Teori og metode.....	12
1.5 - Oppgavens struktur.....	15
2. Den norske skolen, lærebøkene og forfatterne.....	17
2.1 – Den norske skolen på 1800-tallet.....	17
2.2 – Forfatterne og deres lærebøker.....	20
2.3 – Oppsummering.....	23
3. Det athenske demokratiet i lærebøkene.....	24
3.1 – Det athenske demokratiet.....	24
3.2 – Demokratiets utfordringer og ulemper.....	30
3.3 – Sparta som motsetning til Athen.....	34
3.4 – Den romerske republikken.....	38
3.5 – Oppsummering.....	44
4. Den gresk-romerske kulturen i lærebøkene.....	47
4.1 – Athens kultur og kunst.....	47
4.2 – Gresk filosofi.....	53
4.3 – Gresk religion og Sokrates' gudssyn.....	55
4.3.1 – Religionen i Hellas.....	55
4.3.2 – Sokrates' gudssyn.....	57
4.4 – Den romerske kulturen i lærebøkene.....	59
4.5 – Oppsummering.....	63
5. Romersk dydighet og moral i lærebøkene.....	65
5.1 – Hva er de romerske dydene?.....	66
5.2 – De romerske dydene i lærebøkene.....	67
5.3 – Republikkens nedgang og manglende dydighet.....	72
5.4 – Dydighet i Hellas og Athen.....	82
5.5 - Oppsummering.....	88
6. Drøfting av lærebøkene.....	91
6.1 – Det athenske demokratiet i lærebøkene.....	91

6.2 – Den gresk-romerske kulturen i lærebøkene.....	94
6.3 - Dyd og moral i lærebøkene.....	97
6.4 – Oppsummering.....	100
7. Konklusjon.....	102
Litteraturliste.....	109

1. Innledning

I denne oppgaven ønsker jeg å undersøke og vise fram hvordan de gamle grekerne og romerne har blitt framstilt i norske lærebøker og hvilken rolle denne framstillingen spiller for dannelsen av en norsk identitet. I motsetning til mange av de andre nasjonene i Europa, f.eks Storbritannia eller Frankrike, som ble direkte berørt og påvirket av Romerriket, fantes det aldri noen direkte kontakt mellom romere og forfedrene til dagens norske folk. Det er likevel blitt funnet flere gjenstander av romersk opphav, som f.eks romerske mynter, keramikk, og, viktigst av alt, jernvåpen. Disse forskjellige gjenstandene blir antatt å ha kommet til Norge ikke gjennom faktiske romerske handelsfolk, men heller gjennom handel med germanske stammer i nordlige Germania som hadde kontakt med romerske kjøpmenn i sørlige Germania. De arkeologiske funnene i Norge er nokså beskjedne sammenlignet med det som er funnet i andre europeiske land. Veier bygget av romerne som fortsatt består, og i noen tilfeller tjente som grunnlag for dagens moderne veisystemer. Akvedukter som ble brukt til å frakte vann over store avstander til romerske bosetninger. Mange byer som idag er internasjonale sentre for handel og kultur, som London, begynte som romerske kolonier.

Når det gjelder grekerne, hadde de gamle nordmennene heller aldri kontakt med disse. Et mulig unntak kan være Pytheas av Marseilles, som kan ha oppdaget Norge (han kaller det Thule) under sine oppdagelsesreiser på 300-tallet f.kr.¹ Gresk innflytelse kom til Norge sammen med kristningen av landet under middelalderen, og fortsatte gjennom renessansen og opplysningstiden. Da nasjonalromantikken kom til Norge på 1800-tallet ble gresk kultur og kunnskap svært populært. Diktere som Wergeland sidestilte det norske demokratiet med det gamle athenske demokratiet. Blant de norske embetsmennene var gamle «romerske dyder» svært viktige, og var dermed verdt å lære bort.²

1.1 - Tema og problemstilling

Og hvordan ble disse romerske dydene lært? Gjennom skolen, mer spesifikt lærebøkene brukt i skolen. Historie var, og har lenge vært, et obligatorisk fag for skole-elever. Ikke bare Norges historie, men også verdenshistorien. Inkludert i dette er selvsagt historien til grekerne og romerne. Når lærebøkene fortalte om romerne kom ofte deres dyder som fromhet, patriotisme og disiplin til uttrykk, f.eks slik som i Anton Ræders lærebøker.³ Skolen hadde dermed en viktig plass i dannelsen av sine elever. Dette er blitt forsket på i stor grad av Merethe Roos, som er professor i historie ved

---

1 Dahl, Coldevin og Schreiner 1961-1964: 299.

2 Schnitler 1911: 2.

3 Ræder 1894: 12.

Universitetet i Sørøst-Norge. Roos har skrevet en rekke verker om det norske skolevesenet, blant annet verk som *Kraften i Almenn Dannelse: Skolen som formidler av Humaniora* og *Hartvig Nissen: grundtvigianer, skandinav, skolemann*. I førstnevnte bok diskuterer Roos hvilken rolle den norske skolen har i formidling av humanistisk kunnskap, og i sistnevnte undersøker hun skolemannen Hartvig Nissen, som var en sentral figur i dannelsen av den norske skolen på 1800-tallet.

Hun har også skrevet kapittelet «Skolens rolle i nasjonsbyggingsprosessen» i boken *Pedagogikk – en grunnbok*, hvor hun diskuterer hvilken rolle den norske skolen på 1800-tallet hadde i dannelsen av en norsk nasjon og identitet.⁴ Hun deltok videre i utgivelsen av «Norsk Utdanningshistorie, 1814-1905» en utgave av *Norsk Pedagogisk Tidsskrift* fra 2018. Her diskuterer Roos og hennes kolleger en rekke tema relatert til den norske skolen på 1800-tallet.

Det er altså blitt gjennomført omfattende forskning på hvordan skolen på 1800-tallet fungerte, hva som ble undervist og lært, og hvilken rolle skolen spilte for dannelsen av en norsk nasjonal identitet. I denne oppgaven ønsker jeg å gjøre noe lignende; jeg ønsker til en viss grad å undersøke hvilken rolle historiske lærebøker spilte i dannelsen av en norsk identitet, men jeg ønsker å fokusere spesifikt på de delene av lærebøkene som omfatter antikken. Som nevnt tidligere fungerte både grekerne og romerne som forbilder på 1800-tallet, og måten disse folkeslagene blir framstilt i lærebøkene vil dermed reflektere dette. Jeg er dermed kommet til min problemstilling, samt de ytterligere forskningspørsmålene jeg ønsker å besvare i løpet av denne oppgaven:

- **Hvordan har historien om Romerriket og det gamle Hellas blitt framstilt i norske lærebøker, og hvilken sammenheng har disse framstillingene med norsk identitet?**

1.2 - Kildematerial og avgrensning

Som sagt tidligere er intensjonen min i denne oppgaven å skrive om framstillingen av romerne og grekerne i norske skolebøker. Årsaken til fokuset på lærebøker er deres rolle i spredningen av historie-kunnskap til folket. Historie er et obligatorisk fag på grunnskolen, og dermed blir teoretisk sett samtlige norske borgere utsatt for historie-fremstillinger på et eller annet tidspunkt under skolegangen. Måten historien blir framstilt i lærebøkene spiller dermed en stor rolle for den historiske kunnskapen til den norske gjennomsnittsborgeren; barn kan bli utsatt for en helt annerledes framstilling av historien enn det foreldrene deres ble utsatt for, for eksempel.

---

4 Roos 2014: 93-104.

Jeg har valgt ut følgende lærebøker som jeg vil analysere i forhold til problemstillingen, og hvordan deres framstillinger av gresk og romersk historie blir presentert for norske skolebarn på 1800-tallet:

- Eiler C.K. Munthe, 1814: *De mærkeligste Personers Levnetsbeskrivelse og de viktigste Tildragelser gjennom alle Tidsaldere tilligemed et Udtog : En Lærebog i Historien for de første Begyndere.*
- Maurits C. Hansen, 1838: *Almindelig Verdenshistorie fra de ældste indtil vore Tider, til Brug i Skoler og ved privat Underviisning, af M. C. Hansen. (Med 100 lithographerede Tegninger, som forestille vigtige historiske Begivenheder).*
- Anton Ræder, 1894: *Historisk Lærebog for Folkeskolen: omfattende saavel Nordens som verdens historie.*
- Jonas Vellesen, 1901: *Heimssoge med kyrkjesoge åt folkeskolen.*

Samtlige av forfatterne er skolefolk, men av disse er det kun Anton Ræder som er en historiker. I tillegg er han en spesialist på antikken; han har skrevet en rekke verker som omhandler forskjellige sider av både gresk og romersk historie. De andre forfatterne er skolefolk, slik som Ræder, men er ikke spesialister på antikkens historie. Dermed kan deres framstilling av grekerne og romerne avvike i noen grad fra Ræders framstilling.

Ved utvelgelsen av lærebøkene som jeg vil analysere har jeg avgrenset mitt utvalg til perioden 1814-1905. Årsaken til dette er at jeg vil undersøke hvordan lærebøkene framstiller de gamle grekerne og romerne, og hvilken rolle denne framstillingen spiller for norsk identitet. Da 1800-tallet er preget av spørsmål rundt hva norsk identitet er og hvilken vei Norge skulle gå med hensyn til identitet, er det dermed mest relevant å se på denne perioden. Framstillingene kan avvike betraktelig fra begynnelsen av unionstiden kalt *embetsmannstaten*, til slutten av unionstiden, hvor Sverige begynte å miste grepet om Norge og en norsk identitet ble klarere definert.

Den greske og romerske sivilisasjonen har en lang og komplisert historie, og det er nødvendig å avgrense hvilke sider av deres historie jeg tar med i analysen av lærebøkene. I Hellas' tilfelle vil jeg kun forholde meg til perioden mellom 600-tallet f.kr og 400-tallet f.kr. Her inkluderes historiske hendelser som Solons reformer, perserkrigene, peloponneskrigene, og Athens gullalder. Når det gjelder Romerriket er det perioden fra 500-tallet f.kr til år 0 e.kr sentral for min analyse. Stoffet jeg behandler tar dermed for seg den romerske republikken, samt styret til keiser Augustus. Årsaken til

dette er at det var denne perioden norske embetsmenn så tilbake på med beundring når de refererte til figurer som Kamillus og Cincinnatus.

1.3 - Tidligere forskning og faglitteratur

Det ikke blitt gjennomført mye forskning rundt framstillingen av romerne og grekerne i norsk historie-litteratur, enda mindre lærebøker. I løpet av arbeidet mitt med å finne relevant litteratur har jeg ikke funnet noe som helst som omhandler framstillingen av antikken i norske skolebøker. Jeg har derimot funnet og inkludert litteratur som på den ene siden omhandler forskning rundt lærebøker, og på den andre siden omhandler dannelsen av en norsk identitet under på 1800-tallet. Da oppgaven min er sentrert rundt framstillingen av de gamle grekerne og romerne i norske lærebøker, og hvilken rolle denne har i dannelsen av en norsk identitet, er begge disse fagområdene særdeles relevante for mitt arbeid.

Norges fremste forsker på norsk skole-historie er Merethe Roos, som jeg nevnte tidligere i innledningen. Hun har gjennomført en betraktelig mengde arbeid sentrert rundt forskning på den norske skolen og dens utvikling. Av hennes arbeid er det boken «*Kraften i Almenn Dannelse: Skolen som formidler av Humaniora*» som kommer til å spille størst rolle for meg i løpet av denne oppgaven. Roos diskuterer her utviklingen til den norske skolen og dens rolle i utbredelsen av humanistiske fag, og hvorvidt humaniora er relevant i dagens verden.⁵

Roos har også skrevet et kapittel i boken *Pedagogikk - en grunnbok* fra 2014, kalt «Skolens rolle i nasjonsbyggingsprosessen». Her diskuterer hun i litt de samme banene som i boken sin ovenfor, nemlig hvorvidt skolen hadde en rolle i skapelsen av en norsk nasjon.

En annen forsker som har bidratt til forskningen rundt skolen og dens historie er Gro Hagemann, som i 1992 ga ut en bok kalt *Skolefolk: lærerens historie i Norge*. Denne fokuserer selvsagt på historien og utviklingen til den norske skolen, men fokuserer mer spesifikt på selve lærer-figuren i klasserommet, og hvordan denne har endret seg i takt med skolens utvikling som institusjon.

I litt de samme baner finnes boken *Norsk lærebokhistorie : en kultur- og dannelseshistorie*, utgitt i 2008 under redaksjon av Dagrun Skjelbred og Bente Aamotsbakken. Denne boken er en samling av 11 artikler som presenterer og diskuterer historien til norske lærebøker.⁶ Denne samlingen blir dermed svært relevant for meg.

---

⁵ Roos 2016: 9.

⁶ Aamotsbakken & Skjelbred 2008: innholdsfortegnelse.

Andre har også bidratt til forskning rundt den norske skolen med hensyn til framstillingen av en historisk hendelse eller periode. I artikkelen «Nazisme uten antisemittisme – Om framstillingen av nazisme i norske skolebøker», fra *Nytt Norsk Tidsskrift*, diskuterer Harald Syse framstillingen av den nazistiske ideologien i norske skolebøker, og undersøker den tilsynelatende mangelen på fokus på de antisemittiske sidene ved ideologien.⁷ Tematisk sett har denne artikkelen lite å gjøre med min egen oppgave, men den er likevel koblet sammen med min oppgave gjennom dens fokus på framstilling av en del av historien i norske skolebøker.

Mange studenter har i tidligere år også arbeidet med historie-fremstilling og skrevet sine egne master-oppgaver rundt dette. I oppgaven *Mellom saga og historieverk - Analyse av historisk oversiktsverk og deres fremstilling av kvinnerollen i vikingtid* fra 2015 analyserer Maiko Yasuda et utvalg av oversiktsverk skrevet om vikingtiden, hvor hun spesifikt analyserer hvordan disse oversiktsverkene framstiller kvinnerollen i vikingtiden.⁸ Til tross for hennes fokus på oversiktsverk i kontrast til mitt fokus på lærebøker, trækker vi likevel i stor grad i de samme sporene da vi begge gjennomfører en historiografisk studie for å undersøke hvordan en gitt del av historien har blitt framstilt, og hvordan denne framstillingen har endret seg.

En annen master-oppgave som også er relevant her er oppgaven *Vore Fædre : det nasjonale i norske og franske lærebøker 1870-1905*.⁹ Her diskuterer Hilde Kjølberg hvordan det nasjonale i Frankrike og Norge blir framstilt i et utvalg av lærebøker på slutten av 1800-tallet. Et eksempel på hva det «nasjonale» i denne oppgaven innebærer er 1814-året og Grunnloven i norsk kontekst, og den franske revolusjonen og verdiene den medførte på slutten av 1700-tallet. I likhet med Yasuda tar Kjølberg fokus på historisk framstilling, og gjennom hennes fokus på lærebøker blir oppgaven svært relevant da jeg også skal gjennomføre en analyse av norske lærebøker.

Hensikten med oppgaven er å undersøke hvilken forbindelse det er mellom dannelsen av norsk identitet og framstillingen av gresk-romersk demokrati, kultur og moral, og derfor vil jeg benytte meg av en del litteratur relatert ikke bare til dannelsen av norsk identitet, men også av skandinavistisk og vestlig identitet. Et eksempel på slik litteratur er artikkelen «Skandinavismens geografi», som er en del av *Norsk Pedagogisk Tidsskrift* utgitt i 2018. Her diskuterer Hemstad skandinavistiske preg i lærebøker i perioden 1815-1846, med spesielt fokus på geografiske sider som kart og lignende. Et annet eksempel på slik litteratur er *The Cultural Construction of Norden*,

---

⁷ Syse 2016: 111.

⁸ Yasuda 2015: 6.

⁹ Kjølberg 1996: 1.

utgitt i 1997 av Øystein Sørensen og Bo Stråth. I denne boken diskuteres en rekke aspekter ved nordisk kultur og identitet, og hvordan disse har utviklet seg. Det fjerde kapittelet i boken, «The Swedish Construction of Nordic Identity», forfattet av Berndt Henningsen, diskuterer den svenske historikeren Oluf Rudbeck, som levde på slutten av 1600-tallet. Rudbeck knyttet Norden opp mot antikkens store kulturer og hevdet at Skandinavia faktisk var den tapte sivilisasjonen Atlantis.¹⁰ Ifølge Henningsen er arbeidet til Rudbeck av ganske stor betydning for dannelsen av nordisk, og dermed norsk, identitet, til tross for at han er relativt ukjent i dag.¹¹

Sørensen har skrevet mer om norsk identitet. I sitt flerbindsverk *Norsk Idehistorie* diskuterer Sørensen historien til norsk tenkning og norske ideer, helt tilbake til vikingtiden. Bindet som holder mest interesse for meg er bind 3, «Kampen om Norges Sjel». Denne «kampen» strekker seg fra 1770 til 1905, og inkluderer dermed hele perioden hvor Norge ligger under Sverige. Bindet går også i dybden på dannelsen av en norsk identitet, nærmere bestemt hvordan den norske identiteten ble presset, og han legger i forbindelse med dette ekstra vekt på framveksten av nasjonalisme i Norge. Jeg anser dette spesifikke bindet som spesielt relevant for meg, da en god del av kildematerialet mitt kommer fra denne perioden. Kildene er dermed preget av tankene og ideene som fløt rundt blant det mer lærde sjiktet av det norske samfunnet. Dette har mest sannsynlig påvirket lærebøkene jeg ønsker å analysere.

På grunn av min nokså brede avgrensning er en betraktelig del av nyere norsk historieforskning relevant. Jeg anser det dermed som nødvendig å benytte meg av Jens Arup Seips *Utsikt over Norges Historie*. I dette tobindsverket tar Seip for seg Norges historie fra 1814 til 1884. Han legger fokus på å forklare 1814-grunnloven og dens utvikling, hvordan den norske staten og regjeringen vokste fram, hvordan det politiske livet artet seg i Norge under svensketiden, og hvordan ideologiske ideer som nasjonalisme og sosialisme festet seg i det norske samfunnet. Jeg anser Seips verk som svært nyttig for min oppgave da det kan gi meg en god oversikt over Norges historie på 1800-tallet. Samtidig er hans verk relevant ut fra et identitets-perspektiv, da Seip går i dybden på den politiske utviklingen i Norge, som henger nært med dannelsen av en norsk identitet. Hendelser fra 1800-tallet, f.eks innenfor skoleutvikling og viktige politiske hendelser, har nok hatt stor innvirkning på hvordan lærebøker på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet ble skrevet, og Seips verk gir meg dermed et godt overblikk over dette.

I samme kategori som Seips bok vil jeg også benytte meg av Rune Slagstads *De Nasjonale Strategier*. Samtidig som han dekker mye av det samme stoffet som Seip, dekker han også den

---

¹⁰ Sørensen & Stråth 1997: 102.

¹¹ Sørensen & Stråth 1997: 100.

politiske utviklingen i Norge utover 1900-tallet. Han deler Norges politiske utvikling opp i 4 deler: «Embetsmannstaten», «Venstrestaten», «Arbeiderpartistaten», og «Skiftende fronter».¹² De to førstnevnte delene er relevante for min oppgave, da lærebøkene jeg har valgt å analysere faller innenfor disse to periodene. Dette gjør Slagstads verk svært relevant for meg å sette min oppgave opp mot.

Videre vil jeg inkludere Ottar Dahls *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre* fra 1989 i mitt utvalg av sentral referanselitteratur. I dette verket undersøker Dahl forskjellige historikere og trender innenfor norsk historieforskning. Han undersøker også ulike problemer som har skapt debatt innenfor norsk historie, og hvordan disse påvirket faget videre. Dahls bok har stor relevans for min oppgave, i og med at mesteparten av lærebøkene jeg skal behandle er skrevet av historikere. Dahls bok gjør det dermed enklere å få en oversikt over hvordan historieforskningen utviklet seg i Norge.

I boken *Slegten fra 1814*, først utgitt i 1911, diskuterer kunsthistorikeren Carl W. Schnitler den norske embetsmanns-kulturen fra 1814 til 1840. Denne perioden dekker det han kaller «klassisismens tidsalder», dvs. at påvirkninger og innflytelse fra det gamle Romerriket og Hellas står særdeles sentralt. Han diskuterer f.eks hvilken rolle gamle tenkere som Cicero, Platon og Aristoteles spilte for ideene og tenkningen til de norske embetsmennene i løpet av denne perioden. Han går også inn på hvor viktige de såkalte «romerdydene» var for embetsmanns-klassen; dyder som patriotisme, fromhet og mot blir framhevet. De embetsmennene Schnitler tar for seg, preget av denne «klassiske» kulturen, hadde stor innflytelse på hva som havnet i lærebøkene. Med tanke på hvordan noen av lærebøkene jeg undersøker ble lansert i løpet av perioden Schnitler dekker, blir dermed Schnitlers bok svært interessant å knytte meg opp mot.

Med tanke på at jeg skal undersøke hvordan gresk og romersk historie har blitt framstilt i norske lærebøker, kan det være hensiktsmessig å inkludere verker som omhandler nettopp romersk og gresk historie. Jeg vil dermed inkludere to bøker av historikeren Jon W. Iddeng: *Romerrikets historie: republikkens vekst og fall* fra 2014, og *Romerrikets historie: keisertida* fra 2018. Førstnevnte omhandler historien til den romerske republikken fra den ble grunnlagt til den ble avskaffet etter Julius Caesars død. Sistnevnte omhandler derimot historien til det romerske imperiet fra Augustus Caesars regime, fram til keiserrikets fall i 476 e.kr.

Videre vil jeg også inkludere verkene til forfatterne Knut Ødegård og Johan Henrik Schreiner.

---

¹² Slagstad 1998: innholdsfortegnelse.

Schreiner ga i 1989 ut en bok kalt *Antikkens historie*, og jeg vil benytte meg av denne for å få et bedre overblikk over både gresk og romersk historie. Jeg vil også bruke Ødegårds bok fra 2014 kalt *Antikken*. Ødegård og Schreiners bøker er nokså like, men jeg inkluderer begge to, da jeg regner med at Ødegård og Schreiner skriver nokså forskjellig om mange ulike emner innenfor antikkens historie.

Jeg kommer også til å benytte meg av *Cappelens Verdenshistorie*, lansert i 1983. Bind 4 av dette flerbindsverket, «Romerriket», er skrevet av Erling Bjøl og Leo Hjortsø og omhandler historien til Romerriket.

Jeg benytter videre artikkelen «Historie i tvangstrøye – kongemakt og historiefremføring i Danmark-Norge 1536-1814», skrevet av Øystein Rian, publisert i *Historisk Tidsskrift* i 2013. I denne artikkelen undersøker Rian sensur og trykkfrihet i Danmark-Norge, og hvordan den enevelde kongemakten sensurerte ytringer og verker som insinuerte at kongemakten ikke var allmektig. Med tanke på at en av lærebøkene jeg vil analysere ble skrevet under dansk-norsk styre, men lansert i 1814, blir denne artikkelen, som Rian senere gjorde til en monografi, svært relevant. Kongemaktens sensurapparat har veldig sannsynlig hatt en innvirkning på denne læreboken.

Jeg kommer også til å inkludere en artikkel kalt «Morals, Politics, and the Fall of the Roman Republic», skrevet av Barbara Levick. Denne artikkelen var en del av tidsskriftet *Greece & Rome* i 1982, og omhandler ideen om moralsk degenerasjon og mangel på dydighet som en sentral årsak til nedgangen av den romerske republikken. Levick forklarer at et hovedpunkt i denne ideen var at overklassen ble lat, glade i luksus og grådige, mens underklassen ble holdt fornøyd og passiv gjennom «brød og sirkus». Dette var et nokså vanlig syn inntil nylig, og da lærebøkene jeg analyserer ble publisert gjennom 1800-tallet, kommer dette synspunktet uten tvil til uttrykk i lærebøkene.

1.4 - Teori og metode

Som nevnt er formålet mitt i denne oppgaven å undersøke hvordan grekerne og romerne er blitt framstilt i norske lærebøker. Jeg vil da for det første se på det konkrete innholdet i lærebøkene, f.eks hvilke historiske hendelser og figurer som er inkludert, hvor mye plass blir brukt på romerne og grekerne, det konkrete innholdet i forfatterens framstillinger, med andre ord. I tillegg til dette vil jeg også se nærmere på hvilke oppfatninger forfatterne har om grekerne og romerne, f.eks om grekerne og romerne blir framstilt på positivt, negativt eller nøytralt vis. Blir de framstilt som noe

positivt(romerdyder), eller blir deres verdier framstilt som utdaterte i (da)tidens samfunn? Blir det athenske demokratiet framstilt som en mal eller sentral inspirasjonskilde for Norges samtidige demokrati? Er de romerske dydene noe som er verdt å beundre?

Oppgaven min kan sies å være en historiografisk studie og læreboksanalyse, da et av hovedmålene mine er å vise hvordan framstillingen og synet på grekerne og romerne har endret seg over tid i de utvalgte lærebøkene. Framstillingen av romerne i en lærebok fra 1894 kan fokusere på helt forskjellige deler av romersk historie enn en lærebok fra 1814. Det er dermed relevant for meg å benytte meg av historiografisk analyse som tilnæringsmetode.

Tekst som speilbilde

I sin bok *Kraften i almenn dannelse* diskuterer Merethe Roos, som nevnt tidligere, hvordan den norske skolen på 1800-tallet utviklet seg, hvem som var aktive i denne utviklingen og hvilken rolle skolen spilte i formidlingen av humaniora.¹³ I boken argumenterer Roos også for hvordan tekster, f.eks. lærebøker, eksisterer som *speilbilder* av sin egen tid, og har et liv separat fra den originale forfatteren. Historien eksisterer i teksten til en hver tid og må dermed alltid bli ansett som en ytring av den konteksten den oppsto i. En kan dermed ikke bare se på teksten; en må også studere og undersøke *konteksten* den oppsto i, da denne medfører at en tekst kan ha mange forskjellige lag av meninger.¹⁴ Hvilken mening teksten gir avhenger av hvem som leser den. Dette er relevant i mitt tilfelle, da lærebøkene jeg skal analysere opprinnelig ble skrevet for barn og ungdom, mens jeg nå vil undersøke dem som en student i historie og lete etter noe veldig spesifikt.

En teoretiker som har hatt stor innflytelse på boken til Roos, og som jeg selv vil benytte meg av, er Johan L. Tønnesson. I hans doktorgrads-avhandling fra 2004, *Tekst som partitur: eller Historievitenskap som kommunikasjon: nærlesning av fire historikertekster skrevet for ulike lesergrupper*, diskuterer Tønnesson hva historie faktisk er, hva en tekst er, og hvordan disse to spørsmålene henger sammen med hverandre.¹⁵ I avhandlingen går han ut mot den tradisjonelle måten å skrive historie på, som går ut på at en skal skrive historien fullstendig nøytralt slik den var, eller «wie es eigentlich gewesen ist», slik den gamle tyske historikeren Leopold von Ranke sa.¹⁶ I henhold til denne tilnæringsmåten blir kalde, harde fakta satt høyt og framstilt som en absolutt sannhet. Dette, kalt «faktafetisjisme» av Tønnesson, går han sterkt imot i avhandlingen. Han konstaterer at en ren empiri ikke finnes, fordi empirien er et produkt av sin egen tid, slik jeg nevnte ovenfor. Tønnesson anser historiske tekster som en dynamisk størrelse som kan endres basert på

---

13 Roos 2016: 7.

14 Roos 2016: 9.

15 Tønnesson 2003: 16.

16 Jordheim, Rønning, Sandmo, Skoie 2015: 311.

hvilken kontekst den befinner seg i, framfor å bare være noe statisk. Tønnesson hevder videre at enhver tekst, i kraft av å være en dynamisk størrelse som kan endres, har en intern «modelleser» som kan påpekes ut ifra hvilken kontekst teksten oppsto i. En «modelleser» er en form for intern «stemme» som finnes i teksten til enhver tid, og denne kan eksistere i flertall. Disse «stemmene» kan identifiseres av en historiker når han undersøker og analyserer forskjellige tekster.

Historiografisk analyse

Da oppgaven min blant annet omfatter hvordan historie-fremstillingen av romerne og grekerne har utviklet seg i løpet av min avgrensede periode (1814-1905) og hvordan denne utviklingen henger sammen med norsk identitet, kan min oppgave klassifiseres som en historiografisk studie.

Historiografi betyr generelt sett historien om historie og studiet av utviklingen til faget.¹⁷ Det finnes flere som har forsket på nettopp dette, både i norsk og internasjonal kontekst, slik som Ottar Dahl og hans monografi *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre*. Jan Eivind Myhre, professor i historie ved Universitetet i Oslo, er blant dem som har arbeidet mest med dette. Han har blant annet gitt ut en bok kalt *Mange veier til historien: Om historiefagets og historikernes historie*, hvor han diskuterer mange av Norges mer kjente historikere og hvordan historie-faget har utviklet seg i en norsk kontekst. Myhres monografi er spesielt interessant for min oppgave, da han også diskuterer forskjellige tilnæringsmåter for drive med historiografisk studie. Han formulerer fire forskjellige tilnæringsmåter for hvordan vi kan gjennomføre en slik studie: 1) Vi skiller her vitenskapen og historikeren, og fokuserer på selve forfatteren/historikeren av et verk og undersøker hvordan hans personlighet, bakgrunn og erfaring påvirker hans arbeid. 2) Vi undersøker historiefagets interne og eksterne forhold for å forklare hvorfor faget har utviklet seg i den retningen det har. F.eks er samfunnsmessige forhold relevant her. 3) Vi fokuserer mer på temaet historikeren har valgt framfor historikeren selv. En undersøker hvilke valg historikeren har tatt i forhold til temaet, og hvorfor og hvordan disse valgene er tatt og gjennomført. 4) Vi skiller mellom historikerens *teori og praksis*. En fokuserer på å undersøke om det er en sammenheng mellom det historikeren sier han skriver om, og det teksten faktisk handler om. Et eksempel Myhre nevner er hvordan enkelte historikere skriver forord og programartikler hvor de legger ut programmet for hva de skal skrive. Den historien de faktisk skriver, derimot, stemmer ikke overens med det denne hypotetiske historikeren sa han skulle skrive i forordet og innledningen.¹⁸

I henhold til de forskjellige spørsmålene jeg vil forsøke å besvare i min oppgave vil jeg bruke tre av

---

17 Myhre 2009: 14.

18 Myhre 2009: 15-17.

de fire tilnæringsmåtene. Med tanke på at mitt fokus er å undersøke hvordan historiefremstillingen har utviklet seg over min avgrensede periode er den *andre* måten Myhre forteller om relevant, i og med at jeg da kan undersøke både interne forhold, som forsker-debatter, men også eksterne forhold som unionsoppløsningen, verdenskrigene, og lignende.

Når det gjelder min undersøkelse av selve framstillingen av romerne og grekerne er både den første og den tredje måten nokså relevant. Jeg kan bruke den første måten, som fokuserer på historikeren, til å danne et bilde av forfatteren/historikeren som skrev læreboken(e) og hvordan hans bakgrunn og erfaring kan ha spilt en rolle for hvordan han skrev innholdet. F.eks er mange av verkene jeg vil behandle skrevet av historikere som ikke er spesialister på antikken, mens noen, som Anton Ræder, var en ekspert på emnet.

På den andre siden kan den tredje tilnæringsmåten, som fokuserer på temaet og metoden til verket, hjelpe meg å undersøke selve temaet forfatterne skriver om, og hvilke av aspektene ved gresk-romersk historie de har valgt å inkludere, og hvorfor de valgte å inkludere akkurat disse aspektene. F.eks legger noen av forfatterne mye mer tid ned til å skrive om krigene og konfliktene grekerne var involverte i, framfor å skrive om deres rolle innenfor skapelsen av demokratiet.

1.5 - Oppgavens struktur

Jeg har delt oppgaven inn i syv kapitler. Kapittel 1 er et innledningskapittel. I kapittel 2 vil jeg skrive kort om historien til den norske skolen på 1800-tallet, samt de forskjellige lærebøkene og forfatterne jeg tar for meg i løpet av oppgaven. Hensikten her er å skape en bakgrunn og kontekst for resten av oppgaven.

I kapittel 3 vil jeg behandle lærebøkernes framstilling av det athenske demokratiet, hvordan det fungerte, og hvilken rolle lærebøkernes framstillingen har for norsk identitet. I tillegg vil jeg se på hvordan lærebøkene framstiller eventuelle negative sider eller ulemper med det athenske systemet, samt hvordan de framstiller bystaten Sparta som en motsetning og antitese til Athen.

I kapittel 4 vil jeg undersøke lærebøkernes framstilling av den gresk-romerske kulturarven, og hvilken betydning de forskjellige forfatterne gir denne for norsk identitet.

I kapittel 5 tar jeg for meg lærebøkernes framstilling av de såkalte romerdydene, eller de romerske republikanske dydene. Hoved-fokuset her er å undersøke hvordan forfatterne framstiller de romerske dydene og hvilken rolle disse spiller for dannelsen av norsk identitet. Disse er spesielt viktige i embetsmannsstaten. I sammenheng med romerdydene vil jeg også kort undersøke lærebøkernes framstilling av grekerne som eksempler på dydighet.

I kapittel 6 vil jeg drøfte de tre foregående kapitlene nærmere og sette dem opp mot eksisterende

forskningslitteratur. Her baserer jeg meg mye på arbeidene til Jens Arup Seip, Carl W. Schnitler, Øystein Rian og Rune Slagstad.

I kapittel 7 vil jeg oppsummere mine hovedfunn og konkludere oppgaven.

2. Den norske skolen, lærebøkene og forfatterne

Som nevnt i kapittel 1 er hovedmålet med denne oppgaven å undersøke hvordan de gamle romerne og grekerne blir framstilt i norske lærebøker på 1800-tallet, og hvilken sammenheng denne framstillingen har med norsk identitet. Av den grunn blir det svært relevant å undersøke kort hvordan den norske skolen var organisert i unionstiden, og hvordan den utviklet seg i denne perioden. Organisasjonen til det norske skoleverket har stor betydning for hva som er skrevet i lærebøkene, og er dermed relevant å undersøke.

I tillegg til å undersøke den norske skolen vil jeg også presentere de utvalgte forfatterne og deres lærebøker. Forfatterne er, som kjent, påvirket av sin bakgrunn.¹⁹ Denne bakgrunnen har en stor innflytelse på hvordan forfatterne skriver om en gitt historisk periode eller hendelse. Av den grunn blir det vesentlig å kort presentere de forskjellige forfatterne og peke på hovedtrekk i deres bakgrunn som kan ha hatt betydning for deres framstilling av romerne og grekerne. I sammenheng med dette vil jeg også presentere de forskjellige lærebøkene, og kort undersøke konteksten de ble skrevet i.

2.1 – Den norske skolen på 1800-tallet

1814-1860

Fram til 1860 fantes det ikke noen allmenn skole i Norge, da skolene var delt i land-skolen og byskolen.²⁰ Kirken spilte en stor rolle, og hadde stor innflytelse på skolene på landsbygda og i byene. Innflytelsen til kirken var såpass stor at en kan snakke om et religionsbasert skolesystem, eller kanskje til og med en religiøs skole. Det fantes enkelte alternativer til denne religiøse skolen, hovedsakelig i byene. På landsbygda var skolen dominert av den norske kirken.²¹ Det var prester, eller personer som arbeidet på vegne av prestene, som hadde ansvaret for undervisningen. Her var det hovedsaklig konfirmasjons-forberedelse, salmesang og kristen moral som var i fokuset for undervisningen. Sistnevnte er spesielt relevant for denne oppgaven, da historieundervisningen i denne perioden var preget av et ønske om å framheve enkelte aktører som moralsk sett gode eller dårlige, basert på kristen moral. Dette er noe jeg kommer tilbake til i kapittel 5, hvor jeg fokuserer på framstillingen av de såkalte «romerdydene» i norske lærebøker. Da kristen moral har et nært forhold til den gamle romerske moralen og dydene, blir det dermed interessant å undersøke hvordan denne forbindelsen kan komme til uttrykk i de utvalgte lærebøkene.

Utover land-skolens religiøse fokus fantes det ytterligere forskjeller mellom skolen i byene og på

---

19 Myhre 2009: 15.

20 Kjølborg 1996: 14.

21 Kjølborg 1996: 12.

landsbygda. Skolene på landsbygda hadde mindre ressurser til bruk i undervisning. Undervisningstiden for elevene på landsbygda var også kortere, da den vanligste skoleformen på landsbygda var den såkalte omgangsskolen.²² Reisende lærere dro til bygder som ikke hadde nok elever til å etablere en egen skole, og dette førte til at elever kunne gå i perioder uten undervisning på grunn av mangel på lærere. I byene hadde elevene tilgang til allmue-skolen. Denne skolen var riktig nok ikke svært godt rustet heller, men hadde likevel bedre tilbud enn det skolene på landsbygda hadde. Mer velstående elever hadde tilgang til private skoler, som i praksis var den eneste skolen som tilbydde de nødvendige kvalifikasjonene til å fortsette med utdanningen utover grunnskolen.²³

Til tross for kirkens sentrale stilling i skolen foregikk det en utvikling mot en mer allmenn skole i løpet av denne perioden. Den norske embets-standen hadde tidligere framhevet den norske bonden på landsbygda som et nasjonalt symbol og erketyrisk norsk. På grunn av politiske hendelser som Thrane-bevegelsen, samt arbeidet til norske skolemenn som Hartvig Nissen, var dette bildet blitt endret. Den norske bondestanden skulle nå utdannes og «siviliseres», og bondekulturen skulle gjøres mer nasjonal.²⁴

I 1848 ble den såkalte byskoleloven innført. I henhold til denne loven kunne skolen tilby mer undervisningstid enn det som var obligatorisk. De obligatoriske fagene hadde en veldig kristen vinkling, da undervisningen var sentrert rundt utenat-læring av bibelvers, bibelhistorie, religion og lesing. Elevene kunne også undervises i blant annet geografi, tegning, naturfag og historie gjennom ekstra-undervisningen som ble innført gjennom 1848-loven.²⁵

Denne loven gjaldt bare for skolene i byene; på bygda gjaldt fortsatt den gamle ordningen om omgangsskolen nevnt tidligere.

1860-1905

I perioden fra 1860 til unionsoppløsningen i 1905 foregikk en «utdanningsrevolusjon», ifølge Gro Hagemann.²⁶ I 1860 ble en lov om allmenn skole innført, hvor omgangsskolene på landsbygda ble avskaffet og skiftet ut med fastskoler. I tillegg ble det innført krav om godkjent utdanning for skolelærerne gjennom kurs eller lærerskole. En rekke nye obligatoriske fag ble også innført, blant

---

22 Kjølberg 1996: 14.

23 Kjølberg 1996: 14.

24 Kjølberg 1996: 13.

25 Helgheim 1981: 178-184.

26 Hagemann 2015: <https://www.norgeshistorie.no/industrialisering-og-demokrati/kommunikasjon-og-kunnskap/1507-kunnskap-og-utdanning.html>.

annet historie. Tidligere var det kun på privatskolene elever ble undervist i historie; på allmueskolene og omgangsskolene var historieundervisningen avgrenset til bibel-historie.²⁷ Kirkens rolle ble videre redusert i det nye skolesystemet. Presten var fortsatt den ledende figuren i skolestyret, men hadde ikke lenger fullstendig kontroll. Han måtte dele kontrollen med resten av skolestyret. Skolen ble dermed mer sekularisert, men ikke fullstendig. I tillegg til de nye fagene som det skulle undervises i, var fortsatt konfirmasjonsforberedelse en sentral del av den norske allmueskolen.²⁸

I løpet av 1870-årene ble det utført et stort arbeid for en ny og bedre skole av flere sentrale enkeltindivider, som Hartvig Nissen og Johan Sverdrup. I 1884 kom Venstre til makten, med Johan Sverdrup i spissen. Sverdrup gikk raskt igang med å fremme forbedringer i skolen, som lengre undervisningstid, bedre trente lærere, mer likhet mellom landsskolen og byskolen, og mulighet for elevene til å velge målform.²⁹ I forbindelse med dette ønsket han også undervisningen skulle bli mer «nasjonal». Konseptet om bøndene som bærere av kultur skulle læres i på landsmål. Undervisningen på landsbygda skulle dermed foregå på bøndenes eget mål.³⁰

Sverdrup fikk gjennomslag for sine ønsker i 1889, da den nye loven om folkeskoler ble innført.³¹ Dette er det neste steget i «utdanningsrevolusjonen», og innebar at den gamle skoleordningen, som skilte mellom landskoler, byskoler og allmueskoler, ble avskaffet. Disse skolene ble slått sammen til den nye folkeskolen. En rekke nye fag ble obligatoriske, f.eks gymnastikk, historie, geografi og naturfag.³² Det ble også innført lengre skoletid, slik Sverdrup ønsket; i 1875 hadde elever i gjennomsnitt 119 dager med undervisning, mens i 1889 ble dette tallet økt til 225 undervisningsdager.³³

Disse nye skolene bidro til å forberede elever fra både arbeiderklassen og borgerklassen for middelskolen og gymnaset. Dette var del av hensikten bak denne nye skolen; det skulle ikke skilles mellom elever fra overklassen og fra underklassen lenger.³⁴ Mens samfunnets mer velstående innbyggere hadde tilgang på private skoler som kvalifiserte til høyere utdanning, fikk ikke fattig-

---

27 Kjølberg 1996: 16.

28 Kjølberg 1996: 16.

29 Dokka 1988: 83.

30 Kjølberg 1996: 17.

31 Kjølberg 1996: 17.

32 Hagemann 2015: <https://www.norgeshistorie.no/industrialisering-og-demokrati/kommunikasjon-og-kunnskap/1507-kunnskap-og-utdanning.html>.

33 Kjølberg 1996: 14.

34 Hagemann 2015: <https://www.norgeshistorie.no/industrialisering-og-demokrati/kommunikasjon-og-kunnskap/1507-kunnskap-og-utdanning.html>.

folket den samme muligheten gjennom sin offentlige skole under den gamle lovgivningen. Etter innføringen av skoleloven av 1889 ble disse forskjellene redusert, og mulighetene for videreutdanning skulle være like.³⁵

Kirkens stilling i skolen ble ytterligere redusert som følge av den nye folkeskole-loven. Presten var ikke lenger overhodet for skolestyret. Tidligere hadde presten fungert som et overhode med nærmest diktatorisk makt i skolestyret. Nå hadde ikke prestene mer makt enn de andre medlemmene av skolestyret, og skolestyret kunne nå utpeke skoleledere uavhengig av prestene.³⁶ Prestene hadde fortsatt en viss innflytelse gjennom å være en del av skolestyret, men deres ord var ikke lenger lov. I sammenheng med dette ble fokuset på konfirmasjonsundervisning redusert, da de nye fagene fra både 1860 og 1889 ble prioritert i dannelsen av både fattige og borgerlige elever.

2.2 – Forfatterne og deres lærebøker

Lærebøkene er den viktigste kilden til læring for elevene i klasserommet, og hva som der står skrevet og hvordan det blir presentert har stor betydning for hvordan elevene lærer om en gitt historisk hendelse. Dette gir lærebokforfatterne stor innflytelse på hva elever lærer og hvordan de lærer det. Som nevnt, spiller bakgrunnen til en forfatter en stor rolle for hvordan han skriver, og det er derfor relevant å undersøke kort bakgrunnen til de utvalgte forfatterne; deres oppvekst, utdanning, politiske overbevisning, og deres program og mål for lærebøkene. De holdningene en forfatter fra 1814 har kan avvike mye fra en forfatter fra 1901, og det er dermed relevant å undersøke dette. Forskjellene kan føre til store forskjeller i framstillingen av stoffet, noe som påvirker hvordan skolebarn lærer om en gitt historisk hendelse.

Den eldste læreboken jeg benytter meg av i oppgaven er «*De mærkeligste Personers Levnetsbeskrivelse og de vigtigste Tildragelser gennem alle Tidsaldere tilligemed et Udtog : En Lærebog i Historien for de første Begyndere*», skrevet av Eiler C.K. Munthe og utgitt i 1814. Munthe vokste opp i Møre og Romsdal, men tilbrakte mye av utdanningen og karrieren sin i Kristiania, samt København og Nyborg i Danmark. Fra 1798 arbeidet han som overlærer i København Katedralskole, og underviste blant annet i latin, geografi og historie. I løpet av karrieren ved katedralskolen og skolen i Nyborg skrev han en rekke lærebøker innenfor historie og geografi.³⁷ I forordet forklarer Munthe at årsaken til utgivelsen var den brutte forbindelsen mellom Danmark og Norge som følge av Napoleons-krigen. Dette medførte en mangel på lærebøker i Norge, og det

35 Kjølborg 1996: 14.

36 Hagemann 2015: <https://www.norgeshistorie.no/industrialisering-og-demokrati/kommunikasjon-og-kunnskap/1507-kunnskap-og-utdanning.html>.

37 Erslew 1843-1853: 315-316.

ble derfor nødvendig å skrive og trykke nye lærebøker.³⁸

I forordet forklarer også Munthe den ukonvensjonelle strukturen han har valgt for framstillingen av historien i sin lærebok. Framfor å fortelle historien gjennom historiske perioder og hendelser, konsentrerer han fortellingen rundt en mengde historiske figurer, som Julius Cæsar og Aleksander den Store. Han anerkjenner i forordet at dette kan svekke elevens evne til å danne et sammenhengende bilde av historien, men mener at det ikke er vesentlig. Hensikten er å skape en interesse i eleven gjennom å fortelle «spennende fortellinger» om historiske aktører, ifølge Munthe.³⁹

Mauritz C. Hansen var lærer og forfatter, og ga ut sin lærebok «*Almindelig Verdenshistorie fra de ældste indtil vore Tider, til Brug i Skoler og ved privat Underviisning, af M. C. Hansen. (Med 100 lithographerede Tegninger, som forestille vigtige historiske Begivenheder.)*» i 1838. Hansen vokste opp i Porsgrunn, men gikk på Christiania katedralskole fram til 1814. Etter å ha fullført utdanningen arbeidet Hansen som lærer ved flere skoler i Kristiania og Trondheim, før han ble overlærer på Kongsberg middelskole i 1826. Han skrev lærebøker innenfor en rekke fag i løpet av tiden sin på Kongsberg-skolen, blant annet historie og geografi.⁴⁰

Hansen er imidlertid mest kjent for sitt arbeid som forfatter av skjønnlitteratur. Han skrev en rekke noveller og romaner som ble omtalt positivt både i hans samtid og i ettertid. For eksempel skal forfatteren Camilla Collett i 1893 ha omtalt Hansens verker positivt på grunn av hans framstilling av kvinner.⁴¹

Politisk sett skal Hansen ha hatt et nokså progressivt politisk syn. I sin bok *Mauritz Hansens fortellerkunst* fra 1988 undersøker og analyserer Bjørn Tysdahl de mange skjønnlitterære verkene til Hansen. Bjørn Tysdahl kommenterer at Hansens verker er preget av framstillinger av rigide klasseskiller, og hvordan figurene i hans verker greier å overkomme disse skillene.⁴² Tysdahl peker også på den progressive holdningen Hansen hadde til kvinner, noe som også kommer til uttrykk i skjønnlitteraturen til Hansen.

Da Hansen ifølge Tysdahl har et mer sosialdemokratisk syn på samfunnet og politikk gjennom diktningen sin, er det også hensiktsmessig å tenke at Hansens lærebøker er preget av det samme politiske synet.

---

38 Munthe 1814: forord.

39 Munthe 1814: forord.

40 Moi 2009: https://nbl.snl.no/Maurits_Hansen.

41 Fretheim 2006: forord.

42 Tysdahl 1988: 136.

Anton Ræder publiserte sin lærebok, kalt *Historisk Lærebog for Folkeskolen*, i 1894. Han tilbrakte oppveksten i Kristiania, hvor han gikk på Aars og Voss skole i Kristiania. I 1880 avla han filologisk embetseksamen med vekt på gresk, latinsk, historie og geografi. I 1883 leverte han inn sin doktorgradsavhandling *Tacitus' Annaler og disses kilder*, som han mottok den såkalte «Kronprinsens Gullmedalje» for. Dette var en medalje som ble gitt til studenter fra Universitetet i Kristiania med fremragende akademiske prestasjoner. Ifølge Ottar Dahl ble denne medaljen gitt til en rekke velkjente historikere som Ernst Sars og Ludvig Daae. Anton Ræder blir imidlertid ikke omtalt i denne boken av Dahl. Årsaken til dette er nok at det virker som Dahl fokuserer mest på historikere som skrev om *norsk* historie i boken sin, noe Ræder sjelden gjorde. Som historiker var hans hovedfelt historien om Oldtiden. Han ga ut en rekke verk innenfor dette feltet, f.eks *Keiser Hadrian, Rom og kampen om Jord*, og *Alexander den Store*. Han skrev også en rekke forskjellige lærebøker innenfor verdenshistorie for samtlige skoletrinn. Han var skolemann, og arbeidet som lærer ved Aars og Voss-skolen. Rundt århundreskiftet arbeidet Ræder som ekspedisjonssjef for Kirkedepartementet. Videre arbeidet han som rektor ved Oslo Katedralskole fra 1907 til 1927. I løpet av hans lange karriere hadde han en viss innflytelse i utviklingen av det norske skolevesenet, og var sentral i reformen om høyere skole i 1896.⁴³

Han utgav læreboken jeg vil analysere i løpet av oppgaven, *Historisk Lærebog for Folkeskolen*, i 1894. Denne læreboken ble brukt i forskjellige utgaver helt fram til 1969, da den ble stemplet som utdatert som følge av nye skolelover. Læreboken ble brukt i varierende utgaver i over 70 år, noe som nok tilsier at boken er meget godt skrevet.

Jonas Vellesen ble født i 1842 i Bjerkreim, og arbeidet som lærer etter å ha blitt uteksaminert ved Holt lærerseminar i 1865. Vellesen var en stor tilhenger av nynorsk, og var med på stiftelsen av blant annet Akershus Mållag. Majoriteten av lærebøkene hans ble også skrevet på nynorsk, og han er regnet som en pioner innenfor nynorske lærebøker.⁴⁴ Læreboken jeg behandler i denne oppgaven, *Heimssoga med kyrkjesege aat folkeskulen*, ble lansert i 1901, og behandler verdenshistorien og kirkehistorien. Dette gir læreboken et nokså kristent preg, da kirkehistorien blir behandlet sammen med «vanlig» historie. I forordet til læreboken forteller Vellesen hvordan historikeren Ernst Sars har lest gjennom boken og gått god den, noe som gir den et ekstra lag av troverdighet.⁴⁵

Politisk sett skal Vellesen ha vært svært venstre-orientert. Vellesen skrev en rekke artikler for

---

43 Vormeland 2009: https://nbl.snl.no/Anton_R%C3%A6der.

44 Tengedal 2010: 29.

45 Vellesen 1901: forord.

diverse skoleblad og mållagsblad. Hilde Kjølberg har da også vist at Vellesen stod på venstresiden av norsk politikk, da en av hans artikler i avisen *Morgenbladet* het «Venstremenn til alle Ombud».⁴⁶ Vellesen ønsket utvilsomt å fremme og oppmuntre elevene til å vise fedrelandskjærlighet for Norge, og mye av historien han skrev om Norge var basert på nasjonale helter og fortellinger.⁴⁷ I forbindelse med mitt fokus på antikken, blir det dermed relevant å undersøke eventuelle paralleller Vellesen drar mellom antikkens kultur og dyder, og hans samtidige norske kultur.

2.3 – Oppsummering

Som en kan se skjedde det store endringer i det norske skolesystemet i løpet av 1800-tallet. Den norske skolen var i utgangspunktet preget av et sterkt skille, hvor byskolen hadde tilgang til bedre ressurser enn skolene på landet. Dette førte til at elever i byene fikk en «bedre» utdanning enn elever på landsbygda. Med tanke på at det var omgangsskolen som var den vanligste skoleformen på landsbygda, betydde dette også at det ble brukt svært lite tid i det hele tatt på utdanningen av landsbygdas elever. Etter innføringen av *folkeskoleloven* i 1889 ble imidlertid skolevesenet standardisert, og samtlige norske barn skulle gå på den samme skolen, uavhengig av hvilken sosiale klasse de tilhørte. Dette bidro til en utjevning av forskjeller mellom rike og fattige, og by og landsbygd.

I tillegg ble kirkens rolle gradvis redusert i løpet av 1800-tallet. Skolen skulle i utgangspunktet forberede elevene på konfirmasjon. Mye av undervisningen var sentrert rundt kirkehistorie, opplæring i kristen tro og lese bibelen. Prestene sto også sentralt i skole-styret, og hadde nærmest diktatorisk innflytelse. Etter de mange skolereformene som ble gjennomført i løpet av 1800-tallet, fremst av alle *folkeskoleloven* i 1889, ble kirken og prestens rolle redusert kraftig. Pensumet ble mer verdslig med historie, geografi, språk og matematikk, og prestene mistet sin nærmest diktatoriske makt i skole-styret. Prestene var fortsatt en del av styret, men de fikk ikke noen form for spesiell behandling lenger. Dette betyr derimot ikke at kristendommen forsvant fra norske skoler. Den hadde fortsatt en viktig plass i det norske skolesystemet, men den var ikke lenger sentral.

---

46 Kjølberg 1996: 22.

47 Kjølberg 1996: 22.

3. Det athenske demokratiet i lærebøkene

Da jeg skal se etter forbindelsen mellom dannelsen av en norsk identitet og antikken i de utvalgte lærebøkene, er det nærmest opplagt å begynne med å undersøke hvordan de forskjellige lærebøkene framstiller og forteller om det gamle athenske demokratiet. Her er det viktig å se på hvordan lærebøkene tar for seg selve strukturen av det athenske demokratiet, hvordan det athenske lovverket fungerte og hvordan demokratiet fungerte i praksis. Videre vil jeg se hvordan forfatterne forteller om det som kan oppfattes som negative trekk eller ulemper av det athenske demokratiet, og hvorvidt dette er ulemper som datidens norske demokrati kunne møte. Det også relevant å se nærmere på hvordan forfatterne forteller om Sparta som Athens politiske og kulturelle rival. Hvordan forfatterne forteller om Sparta som motstander av Athen kan dermed bidra til et mer positivt syn på Athen. Til sist kommer jeg til å undersøke forfatternes framstilling av den romerske republikken. En kan si at den romerske republikken hadde aspekter fra både det athenske demokratiet og det spartanske militaristiske klasse-samfunnet, noe som gjør en undersøkelse av forfatternes framstilling av republikken som en motsetning til Athen og Sparta relevant.

3.1 – Det athenske demokratiet

Samtlige av lærebøkene jeg benytter meg av i oppgaven forteller noe om hvordan det athenske demokratiet var bygget opp og hvilke rettigheter og plikter de athenske borgerne hadde. Synet på demokratiet varierer i noen grad mellom lærebøkene, men de har alle et nokså positivt syn på det athenske demokratiet. Et fellestrekk for lærebøkene er at alle forteller om det athenske demokratiet gjennom to greske politikere, Solon og Perikles. Solon levde på 600-tallet f.kr, og skal ha reformert det politiske systemet i Athen til å bli det demokratiet vi kjenner idag.⁴⁸ Perikles, på sin side, levde på 400-tallet f.kr og gjorde demokratiet enda mer åpent enn det var under Solons tid.

Eiler C.K. Munthe

Eiler C.K. Munthe er både den eldste forfatteren jeg har undersøkt, og den som hadde minst å si om det athenske demokratiet. Dette henger nok sammen med at boken ble skrevet i årene før 1814, og at Munthe selv virker å ha tilbrakt mer tid i Danmark enn Norge.⁴⁹

Strukturelt sett skiller Munthes lærebok seg sterkt fra resten av de utvalgte lærebøkene, da Munthe baserer seg på historiske individer når han legger ut om historiske hendelser. Dermed forteller han historien om gamle Hellas gjennom å fortelle om Lykurgus, Solon, Perikles og Sokrates.⁵⁰

---

48 Schreiner 1989: 52.

49 Erslew 1843-1853: 315-316.

50 Munthe 1814: 7.

Munthe sier svært lite om hvordan det athenske demokratiet fungerte. Det eneste han sier er basert rundt statsmannen Solon. Munthe bruker en betraktelig mengde tid på å diskutere Solon, men i motsetning til de andre forfatterne jeg undersøker i løpet av oppgaven, virker det som om Munthe er mer interessert i Solon som person enn om hans reformer. Han bruker mye tid på å forklare hvor Solon kom fra, hans interesser og hvordan hans personlighet var. Han forteller om hvordan Solon avskaffet hans forgjenger Drako's lover, hvor enhver forbrytelse var straffbar med døden, men han sier lite om hva Solons lover faktisk innebar.⁵¹ Munthe plasserer mest fokus på reformene som hadde med barn å gjøre, muligens på grunn av Munthe's bakgrunn som overlærer.⁵² Disse reformene innebar at barna skulle læres opp i forskjellige kunster og håndverk, samt at de skulle tas hånd om av staten hvis deres foreldre ble drept i strid.⁵³

Utenom reformene som omhandler barn sier ikke Munthe mye om de konkrete endringene Solon gjennomførte, og forteller heller hvordan Solon forlot byen og dro til hoffet til kong Krøsus av Lydia.⁵⁴ Munthe forteller hvordan Athen var en republikk og hvordan Solon gjennomførte en rekke reformer, men forteller ellers lite om hvordan det athenske demokratiet fungerte i praksis. Dette henger nok sammen med at hans lærebok ble skrevet i årene før 1814, før demokratiet fikk rot i Norge. Samtidig virker Munthe mer dansk enn norsk. Han tilbrakte mye av sin utdanning og karriere i Danmark, som var et eneveldig monarki på Munthes tid. Med tanke på at demokratiske reformer ikke var aktuelt i Danmark før på 1840-tallet, kan en lett tenke seg at Munthe ikke hadde noen reell forbindelse med demokratiet som system. Han anså det nok heller som mer relevant å fortelle om den greske kulturen framfor deres politiske system. Fokus på kulturen framfor det demokratiske systemet var nokså vanlig i det eneveldige Danmark i denne perioden.⁵⁵

Maurits C. Hansen

Mauritz C. Hansen, på sin side, forteller mye mer enn Munthe om hvordan det athenske demokratiet fungerte. Hans lærebok, utgitt i 1838, ble utgitt i den såkalte embetsmannstats-perioden, en periode hvor det norske demokratiet ble dominert av en elite av embetsmenn.⁵⁶

Hansen har en generelt sett mer positiv holdning til det athenske demokratiet enn det Munthe hadde. Mens Munthe bruker mer tid på den greske kulturen enn demokratiet, begynner Hansen sitt kapittel om Hellas' historie med å fortelle hvordan de gamle grekerne, da spesielt Athen med sitt demokrati,

---

51 Munthe 1814: 11.

52 Erslew 1843-1853: 315-316.

53 Munthe 1814: 11.

54 Munthe 1814: 12.

55 Sandin 2011: 95.

56 Seip 1974: 61.

var svært innflytelsesrike for både samtidige og framtidige stater.⁵⁷ Hansen nevner ikke Norge direkte her, men da Norge blir regnet som en av av Europas tidligste moderne demokratier (til tross for sine restriksjoner), kobler Hansen ganske tydelig Norge sammen med den demokratiske arven fra Athen. Hansen drar en parallell med Norge når han forteller hvordan Hellas, før de store bystatene som Sparta, Athen og Theben oppsto, ble utsatt for en «nedverdiggende avhengighet» fra kongene på Kreta.⁵⁸ Grekerne greide å verne sitt «fedreland» og kaste av seg denne undertrykkelsen, forklarer Hansen. En kan tolke Hansens fortelling om hvordan grekerne kastet av seg en «nedverdiggende avhengighet» fra en utenlandsk konge for sitt «fedreland», som en parallell til hvordan Norge på Hansens tid var delvis var under kontroll av den svenske kongemakten. Med tanke på hvordan den svenske kongen, Carl Johan, motarbeidet det norske Stortinget på mange måter i den første perioden av Norges demokrati⁵⁹, insinuerer Hansen at Norge er underlagt en lignende «nedverdiggende undertrykkelse» som Hellas og Athen var underlagt i den første perioden av deres egen eksistens.

I likhet med Munthe knytter Hansen en sterk forbindelse mellom Athens demokrati og den athenske politikeren Solon.⁶⁰ Han fokuserer derimot mer på Solons politiske og lovmessige reformer, og knytter disse opp mot dannelsen av det athenske demokratiet.

Hansen påpeker hvordan Athen var et demokrati før Solon, men at det lignet mer på et aristokrati eller oligarki enn et demokrati. Før Solons reformer ble Athen regjert av en rekke rike adelsfamilier, og Athens vanlige borgere hadde nærmest ingen makt. Reformene til Solon endret derimot dette, og innførte stemmerett for athenske borgere utenfor adelsfamiliene.⁶¹

Det athenske demokratiet oppsto etter at Athens siste konge døde i strid ca. 1068, f.kr, og i utgangspunktet var Athens leder en såkalt *arkont* som ble valgt til å lede Athen på livstid. Det athenske styret ble stadig mer demokratisk, og før Solons reformer ble innført hadde byen en regjering på 9 arkonter, samt en folkeforsamling som besto av byens borgere. Hansen konstaterer hvordan det athenske demokratiet nå lignet et skikkelig demokrati,⁶² i henhold til det demokratiet Norge hadde på Hansens tid. De athenske arkontene fungerte i praksis som de norske embetsmennene i embetsmannsstaten gjorde; de fungerte som en form for regjerende overklasse, de ble valgt av en begrenset mengde med borgere som hadde stemmerett, de skulle avtjene et embete

---

57 Hansen 1838: 39.

58 Hansen 1838: 49.

59 Seip 1974: 74.

60 Hansen 1838: 50.

61 Hansen 1838: 49.

62 Hansen 1838: 51.

og de kunne holdes ansvarlige for eventuelle maktmisbruk etter deres embete var over. Til tross for dette påpeker Hansen at demokratiet på dette stadiet var mangelfullt. Folket ble utsatt for urettferdighet og undertrykkelse av rike familier, hvorav disse dominerte de mange embetene i den athenske staten.⁶³ Athen utviklet en overklasse av rike, prominente familier som hadde majoriteten av den politiske makten i Athen. Hansen sidestiller igjen det athenske demokratiet med den norske embetsmannstaten, i og med hvordan den samme situasjonen kunne finnes i Norge; mektige embetsmannsfamilier oppsto som en slags politisk elite i Norge fram til parlamentarismen ble innført.⁶⁴ I forbindelse med dette diskuterer Hansen et klasse-system som utviklet seg i tråd med Athens demokratiske utvikling, men denne kommer jeg tilbake til i neste del-kapittel, hvor jeg undersøker hvordan læreboksforfatterne framstiller demokratiets utfordringer og ulemper.

Hansen forteller videre hvordan politikeren Solon ordnet feilene med Athens demokrati. Han bruker mye tid på å fortelle om Solons lovgivning, som Hansen kaller «hensiktsmessig» og «fornuftig».⁶⁵ Hansen er svært positiv til Solon, og forteller hvordan alle Athens partier og politikere vendte seg til Solon for å reparere det athenske systemet. Hansen går inn på hvordan Solons reformer var såpass grundige og gode at hans system besto i mange århundre etter hans tid, helt opp til Hansens egen tid.⁶⁶ Igjen ser man at Hansen drar forbindelser mellom det gamle athenske demokratiet og hans samtidige norske demokrati. Mer spesifikt drar Hansen en klar forbindelse mellom det norske demokratiet og Solon som en «skaper» eller «grunnlegger» av det reelle athenske demokratiet. Solon blir framstilt av Hansen som en skikkelse som er sentral for utviklingen av det demokratiske systemet, og hans reformer får ringvirkninger som påvirker historien helt opp til Hansens Norge. Han hevder videre at reformene medførte det han kaller en «god og sunn» maktfordeling, hvor de regjerende arkontene deler makten med den såkalte *areopagus*.⁶⁷ Denne fungerte som en slags høyeste rett. Hansen sier ikke noe mer om dette, utenom at den var religiøst basert. Videre forteller han også om den athenske folkeforsamlingen. Hansen påpeker at hver athenske borger hadde stemmerett i denne folkeforsamlingen, og den hadde i utgangspunktet størst makt av de tre statsorganene. Velgerne i folkeforsamlingen, som var vanlige borgere, hadde makten til å velge Athens arkonter. Dette var for Hansen en stor kilde til problemene med det athenske demokratiet, noe kommer jeg tilbake til i delkapittel 3.2.

Anton Ræder

---

63 Hansen 1838: 49.

64 Seip 1974: 63.

65 Hansen 1838: 50.

66 Hansen 1838: 52.

67 Hansen 1838: 51.

Anton Ræder, som var en historiker med fokus på oldtidens historie, lanserte sin lærebok i 1894, nokså sent i unionstiden. Hans lærebok er skrevet med betraktelig tørrere og mer nøkternt språk sammenlignet med Munthe og Hansens lærebøker.⁶⁸ Dette henger nok sammen med den mer faktaorienterte, positivistiske holdningen historikere hadde til historien på Ræders tid. Historien skulle fortelles «slik den faktisk var», slik historikeren Leopold von Ranke ville sagt.⁶⁹

Til tross for en tørrere og mer kortfattet framstilling av grekerne, sammenlignet med Hansen, viser Ræder likevel at han setter det athenske demokratiet svært høyt. Han begynner med å gå rett på sak; han konstaterer at grekerne var oldtidens mest begavede folk, og var overlegne deres samtidige i alle områder.⁷⁰ Han viser til et eksempel i form av at grekerne lærte om sjøfart fra fønikerne, men overgikk dem raskt og ble det ledende sjøfarts-folket i Middelhavet. Ræder konstaterer også at grekerne var «alle folks forbilder».⁷¹ Dette stemmer overens med det Hansen sier i sin egen lærebok hvor han forteller hvordan grekerne hadde en «utmerket kultur» som hadde virkninger for både samtidige og framtidige stater.⁷² Dette var en svært vanlig holdning å ha i løpet av 1800-tallet, da stadig flere demokratier inspirert av det gamle athenske demokratiet og kultur dukket opp Europa. For eksempel hyllet Henrik Wergeland det gamle Hellas i flere av sine verk. På 1820-tallet publiserte Wergeland en rekke dikt som var delvis ment som støtteerklæringer for det moderne Hellas, som kjempet for sin uavhengighet mot det Osmanske riket. I diktene «Ode til Norges Frihed» og «Hymne till friheden» framhever Wergeland greske helteskikkelser som den spartanske kongen Eurotas, og sidestiller den moderne greske frihetskampen med de gamle greske helteskikkelsene. Han knytter det i tillegg opp mot Norges egen kamp for frihet, da det ene diktet heter altså «Ode til Norges Frihed».⁷³

Når det gjelder det athenske demokratiet, forteller Ræder hvordan Athens frie borgere hadde stemmerett, uavhengig av sosial status. Han presiserer at sammen med denne stemmeretten kom en rekke politiske rettigheter, og disse gjaldt kun for de *frie* borgerne; treller, barn, kvinner og utlendinger hadde ingen politiske rettigheter. Det Ræder sier her kan stilles i kontrast til hans samtidige norske demokrati, hvor politiske rettigheter i hovedsak gjaldt for mannlige norske borgere.⁷⁴ Norske kvinner manglet mange av de samme politiske rettighetene som menn hadde

---

68 Vormeland 2009: https://nbl.snl.no/Anton_R%C3%A6der.

69 Jordheim, Rønning, Sandmo, Skoie 2015: 311.

70 Ræder 1894: 5.

71 Ræder 1894: 5.

72 Hansen 1838: 39.

73 Sandin 2011: 95.

74 Seip, 1974, s. 42.

gjennom 1800-tallet.⁷⁵

Han konstaterer derimot at det ikke alltid var slik, og at Athen var et *aristokrati*, et system som var vanlig i de andre greske bystatene.⁷⁶ Rike familier dominerte det politiske livet i bystatene, også Athen. Rundt 600 f. kr blir derimot Athen til et fullbyrdes demokrati etter at statsmannen Solon reformerer det greske systemet. Ræder greier deretter ut en rekke reformer som skilte Athen fra de andre greske bystatene, da spesielt Sparta. Makten Athens overklasse hadde over folket ble innskrenket, og folket mottok diverse politiske rettigheter, f.eks stemmerett. Ræders framstilling har dermed noen likheter med Hansens; både Hansen og Ræder forteller hvordan Athen var et begrenset demokrati fram til Solon kom til makten. Men hvor Hansen forteller hvordan Athens styresett ble et reelt demokrati under Solon, går Ræder lengre og sier at det athenske systemet ble et fullt demokrati i årene etter Solons reformer. Til tross for de omfattende reformene var demokratiet fortsatt restriktivt og ikke utbredt til småfolket, slik det ble i årene etter Solon. Etter Solons tid forklarer Ræder hvordan folket fikk enda flere rettigheter, og til slutt sto de likt med overklassen politisk sett.⁷⁷ En av rettighetene folket fikk, var retten til å ikke bli solgt inn i slaveri som følge av gjeld. Dette var nokså vanlig i andre greske bystater, og senere i Romerriket.⁷⁸

Ræder viser helt klart at han setter det athenske demokratiet høyt og har svært lite negativt å si om dette. Han forteller likevel hvordan folk med såkalt «god talekunst» kunne vinne makt i folkeforsamlingen, og framhever den greske politikeren Perikles som et godt eksempel på dette. Han forteller hvordan det etter Perikles' død dukket opp folk med gode taleevner, som ønsket å berike seg selv framfor å gjøre det som var best for staten. Disse kalles demagoger, og Ræder gir dem mye av skylden for Athens nedgang etter Perikles' død.⁷⁹ Disse demagogene henger sammen med de mer negative sidene av det athenske demokratiet, samt klasse-systemet som Hansen snakket om i sin lærebok. Dette kommer jeg tilbake til i neste delkapittel.

Jonas Vellesen

I Jonas Vellesens lærebok fra 1901, helt i slutten av unionstiden, bruker han omtrent like mye tid på å snakke om det athenske demokratiet som Ræder gjør i sin lærebok. Han bruker betraktelig mindre tid på å snakke om det athenske demokratiet enn de forrige forfatterne. Han gir også et svært klart skille mellom Athen før Solon, og Athen etter Solon. Mens de forrige forfatterne framstilte det

75 Lønnå 2012: https://snl.no/stemmerett_for_kvinner_i_Norge.

76 Ræder 1894: 7.

77 Ræder 1894: 7.

78 Schreiner 1989: 51.

79 Ræder 1894: 10.

athenske demokratiet som et system som gradvis vokste fram og ble perfektionert av Solon, forteller Vellesen hvordan Athen før Solon var utelukkende et oligarki, og folket var ikke mer enn slaver til de rike aristokratene.⁸⁰ Vellesen forteller ikke hvordan det athenske demokratiet var bygget opp, men ser seg fornøyd med å si at demokratiet ble innført av Solon, og at folket under hans styre ble frie med stemmerett. Til tross for at Vellesen ikke går like mye inn på hvordan det athenske demokratiet fungerte liksom Ræder og Hansen, er Vellesen likevel den eneste som presiserer at det var frie *menn* som hadde stemmerett i det nye demokratiet.⁸¹ Denne presiseringen kommer nok i lys av at stemmerett for kvinner var blitt et politisk diskusjonstema på den tiden Vellesen lanserte sin lærebok.⁸² Da dette ikke var et reelt tema for de tidligere forfatterne, blir denne presiseringen ikke gjort i deres tilfelle.

Han forteller også hvordan klasse-skillene ble avskaffet og likhet for alle byens borgere ble innført.⁸³ Dette vedvarer og skaper problemer under Peloponnes-krigen, noe jeg kommer tilbake til. Vellesens fokus på hvordan klasse-skillene forsvant under Solon kommer nok av hans klasse-baserte syn på samfunnet; han framstiller det athenske folket som de skikkelige, demokratiske grekerne det nye norske demokratiet så opp til, mens den undertrykkende eliten av aristokrater og rikfolk blir framstilt som dem som holdt samfunnet tilbake. Ifølge Hilde Kjølberg hadde Vellesen en klar distinksjon mellom de norske bøndene og embetsmennene; bøndene var representerte norske verdier og var virkelige nordmenn, mens embetsmennene var en dansk elite.⁸⁴ En kan dermed lett se at Vellesen har et likt syn på de gamle grekerne, hvor det greske folket innehar den samme rollen som de norske bøndene med tanke på verdier, kultur og politisk rolle, mens de athenske aristokratene fylte den samme rollen som den danske eliten, embetsmennene som regjerte i Norge under embetsmannsstaten.⁸⁵

3.2 – Demokratiets utfordringer og ulemper

Da grunnloven ble innført i Norge i 1814 var demokratiet et nytt og uprøvd system. Det politiske systemet Norge fikk var på papiret et demokrati, men i realiteten var det svært restriktivt og begrenset med tanke på hvem som hadde stemmerett og politiske rettigheter. De som sto for utviklingen av dette restriktive norske demokratiet hadde veldig få moderne eksempler å se til for

---

80 Vellesen 1901: 7.

81 Vellesen 1901: 7.

82 Lønnå 2012: https://snl.no/stemmerett_for_kvinner_i_Norge.

83 Vellesen 1901: 7.

84 Kjølberg 1996: 52.

85 Seip 1974: 61.

hvordan systemet fungerte i praksis. Relativt demokratiske styresett var blitt innført i både USA og Frankrike etter deres respektive revolusjoner. Demokratiet til USA var derimot preget av mange av de samme restriksjonene det norske demokratiet hadde, og det radikale demokratiet til Frankrike kom ut av kontroll etter få år og havnet under et eneveldig monarki. Da demokratiet ble utbygget i løpet av 1800-tallet ble det derfor logisk å se tilbake til Athens demokrati. En kunne se hvordan demokratiet fungerte i praksis, og hvilke ulemper og feil systemet hadde, og hvilke konsekvenser systemet fikk i det lange løp. Disse ulempene kommer til uttrykk på forskjellige måter i de utvalgte lærebøkene, og i løpet av dette del-kapittelet vil jeg undersøke hvordan dette blir framstilt.

Eiler C.K. Munthe

I sin lærebok forteller Eiler C.K. Munthe, som nevnt, ganske lite om det athenske demokratiet og hvordan det fungerte. På samme måte sier han og relativt lite om hvilke ulemper og fallgruver systemet hadde. Det eneste direkte negative Munthe sier er rettet mot statsmannen Perikles.⁸⁶ Et fellestrekk for Hansen, Ræder og Vellesen er at de setter Perikles svært høyt; han var ansvarlig for Athens gullalder og styrte byen svært fornuftig og effektivt. Munthe, på sin side, virker å ha et noe negativt syn på Perikles. Han anerkjenner Perikles som en vis og nobel mann, men anklager ham for å ha gjort det athenske folket dekadente og late.⁸⁷ Han framstiller Perikles som en selvopptatt demagog som fordervet folket og brukte dem til å framskynde sine egne politiske ambisjoner. Munthe står dermed i sterk kontrast til de andre forfatterne, da de andre forfatterne framstiller Perikles som en av de to mennene, ved siden av Solon, som hadde størst ansvar for utviklingen av det athenske demokratiet.

I forrige kapittel nevnte jeg hvordan Munthe lanserte sin lærebok i 1814, noen måneder før Grunnloven ble vedtatt, i tillegg til at han anså seg selv som mer dansk enn norsk. Danmark på denne tiden var regjert av eneveldig konge, og demokratiske reformer kom ikke til Danmark før 1849. Munthe virker mye mer opptatt av å forklare og greie ut om de vitenskapelige og kunstneriske sidene av gresk kulturarv og livet til viktige greske individer, enn han er med å undersøke det athenske styresystemet og dens funksjoner og ulemper.⁸⁸ Jeg tenker meg dermed at det ikke var relevant for ham å greie ut om et gammelt styre-system som han selv ikke hadde erfaring med, spesielt i et land preget av eneveldig monarki.

Maurits C. Hansen

---

86 Munthe 1814: 25.

87 Munthe 1814: 25.

88 Munthe 1814: 22.

Der Munthe ikke sier stort om det athenske systemets fallgruver og ulemper, greier Mauritz C. Hansen ut mer om disse. Som nevnt i forrige del-kapittel har Hansen en nokså positiv holdning til det athenske demokratiet, men han går og mye i dybden på de negative sidene av systemet. Det mest merkbare er at Hansen har et veldig klasse-bevisst syn på det athenske demokratiet. Han er den eneste av de utvalgte forfatterne som forteller hvordan Solon innførte et klassesystem som en del av sine reformer.⁸⁹ Dette systemet besto av 4 klasser, de 3 øverste klassene hadde politiske rettigheter og stemmerett. Den fjerde klassen hadde ingen slike rettigheter, men de var heller ikke slaver eller ufrie.⁹⁰ Utover dette var det eneste kravet til stemmerett en aldersgrense; enhver borger måtte være fylt 30 år før han kunne stemme. Hansen virker å anse dette som noe negativt, i og med at han forteller om den athenske tradisjonen *ostracismus* like etter å ha nevnt aldersgrensen.⁹¹ Denne skikken gikk ut på at en borger kunne bli nominert til å bli lyst i eksil, og hvis majoriteten av befolkningen stemte for eksil, ble borgeren forvist fra byen.⁹²

Hansen forteller hvordan dette ofte ble misbrukt av politikere for å bli kvitt sine politiske rivaler. De trengte kun å bestikke velgerne med løfter om rikdom og velstand. Disse demagogene er mye av årsaken til Athens fall, ifølge Hansen.⁹³ Det virker som Hansen anser aldersgrensen som noe av årsaken til at dette skjedde; enhver borger hadde stemmerett, uavhengig av sosial status, rikdom, intelligens og lignende. Personen måtte bare være en borger, og ha fylt 30 år. Sammenligner en dette med stemmerettsreglene i Norge i 1830-årene, da Hansen ga ut sin lærebok, blir mange av forskjellene umiddelbart opplagte. Aldersgrensen i Norge var riktignok lavere (25 år), men det ble og stilt krav til eiendom. En norsk borger måtte ha eiendom for å kunne ha stemmerett, og dermed ha innflytelse på det «demokratiske» systemet Norge hadde.⁹⁴

På den måten var faktisk det athenske demokratiet mer demokratisk enn det norske, men for Hansen kan dette være noe positivt for det norske demokratiet. Tradisjonelt sett ble borgerne med eiendom og rikdom ansett som ansvarlige velgere, mens borgere uten rikdom og eiendom ble ansett som upålitelige og dårlig egnede velgere.⁹⁵ Stemmene til folket kunne kjøpes med løfter om rikdom og velstand, slik Hansen forklarer at de athenske demagogene gjorde.⁹⁶

Hansen framhever dermed det athenske demokratiet som noe som bør sees opp til, slik jeg nevnte i

---

89 Hansen 1838: 51.

90 Hansen 1838: 51.

91 Hansen 1838: 51.

92 Schreiner 1989: 77.

93 Hansen 1838: 51.

94 Seip 1974: 42.

95 Marichal 1977: 105.

96 Hansen 1838: 51.

forrige del-kapittel, men må også sees på som en et eksempel på hvordan demokratiet kan gå hvis «feil folk» får politiske rettigheter og stemmerett. Gjennom å bruke Athen som eksempel forteller Hansen indirekte hvordan det norske demokratiet potensielt sett kan utvikle seg.

Anton Ræder og Jonas Vellesen

Lærebøkene til Anton Ræder og Jonas Vellesen ble utgitt svært sent i utviklingen av det norske demokratiet, og omtrent på dette stadiet var politiske rettigheter og stemmerett gitt til samtlige *mannlige* nordmenn, da dette ble innført i 1898.⁹⁷ Samtidig var den gamle embets-eliten, som hadde hatt mye av den politiske makten tidligere på 1800-tallet, blitt erstattet av parlamentarisme. Dette medførte at vanlige nordmenn ble en del av det politiske livet gjennom sin nye stemmerett.

I forbindelse med dette blir det lett å tenke seg at synet på det athenske demokratiet endrer seg i tråd med de politiske utviklingene i Norge. Hansen mente at et uansvarlig athensk fattigfolk ble brukt som brikker i et politisk spill av athenske demagoger som ønsket personlig makt.⁹⁸ Munthe mente at disse demagogene fordervet det athenske folket med deres løfter.⁹⁹ Begge mente i praksis at de athenske politikerne brukte talekunst og sin innflytelse til å gi folket urealistiske løfter, slik at de ble valgt inn i maktposisjoner.

Disse holdningene var preget av det mer innskrenkede demokratiet Hansen og Munthe levde i. Ræder og Vellesen, på sin side, hadde en mer positiv holdning til det athenske demokratiet. Inklusjonen av småfolket var ikke noe negativt som medførte Athens fall, men ble heller framstilt som noe positivt som forsterket Athens (og grekernes) rolle som Antikkens «mest begavede folk», slik Ræder sier i sin lærebok.¹⁰⁰

Til tross for sine positive holdninger til det athenske demokratiet anerkjenner både Ræder og Vellesen likevel enkelte problemer det athenske demokratiet møtte. Ræder nevner nokså kortfattet hvordan demagoger tok makten etter Perikles' død under Peloponnes-krigen, og hvordan deres misbruk av makten medførte nederlag for Athen i krigen.¹⁰¹ Han karakteriserer likevel ikke Perikles som en av disse demagogene, slik Munthe gjør.¹⁰²

---

97 Hagemann 2015: <https://www.norgeshistorie.no/industrialisering-og-demokrati/makt-og-politikk/1508-fra-halvt-til-helt-demokrati.html>.

98 Hansen 1838: 51.

99 Munthe 1814: 25.

100 Ræder 1894: 5.

101 Ræder 1894: 9.

102 Munthe 1838: 25.

Når det gjelder Vellesen finner jeg nærmest ingenting som kan karakteriseres som kritikk eller noe negativt om det athenske demokratiet. Vellesen forteller utelukkende om de gode sidene ved det athenske demokratiet, og forklarer hvordan klasse-forskjellene i Athen forsvant fullstendig som følge av Solons reformer.¹⁰³ Det virker nesten ikke som Vellesen i det hele tatt vurderer eventuelle problemer eller utfordringer det athenske demokratiet hadde. For eksempel er hovedulempen med demokratiet Hansen og Munthe peker på (stemmerett for alle borgere), anser ikke Vellesen dette som et problem i det hele tatt. Dette henger nok sammen med hans fokus på folket som kilden til makt; på samme måte som de norske bøndene var de virkelige nordmennene,¹⁰⁴ var det de vanlige athenske borgerne som var de virkelige atenerne.

Det eneste som kan tolkes som en kritikk mot det athenske demokratiet var henrettelsen av filosofen Sokrates. Vellesen bruker mye tid på å forklare hvordan han stilte spørsmål ved alt, inkludert gudene. Han ble anklaget for blasfemi, og i en rettssak ble han dømt til døden. Dommen ble bestemt gjennom et demokratisk valg, og flertallet av atenerne stemte for Sokrates' henrettelse. Vellesen forteller derimot at etter henrettelsen angret atenerne, og hedret Sokrates.¹⁰⁵

3.3 – Sparta som motsetning til Athen

I de to forrige del-kapitlene plasserte jeg fokuset på hvordan de utvalgte lærebøkene framstiller det athenske demokratiet og hvordan forfatterne knytter det til norsk identitet. En stor del av arven fra de gamle grekerne (demokrati, kultur, vitenskap, osv.) kommer fra Athen.¹⁰⁶ Når lærebøkene ser tilbake på antikken er det for det meste Athen som er hoved-fokuset, mens de andre greske bystatene sjelden blir nevnt. Den eneste greske bystaten utenom Athen som blir undersøkt i dybden i lærebøkene, er Athens rival Sparta. Et fellestrekk for de utvalgte lærebøkene er at de forteller om Sparta og hvordan denne bystaten fungerte før de forteller om Athen. Forfatterne har varierende meninger om kulturen og styresettet til Sparta, men et fellestrekk er at samtlige framstiller Sparta som en slags motsetning til Athen. Sparta var et brutalt, militaristisk regime, og ved å fortelle om denne militaristiske staten først, forsterker det Athens rolle som mer kultivert og demokratisk.

Eiler C.K. Munthe

Som nevnt tidligere, bruker Munthe mer tid på å fortelle om den greske kulturarven og deres bidrag innenfor kunst og vitenskap framfor å snakke om det athenske politiske systemet og hvordan det fungerte. Han bruker likevel mye tid på å fortelle om det spartanske styresystemet og bystatens

---

103 Vellesen 1901: 7.

104 Kjølberg 1996: 52.

105 Vellesen 1901: 10.

106 Schreiner 1989: 7.

kultur.¹⁰⁷ Gjennom hele kapitlet som omhandler Sparta framstiller han spartanerne som et samfunn av militaristiske og kollektivistiske, hvor kunst og kultur ble ansett som svakhet og bortkastet tid.¹⁰⁸

Munthe bruker mer tid på å fortelle om Lykurg, Spartas lovgiver, enn han bruker på Solon. Lykurg reformerte det spartanske systemet slik Solon gjorde med det athenske, men lovene som ble innført var svært ulike de athenske, og betraktelig mer brutale. Munthe forteller hvordan alt i byen var eid kollektivt, og privat eiendom var forbudt. Byens barn skulle spise sammen i offentlige spisesaler, hvor de ble servert det Munthe kaller en «foraktelig suppe».¹⁰⁹ Videre forteller Munthe hvordan alt av sølv og gull i byen skulle inndras og erstattes av jernpenger. Hensikten var at borgere ikke skulle bli rike, da jernmyntene var tunge og vonde å gå rundt med. Måten Munthe forteller om de spartanske lovene får byen til å høres ut som et svært kollektivistisk samfunn, noe Munthe ser ned på basert på språket han bruker i læreboken.¹¹⁰

Videre forteller Munthe hvordan oppdragelsen av barn fungerte i Sparta. I tillegg til at barna, som nevnt ovenfor, skulle spise i offentlige spisesaler, skulle de også oppdras som soldater.¹¹¹ Treningen begynte når barna var 7 år gamle, og de ble tvunget til å bruke den samme mengden klær året rundt uavhengig av varme eller kulde, de måtte gå barbeint til enhver tid, ligge på harde senger, og tilbringe en mengde tid i fullstendig mørke. Munthe er nokså negativ til disse praksisene, og kaller dem «brutale» og «harde».¹¹² Han er derimot ganske positiv til enkelte av Lykurgs barnelover; barn skulle reise seg for sine eldre, de skulle aldri snakke til deres eldre med mindre de ble bedt om det, og de skulle vise total respekt og lydighet ovenfor foreldre. Disse siste lovene er i praksis det eneste positive Munthe har å si om Sparta, da hans bakgrunn som rektor og overlærer medførte et ønske om å lære disse verdiene til sine elever.

Maurits C. Hansen

I motsetning til Munthe, som fokuserer på hvordan Sparta var et brutalt, militaristisk styre som var underlegent Athen kulturelt sett, har Hansen en mer nøytral holdning. Han forteller hvordan Sparta hadde 2 konger, men disse hadde ingen utøvende eller lovgivende makt. Denne makten ble konsentrert i et *senat* av 28 gamle menn. Han skiller seg dermed fra Munthe, da Munthe fortalte svært lite om dette og framstilte de spartanske kongene som «allmektige». Hansens fokus på

---

107 Munthe 1814: 8.

108 Munthe 1814: 8.

109 Munthe 1814: 8.

110 Munthe 1814: 8-9.

111 Munthe 1814: 8.

112 Munthe 1814: 8.

hvordan kongen ikke hadde reell makt kan sidestilles med kampen mellom den svenske kongen og det norske stortinget på 1830-tallet da Hansen lanserte sin lærebok. Det norske stortinget lå i strid med den svenske kongen om hvor mye makt kongen faktisk hadde i Norge.¹¹³ Da Hansen forteller hvordan den spartanske kongen måtte dele makten med dette *senatet*, drar han en parallell til konflikten som foregikk mellom det norske Stortinget og kong Carl Johan. Carl Johan godtok ikke grunnloven, og motarbeidet Stortinget der han kunne. Først under hans etterkommer, kong Oscar, ble grunnloven akseptert av kongen og maktfordelingen ble komplett.¹¹⁴ Hansens paralleller mellom den spartanske kongen og den svenske kongen blir dermed et uttrykk for politisk historiebruk, da Hansen bruker fortellingen om de spartanske kongene som «marionett-konger» til å framheve Carl Johan som en nokså «svak» konge i Norge, med tanke på hvor mye makt kongen faktisk hadde.

Videre forteller Hansen hvordan Lykurg, Spartas lovgiver, ønsket å framheve en «allmennsånd» hos folket, og enkeltindividenes interesser ble sidestilt for samfunnets beste.¹¹⁵ Hansen framstiller dermed Sparta som et kollektivistisk samfunn, liksom Munthe gjør.

Hansen går derimot enda lengre i å beskrive Spartas brutale og voldelige kultur. Han forteller mye av det samme som Munthe fortalte om oppdragelsen av spartanske barn, men i motsetning til Munthe forteller Hansen hvordan spartanerne lot sykelige barn dø i villmarken, og hvordan friske barn ble utsatt for smertefull og brutal behandling for å gjøre dem til mest mulig effektive soldater.¹¹⁶ Hansen forteller også om helotene, en spartansk slaveklasse. Disse ble undertrykket i en svært brutal grad og tvunget til å gjennomføre arbeid som var uverdigg for spartanerne.¹¹⁷ Hansen påpeker også hvordan spartanske borgere kunne jakte og drepe heloter som kamptrening.¹¹⁸

Hansen konstaterer også hvordan spartanske borgere brydde seg lite om det han kaller «åndsutvikling».¹¹⁹ Spartanske borgere skulle bare holde på med jakt, gymnastikk og lignende, da dette forbedret en borgers potensial som soldat. Hansen er veldig grundig i å fortelle hvor militaristiske, «brutale» og «ukultiverte» spartanerne var, noe som bidrar til å framheve Athen som et forbilde for et fredelig, norsk demokrati.

---

113 Seip 1974: 74.

114 Seip 1974: 77.

115 Hansen 1838: 47.

116 Hansen 1838: 47.

117 Hansen 1838: 46.

118 Hansen 1838: 47.

119 Hansen 1838: 47.

Anton Ræder

Anton Ræder undersøker kort hvordan den spartanske staten fungerer, og forteller hvordan byen hadde to konger, et senat av 28 menn, og en folkeforsamling. Ræder forklarer hvordan folkeforsamlingen besto av samtlige spartanske våpenføre borgere, dvs. de som kunne delta i de det spartanske militæret. De borgerne som av en eller annen grunn ikke kunne delta i krig mistet sin stemmerett. Ræder peker ut hvordan spartanske folkeforsamlingen skiller seg fra den athenske folkeforsamlingen, hvor samtlige borgere hadde stemmerett uavhengig av sosial rang eller rikdom.¹²⁰ I tillegg nevner Ræder hvordan denne folkeforsamlingen ikke hadde noen reell makt, noe som skiller den ytterligere fra sin athenske motpart. Folkeforsamlingen måtte vike for avgjørelsene til det spartanske senatet.

Ved å framheve hvordan den spartanske folkeforsamlingen, hvor vanlige borgere inngikk, ikke hadde noen reell makt sammenlignet med sin athenske motpart, forsterker Ræder det allerede positive synet på det athenske systemet. Mens de spartanske borgerne ble regjert av en liten elite og hadde bare symbolsk makt selv, hadde de athenske borgerne en reell innflytelse på politikken til den athenske staten.¹²¹ De kunne velge sine ledere selv, hvorav de spartanske lederne ble utpekt av eliten i senatet. Dermed framstår det athenske demokratiet enda mer positivt.

Videre forteller Ræder litt om de samme lovene og kulturelle skikkene som Munthe og Hansen forteller om. Han er derimot betraktelig mer nøytral og kortfattet i hans framstilling enn disse to, noe som stemmer godt overens med hans generelt sett nøytrale, nøkterne og noe «tørre» måte å skrive historie på.¹²² Han forteller hvordan spartanske barn ble drept hvis de var sykelige, men trent som soldater hvis de var sunne og friske. Han påpeker også hvordan de unge ble oppdratt til å vise respekt og ydmykhet ovenfor sine eldre, slik Hansen gjør, og hvordan de skulle utdannes innenfor krigskunst og gymnastikk.¹²³ Ræder drar også nok en parallell med Athen når han forklarer hvordan spartanske barn ikke mottok noen form for boklig utdanning. Mens athenske barn ble utdannet innenfor kunst, poesi, talekunst og lignende, skulle spartanske barn kun oppdras til krig.¹²⁴ Her peker Ræder også på en klar forskjell mellom det spartanske og det athenske samfunnet, til Athens fordel. Mens spartanske barn kun ble oppdratt for krig og vold, ble athenske barn utdannet til å bli kultiverte og kunstneriske.¹²⁵ Dette forsterker dermed hendig Athens rolle som forbilde for det norske demokratiet, da Athens motpart var et militaristisk, voldelig regime.

---

120 Ræder, 1894: 7.

121 Ræder, 1894: 7.

122 Vormeland 2009: https://nbl.snl.no/Anton_R%C3%A6der.

123 Ræder 1894: 6.

124 Ræder 1894: 7.

125 Ræder 1894: 6-7.

Jonas Vellesen

Jonas Vellesen er også nokså kortfattet i sin framstilling av Sparta. Han forteller, liksom de forrige forfatterne, at Sparta blir regjert av to konger og et senat. Han nevner derimot ingenting om den spartanske folkeforsamlingen, slik Ræder gjør. Vellesen er derimot veldig opptatt av den mer kollektivistiske siden av det spartanske samfunnet, slik også Hansen er. Han forteller hvordan spartanske borgere skulle spise sammen, hvordan alle skulle eie like mye land, og hvordan barn skulle oppdras som soldater fra de var 7 år gamle.¹²⁶

Vellesen merker seg spesielt hvordan barna ble oppdratt som soldater. Vellesen er den eneste av de utvalgte forfatterne som påpeker at barna ble tatt fra foreldrene sine og oppdratt i statlige institusjoner. Vellesen stiller dette helt klart i kontrast til athensk oppdragelse; han peker ut hvordan barn i Athen fikk bli med foreldrene sine, i motsetning til Sparta.¹²⁷ Han nevner også en del ting de andre forfatterne ikke forteller noe om, f.eks hvordan barna ble pisket på et alter for gudinnen Artemis. De hadde ikke lov til å vise en reaksjon til smerten, og skulle heller dø enn å vise svakhet.¹²⁸

Vellesen fokuserer mer på å fortelle om hvordan barna og folket i Sparta hadde det, framfor hvordan den spartanske staten fungerte, noe som sannsynligvis henger sammen med hans fokus på folket, som nevnt tidligere.¹²⁹ I denne sammenhengen drar han også en skarp kontrast mellom Athen og Sparta når det gjelder jordbruk. Han konstaterer hvordan spartanerne anså jordbruk som «uverdige» arbeid, mens atenerne ikke hadde noen innvendinger mot jordbruk.¹³⁰ Vellesen satte de norske bøndene svært høyt, og ved å framheve denne kontrasten mellom spartanerne og atenerne, drar han en ytterligere parallell mellom de athenske borgerne og de norske bøndene.

3.4 – Den romerske republikken

Hittil i dette kapittelet har jeg fokusert på å undersøke hvordan det athenske demokratiet blir framstilt av de utvalgte lærebøkene og hvilken forbindelse det har til forfatternes samtidige norske demokrati. Det athenske demokratiet fungerte som en modell i varierende grad for forfatterne, hvor f.eks Hansen vektlegger de negative sidene av demokratiet mer enn det Vellesen gjør. I forbindelse

---

126 Vellesen 1901: 12.

127 Vellesen 1901: 13.

128 Vellesen 1901: 12.

129 Kjølborg 1996: 52.

130 Vellesen 1901: 12.

med dette undersøkte jeg også hvordan Sparta blir framstilt som en klar motsetning til Athen. Forfatterne framstiller Athen som den gode siden som stater bør bruke som modell, mens Sparta blir framstilt som militaristiske barbarer som mangler alt av frihet, kultur og lignende som blir verdsatt i forfatternes samtidige Norge.

Som følge av dette blir det dermed interessant å undersøke lærebøkene framstilling av den romerske republikken. Republikken eksisterte som en slags blanding av Athen og Sparta. Slik som Athen hadde de et demokratisk styre, hvor folket hadde en viss innflytelse i det politiske livet, de verdsatte jordbruk og var opptatt av kultur og kunst. I likhet med Sparta var de derimot særdeles militaristiske, og samfunnet deres var til en viss grad bygget rundt krigføring mot andre folkeslag. Det blir dermed relevant å undersøke hvordan de utvalgte forfatterne framstiller den romerske republikken, hvordan de stiller republikken opp mot det athenske systemet, og hvorvidt de drar en forbindelse til Norges demokrati og styresett.

Eiler C.K. Munthe

I likhet med hans framstilling av det athenske demokratiet, er Eiler Munthes framstilling av det romerske styresystemet i republikken nokså kortfattet. Han sier faktisk mer om hvordan det romerske kongeriket, som eksisterte før republikken, fungerte framfor hvordan republikken i seg selv fungerte, noe som antageligvis henger sammen med at han selv skrev under et eneveldig kongedømme. Han starter med å fortelle hvordan byen ble grunnlagt av Romulus, som ble valgt til byens første konge. Han påpeker at kongen ikke sto alene, da han forteller hvordan kongen hadde et råd bestående av 100 gamle og erfarne menn som skulle fungere som rådgivere for kongen.¹³¹ Han forteller også hvordan Romulus innførte lovgivning, religion og det såkalte *klient-systemet*. Dette var et system hvor en rik eller mektig person fungerte som en «patron» for en fattigere eller svakere «klient». I bytte mot hjelp av varierende slag fra patronens side skulle klienten vise lojalitet ovenfor patronen.¹³²

Munthe forklarer hvordan Roma ble en republikk etter at byens siste konge ble fordrevet fra byen. Han forklarer veldig kortfattet hvordan det nye styresystemet besto av to konsuler, som ble valgt for et år av gangen. Disse delte makten med senatet fra kongerikets dager, og folket, som Munthe forklarer hadde makt til å komme med lovgivning og utnevne høytstående embetsfolk.¹³³ Han insinuerer her at det fantes en maktfordeling i det romerske samfunnet, men han forteller ingenting om hvordan den folkelige delen av makt-apparatet fungerte. Han sier heller ingenting om hvordan

---

131Munthe 1814: 9.

132Munthe 1814: 10.

133Munthe 1814: 17.

mye av republikkens historie var preget av en konflikt mellom folket og aristokratiet for politisk innflytelse i samfunnet, som tilspisset seg betraktelig i slutten av republikken.¹³⁴ Munthe sier nærmest ingenting mer om hvordan den romerske republikken fungerte, og legger heller mer fokus på å fortelle om dydige romerske figurer som Mucius Scævola, Marcus Regulus og Marcus Cicero. Dette henger nok sammen med strukturen han har valgt å legge opp læreboken sin etter, da han prioriterer å fortelle om enkeltpersoner i historien framfor historiske hendelser og systemer i seg selv. Hans framstilling av dydige romerske individer er noe jeg undersøker nærmere i kapittel 5.

Maurits Hansen

Maurits Hansen virker svært opptatt av å fortelle om den politiske utviklingen i den romerske republikken og de mange krigene riket deltok i. Det er dermed ikke overraskende at Hansen bruker en god del plass i læreboken på å fortelle om den romerske republikken i seg selv. Hansens lærebok er riktig nok større enn Munthes lærebok, og har dermed i utgangspunktet mer informasjon om republikken. Likevel er han nokså lik Munthe i sin framstilling av den romerske republikken, hvordan den fungerte og hvilken sammenheng de «romerske dydene» hadde for styret av republikken. Sistnevnte kommer jeg tilbake til i kapittel 5.

Hansen forteller, i likhet med Munthe, kort hvordan Roma ble grunnlagt som et kongerike. Kongen hadde et råd av gamle menn (senatet) som skulle gi råd og veiledning til kongen, men hadde i utgangspunktet ingen reell makt.¹³⁵ Han forteller dermed hvordan kongedømmet ble avskaffet og erstattet med republikansk styre, hvor senatet hadde makten. Hansen påpeker hvordan senatet besto av de adelige i byen, og hvordan de valgte to konsuler hvert år til å lede den romerske staten.

Hansen forteller også hvordan Roma hadde en folkeforsamling som skulle representere interessene til det romerske folket. Han påpeker at denne ikke dukket opp før etter en lang konflikt mellom folket og adelen. Et eksempel på dette er hans framstilling av en hendelse kalt *secessio plebis*. Denne hendelsen gikk ut på at det romerske folket, eller plebeierne, forlot Roma og nektet å slåss i den romerske hæren. De ønsket politiske rettigheter, og nektet å forsvare Roma i krig før de fikk disse rettighetene.¹³⁶ Hansen forteller hvordan den tidligere romerske kongen Tarquinius hadde alliert seg med en fiendtlig nabostat, og ville bruke denne til å gjenerobre Roma. For å fjerne denne trusselen bestemte det romerske aristokratiet seg for å sende den romerske hæren for å beseire den gamle kongen, men hæren besto i stor grad av soldater fra underklassen som ikke hadde noen reell

---

134Bjøl & Hjortsø 1983: 105.

135Hansen 1838: 94.

136Hansen 1838: 101.

form for innflytelse i samfunnet. De hadde stemmerett, men deres stemmer var ikke like mye verdt som stemmen til en patrisier. De kunne heller ikke ha politiske verv. Hansen forteller hvordan Tarquinius var klar over dette, og manipulerte folket til å streike mot den romerske staten.¹³⁷ Dette betydde i praksis at den romerske staten ikke hadde en hær, og Hansen forteller hvordan det romerske senatet valgte en diktator. Denne diktatoren hadde total makt for en begrenset periode, og han forteller hvordan diktatoren brukte sin autoritet til å tvinge folket til å adlyde og gå i krig. Hansen forteller hvordan dette var den første gangen diktator-embetet ble brukt, og det ville bli brukt gjentatte ganger i løpet av republikkens levetid hvis republikken møtte vanskeligheter og umiddelbar handling var nødvendig.¹³⁸ Hansen virker ganske klart negativ til dette embetet, da embetet gir en mann total makt over samfunnet, og ble brukt til å hindre en samfunnsklasse i å oppnå politiske rettigheter. I norsk kontekst har denne framstillingen av konflikten to sider. På den ene siden hadde Norge vært et halv-uavhengig land i 24 år på det tidspunktet Hansen lanserte sin lærebok, og av den grunn var det eneveldige (diktatoriske) regimet til den danske kongen fortsatt et levende minne for mange nordmenn. Samtidig var den norske folkeforsamlingen i denne perioden engasjert i konflikt med den svenske kongen om hvor mye makt kongen skulle ha i Norge.¹³⁹ Karl Johan var riktig nok ikke en eneveldig konge, slik som hans danske motpart, men han hadde likevel betraktelig mer makt i Sverige i forhold til Norge. En kan dermed tenke seg at Hansens fokus på å framstille hvordan den romerske regjeringen tydde til en allmektig diktator for å undertrykke det romerske folket og deres ønske om politiske rettigheter og frihet, på samme vis som kongen forsøkte å undertrykke Norge gjennom å få kontroll over Stortinget.

Hansen forteller videre hvordan folket gikk til opprør igjen noen år senere, og presiserer denne gangen at det romerske folket var misfornøyd med å risikere livet sitt for den romerske staten, for så å komme hjem til bunnløs gjeld og fattigdom.¹⁴⁰ Denne gangen forteller Hansen hvordan folket forlot byen og opprettet en befestet leir på en ås utenfor byen. Hansen forteller at denne gangen fikk folket viljen sin, og den tidligere nevnte folkeforsamlingen fikk politisk innflytelse i den romerske staten. Hansen forteller hvordan denne folkeforsamlingen kunne velge en såkalt *folketribun* som hadde makt til å motsette seg ethvert lovforslag fra senatet hvis tribunen følte det var imot folkets interesse.¹⁴¹ Hansen anså denne nye folkeforsamlingen som en nokså positiv utvikling, men han peker likevel ut en negativ side av dette nye organet. Han forteller hvordan opprettelsen av denne folkeforsamlingen åpnet veien for *demagoger* som motsatte seg det romerske senatet og

---

137Hansen 1838: 101.

138Hansen 1838: 101.

139Seip 1974: 74.

140Hansen 1838: 101.

141Hansen 1838: 101.

*optimaterne*¹⁴² for personlig vinning.¹⁴³ Hansen peker her framover i historien til slutten av republikken, hvor folke-tribuner som Lucius Sinna, Marcus Drusus og Publius Clodius benytter seg av makten embetet gir til å vinne personlig makt. I Clodius' tilfelle brukte han makten sin til å ta de-facto kontroll over Roma gjennom væpnede pøbler.¹⁴⁴ Hansens framstilling av denne nye folkeforsamlingen er dermed relativt lik som hans framstilling av det athenske demokratiet; i utgangspunktet noe som kan sees opp til, men veldig lett å misbruke. Som nevnt i kapittel 2 er Hansen, ifølge Bjørn Tysdahl, sosialt og politisk sett relativt progressiv.¹⁴⁵ Basert på dette kan det virke som Hansen ønsket mer politiske rettigheter for småfolket, men basert på hans framstilling av det athenske demokratiet og den romerske folkeforsamlingen, virker det som han likevel vil framheve farene ved demokratiske systemer, nemlig at de kan misbrukes til fordel for enkeltindivider.

Anton Ræder

I likhet med Munthe er Anton Ræder nokså kortfattet i sin framstilling av den romerske republikken og dens styre. Ræder forteller likevel mye mer om hvordan republikken fungerte enn det Munthe gjør, til tross for at begge forfatterne er nokså kortfattede i sine framstillinger.

Ræder begynner på samme vis som Munthe og Hansen med å fortelle hvordan Roma ble grunnlagt av Romulus som et kongerike i 753 f.kr. I motsetning til de to forrige forfatterne anerkjenner Ræder at dette mest sannsynlig er mytisk sagnhistorie.¹⁴⁶ Han forteller også hvordan kongene som kom etter Romulus også var mytiske, og den eneste kongen Ræder framhever som faktisk er den siste kongen, Tarquinius Superbus.¹⁴⁷ Han påpeker også hvordan senatet oppsto som et rådgivende organ til kongen, men uten reell makt.

Ræder forteller hvordan Tarquinius undertrykket folket, og ble derfor avsatt av det romerske folket. Ræder skiller seg her nok en gang fra Munthe og Hansen, da disse presiserer at det var romerske adelige som gjorde opprør mot kongen, ikke *folket* i sin helhet. Han forteller dermed hvordan republikken ble innført, og hvordan folket valgte to konsulere hvert år.¹⁴⁸ Han forteller dermed ingenting om konfliktene mellom folket og adelen, slik Hansen gjør, og forteller ganske enkelt hvordan det nye senatet delte makten med en folkeforsamling. Han påpeker derimot hvordan folket var delt i to klasser, *patrisierne* og *plebeierne*, og hvordan sistnevnte ikke hadde noen reell

---

142Et annet ord Hansen bruker for patrisiatet.

143Hansen 1838: 102.

144Bjøl & Hjortsø 1983: 145.

145Tysdahl 1988: 136.

146Ræder 1894: 12.

147 Ræder 1894: 13.

148 Ræder 1894: 13.

innflytelse i folkeforsamlingen.¹⁴⁹ Han forteller ikke om streiken til plebeierne, som var hendelsen som sikret det romerske småfolket politiske rettigheter og representasjon. Han forteller ganske kort hvordan folket ønsket like rettigheter som adelen, og hvordan de etterhvert fikk dette. Han sier derimot ingenting om hvordan dette foregikk, slik Hansen gjorde i sin lærebok.

Ræder sier nokså lite om den romerske folkeforsamlingen i seg selv, i forhold til den athenske folkeforsamlingen, men virker nokså positiv til den. Den gav folket innflytelse i samfunnet, noe som var blitt en grunnleggende side av Ræders samtidige norske demokrati. Han påpeker likevel at den romerske folkeforsamlingen var sårbar for demagoger, slik som sin athenske motpart. Ræder forklarer hvordan Romerriket hadde blitt det han kaller et «rikmanns-velde», i tråd med sin økende makt.¹⁵⁰ Han forteller hvordan romerske embetsmenn ikke fikk lønn gjennom embetene sine, men vokste seg rike gjennom å arbeide som guvernører over romerske provinser. Her kunne guvernørene tømme provinsen for rikdommer, som igjen ble brukt til å kjøpe stemmer i folkeforsamlingen.¹⁵¹ Stemmene ble kjøpt gjennom å arrangere store fester og utdeling av gaver til folket, noe som Ræder peker ut førte til at den rike adelen i Roma fikk mer og mer makt. Til tross for de mange gavene ble folket i sin helhet stadig fattigere, og innflytelsen deres gjennom folkeforsamlingen ble stadig redusert, da mange av folke-tribunene var lojale ovenfor adelen. Ræder forteller hvordan innflytelsen til folkeforsamlingen varierte iløpet av republikkens siste århundre, og at den mistet all innflytelse da Julius Cæsar ble diktator.¹⁵²

Jonas Vellesen

Vellesen begynner, i likhet med de forrige forfatterne, med å fortelle hvordan Roma ble grunnlagt som et kongerike av Romulus. Han forteller også, i likhet med Ræder, hvordan dette er sagnhistorie, og anerkjenner dermed at det er usikkert om dette faktisk stemmer.¹⁵³ Vellesen greier også kort ut om hvordan kongen delte makten med et senat og en folkeforsamling, og hvordan senatet satt med makten etter kongedømmets avskaffelse.¹⁵⁴ Han forteller også hvordan det romerske folket var delt inn i *patrisierne*, som kunne ha politiske verv, og *plebeierne*, som ikke hadde noen innflytelse i styringen av staten.

Vellesen forteller dermed det samme som Ræder gjør i utgangspunktet, men i motsetning til Ræder bruker Vellesen svært mye tid på å fortelle om hvordan plebeierne streiket mot staten, slik Hansen

---

149 Ræder 1894: 13.

150 Ræder 1894: 15.

151 Ræder 1894: 15.

152 Ræder 1894: 17.

153 Vellesen 1901: 12.

154 Vellesen 1901: 12.

også fortalte om i sin lærebok. Han forteller hvordan Roma lå i krig med naboene sine, og hvordan det var de fattige plebeierne, som også var bønder, som led mest under disse krigene. Slik Hansen også pekte ut ble ikke åkrene til de fattige bøndene dyrket mens de var ute i krig, noe som førte til økonomisk ruin for mange av dem.¹⁵⁵ Han bruker mye tid på å forklare hvordan plebeierne ble tvunget til å låne penger av den rike adelen, og hvordan de adelige undertrykket plebeierne i stor grad. Han peker ut hvordan dette til slutt ble for mye for plebeierne, og forteller hvordan de forlot byen i streik. Det fremste kravet plebeierne stilte var politiske rettigheter og muligheten til å velge embetsmenn som kunne representere deres interesser.¹⁵⁶ De krevde også at det romerske lovverket skulle skrives ned, noe Vellesen er alene i å peke ut av de utvalgte forfatterne. Han forteller hvordan den romerske adelen hadde styrt etter gammel skikk, noe som i praksis betydde at loven ikke var fast, og individuelle senatorer kunne ha helt forskjellige ideer om hva loven faktisk var. Vellesen påpeker at nå kunne plebeierne velge 10 folketribuner som kunne foreslå eller motsette seg nye lover, noe som ifølge Vellesen i stor grad fjernet forskjellene mellom patrisierne og plebeierne.¹⁵⁷

Det er ikke overraskende at Vellesen bruker såpass mye tid på å fortelle om denne hendelsen, samt at han peker ut hvordan plebeierne var fattige bønder. Som sagt i kapittel 2 er Vellesen relativt venstre-orientert, i tillegg til at han har stor beundring for den norske bonde-standen.¹⁵⁸ På samme måte som hans beundring for den norske bonde-standen påvirker synet hans på de athenske bøndene jeg undersøkte i del-kapittel 3.1, påvirker denne beundringen også hans syn på de romerske bøndene. Han framhever også den romerske bonde-standen som bærere av romersk dydighet og moral, i møte med den romerske adelens «dekadens» og mangel på moral. Dette er noe jeg kommer til å bruke særdeles mye tid på i kapittel 5 av oppgaven.

3.5 – Oppsummering

I løpet av dette kapittelet har jeg forsøkt å undersøke hvordan de utvalgte lærebøkene framstiller det athenske demokratiet, og om det finnes noen forbindelser til norsk identitet. Jeg har undersøkt hvordan lærebøkene framstiller det athenske demokratiet og hvordan det fungerte i praksis, samt hvordan de forbinder dette demokratiet med det norske demokratiet. Videre har jeg undersøkt hvordan de forskjellige lærebøkene forteller om eventuelle negative sider av det athenske demokratiet, og hvilken rolle disse spiller som eksempler på utfordringer det norske demokratiet kunne møte eller faktisk møtte i løpet av 1800-tallet. Videre undersøkte jeg hvordan lærebøkene

---

155 Vellesen 1901: 12.

156 Vellesen 1901: 12.

157 Vellesen 1901: 13.

158 Kjølberg 1996: 52.

framstilte det politiske systemet til Sparta, og hvordan dette systemet ble framstilt som en form for motsetning til det athenske demokratiet. Denne motsetningen bidrar med å få det athenske demokratiet til å se enda bedre ut. Til sist undersøkte jeg den romerske republikken og hvordan lærebøkene framstiller det romerske politiske systemet.

Lærebøkene er stort sett enige i sin framstilling av det athenske demokratiet, men vesentlige forskjeller meldte seg likevel. Mens Munthe i sin lærebok fra 1814 sier veldig lite om det athenske demokratiet og nøyer seg med å fortelle om grunnleggeren Solon og athensk kultur, forteller Hansen i sin 1838-bok en mengde om hvordan systemet fungerte, og drar tilsynelatende flere paralleller til det norske demokratiet. Hansens bok ble utgitt under et av høydepunktene for konflikten mellom det norske stortinget og kongen, og dette fikk stor betydning for hvordan Hansen forteller om det athenske systemet. Han er negativ til enkelte sider av det athenske demokratiet, for eksempel når han forteller om hvordan det ikke fantes noen restriksjoner i det athenske demokratiet. Athens demokrati hadde kun en aldersgrense for stemmerett, mens Norge på Hansens tid hadde både eiendoms-krav og aldersgrense for stemmerett, noe som utestengte en betraktelig del av det norske folket. Hansen anser nok disse manglende restriksjonene i det athenske demokratiet som en negativ side, da han forklarer hvordan demagoger misbrukte og kjøpte folkets stemmer like etter han har fortalt om Athens manglende restriksjoner.

Ræder og Vellesens lærebøker, utgitt rundt 1890-årene, forteller i stor grad bare positive ting om det athenske demokratiet. Begge forteller hvordan det athenske demokratiet var bygget opp og hvordan det fungerte, og forteller hvor «fornuftig» det athenske demokratiet var, med unntak av dens sårbarhet ovenfor demagoger. Utenom Ræders anerkjennelse av muligheten for at demagoger kunne ta kontroll over systemet, sier hverken Ræder eller Vellesen mye negativt om det athenske demokratiet, og framstiller det athenske demokratiet som et utelukkende godt system og som eksempel og inspirasjonskilde til deres samtidige norske demokrati. Setter en framstillingen til Ræder og Vellesen i kontrast til Munthes og Hansens framstillinger, er det lett å se hvordan de eldre forfatterne har mer negative ting å si om det athenske demokratiet enn de nyere. Munthe opplevde aldri noe demokrati, og Hansen skrev sin lærebok på 1830-tallet, da det norske demokratiet var innskrenket. Da Ræder og Vellesen skrev sine bøker var derimot allmenn stemmerett en realitet, noe som gjorde at f.eks den allmenne stemmeretten i Athen ikke ble sett negativt på, slik tilfellet var i Hansens lærebok.

Når det gjelder Sparta, viser det seg at alle lærebøkene er enige; Sparta var et brutalt, militaristisk samfunn med lite reell kultur. Sparta blir framstilt som en negativ motpol til Athen som mangler alt

det positive Athen stiller med. Athen blir dermed framstilt enda mer positivt gjennom sin sammenligning med Sparta. Noen sider av Sparta blir framhevet som positive, som spartanernes patriotisme og mot, men generelt sett blir den spartanske kulturen sett ned på av samtlige av forfatterne jeg har behandlet.

Forfatterne bruker også mye plass på å fortelle om oppdragelsen av barn i de to byene, noe som naturlig passer seg i en lærebok rettet mot barn; barna som leser disse lærebøkene vil få et mer positivt syn på Athen, hvor barna ble oppdratt «bra», og få et mer negativt syn på Sparta, hvor barna ble oppdratt mye hardere og strengere. De vil dermed sympatisere mer med Athen enn med Sparta, noe som bidrar til å gi dem et sterkere positivt syn på Athen, deres kultur og styresett.

Forfatterne er også nokså like i sin framstilling av den romerske republikken, men forskjeller melder seg likevel. Munthe er blant annet mer opptatt av det romerske kongedømmet og romerske enkeltindivider som dydige enn han er i å fortelle om hvordan den romerske republikken fungerte. Både Hansen, Ræder og Vellesen forteller en del om hvordan den romerske republikken fungerte, og hvordan de romerske plebeierne måtte streike og nesten slåss for politiske rettigheter. Dette er spesielt viktig for Vellesen, da folket i stor grad var bønder. Vellesen hadde, som nevnt, stor sympati for de norske bøndene i hans samtid, noe som uten tvil påvirket hans syn på bønder i andre sivilisasjoner, slik som i Roma.

4. Den gresk-romerske kulturen i lærebøkene

I forrige kapittel fokuserte jeg på hvordan de utvalgte lærebøkene framstilte det athenske demokratiet og hvorvidt forfatterne drar forbindelser mellom det athenske demokratiet og norsk identitet. Det athenske demokratiet var riktignok en viktig inspirasjon for Norges eget demokrati, men det demokratiske systemet var ikke det eneste Norge, og den vestlige sivilisasjonen generelt, arvet fra de gamle grekerne. Den greske kulturen blir ofte satt sammen med det athenske demokratiet som de to viktigste tingene den vestlige sivilisasjonen har fra antikken. På samme vis som det er relevant å undersøke hvordan forfatterne framstiller det athenske demokratiet i lærebøkene sine, blir det dermed også særdeles relevant å undersøke hvordan de framstiller den greske kulturen, og hvilken rolle den spiller for deres samtidige norske kultur. I dette kapitlet er det derimot ikke bare framstillingen av gresk kultur jeg vil undersøke; jeg skal også undersøke framstillingen av romersk kultur. Majoriteten av denne kulturarven, som kunst, arkitektur og filosofi, kommer riktignok fra Hellas, men det finnes likevel viktige kulturelle bidrag som kommer fra Roma, f.eks litteraturen til statsmannen Marcus Tullius Cicero.

Jeg vil dermed begynne dette kapitlet med å undersøke lærebøkernes framstilling av Athens kultur, da hovedsaklig deres arkitektur, kunst og litteratur, og hvorvidt forfatterne knytter denne opp mot Norges egen kultur. Videre vil jeg undersøke framstillingen av Athens filosofi, og se på hvilken rolle forfatterne gir gresk filosofi i utformingen av norsk tenkning. I forbindelse med athensk filosofi vil jeg også kort undersøke lærebøkernes framstilling av gresk religion, og filosofen Sokrates' gudssyn.

Videre vil jeg undersøke hvordan forfatterne framstiller den romerske kulturen og dens rolle for Norges kultur. Her blir det også relevant å se hvor mye forfatterne framstiller den romerske kulturen som en særegen romersk kultur, eller som en gresk-romersk hybrid-kultur, som tradisjonelt sett har vært vanlig.¹⁵⁹

4.1 – Athens kultur og kunst

Når en snakker om gresk kultur og dens innflytelse, er det nesten utelukkende Athen som er i hovedfokus. De andre greske bystatene var riktignok kultiverte og siviliserte på samme vis som Athen, men på grunn av sin geografiske posisjon og strategiske rolle som handels-hovedstad ble athensk kunst og kultur svært utbredt i resten av Hellas. Det var også denne som ble eksportert til resten av verden, først av Aleksander den Store som en del av hans erobring av midt-østen, og

---

¹⁵⁹Schreiner 1989: 7.

deretter av Romerriket, etter at romerne gjorde Hellas til en provins.

Eiler C.K. Munthe

Som nevnt i forrige kapittel forteller ikke den tidligere overlæreren Eiler C.K. Munthe mye om det athenske demokratiet i sin skildring av det gamle Hellas. Han bruker derimot mer tid på fortelle om og framheve gresk kultur og kunst. Han påpeker hvordan grekerne i Athen utviklet sine «herlige evner», og konstaterer hvordan de oppnådde en såpass stor grad av opplysning, kunnskap og sivilisasjon at de ble ansett som «hele menneskeslektens læremester» i lang tid framover.¹⁶⁰ Han påpeker også at det var Athen alene som representerte den greske kulturen; de andre greske bystatene hadde få eller ingen kulturelle bidrag. Han peker spesifikt ut Sparta som et eksempel på dette når han forteller hvordan innbyggerne i Sparta ikke hadde mye avansert kultur eller kunst, og var mer barbarer enn kultiverte grekere. Dette var på grunn av lovgiveren Lykurgs bestemmelse at spartanske barn ikke skulle læres opp «bokelig», slik Munthe kaller det. De skulle kun læres opp innenfor fysisk aktivitet og krigføring.¹⁶¹ Det var Athen alene som var den kulturelle hovedstaden i Hellas, ifølge Munthe.

Munthe forteller i forbindelse med dette hvordan Athen var såpass avansert og kultivert at det aldri fantes noe folkeslag som var deres likeverdige. Munthe framhever athenerne som kremen av kremen, kulturelt sett. Ifølge ham fantes det aldri noen kultur eller sivilisasjon som var så avanserte som grekerne hverken før eller samtidig som dem. Han viser dermed ganske klart hvor høyt han setter den greske kulturen.

Munthes fokus på den athenske kulturen framfor det athenske politiske systemet kommer også til uttrykk i hans framstilling av Solon. I kapittel 3 fant jeg fram til at de utvalgte forfatterne, ved unntak av Munthe, la veldig mye vekt på å framheve hvordan Solon hadde hovedansvaret for å danne grunnlaget for det athenske styresettet og formulerte byens lovverk.¹⁶² Munthe, på sin side, sa lite om denne siden av Solon. Han var mer opptatt av å vise fram hvordan Solon var en kunstner og poet, og forteller mye om Solons tid i hoffet til kongen av Lydia. Her skal Solon ha perfektjonert kunsten og poesien sin, og skal ha lest opp poesi i det han døde, ifølge Munthe.¹⁶³ Munthe forteller hvordan Solons poesi og filosofi som ble sett svært positivt i hans samtid. Denne holdningen virker det som Munthe har i forhold til alt han sier om gresk kultur.

---

¹⁶⁰Munthe 1814: 5.

¹⁶¹Munthe 1814: 8.

¹⁶²Munthe 1814: 11.

¹⁶³Munthe 1814: 12.

Maurits C. Hansen

Til tross for at Maurits Hansens lærebok er den største av de 4 lærebøkene med tanke på sidetall, forteller Hansen relativt lite om den greske kulturen og dens innflytelse for vestlig sivilisasjon og på Norge. Han anerkjenner riktignok i begynnelsen av kapittelet om grekerne at Hellas har hatt en stor innflytelse for framtidens nasjoner med sin «utmerkede kultur», og at grekerne var det mest avanserte folkeslaget for sin tid.¹⁶⁴ Hansen anerkjenner dermed rollen det gamle Hellas spilte, men utover dette sier han ikke stort mer om den greske kulturen. Han virker mer opptatt av å fortelle om de mange krigene Hellas deltok i. Han er også mer fokusert på de politiske utviklingene i Hellas, da spesielt Athen med deres demokrati, slik vi så i kapittel 3.

Svært tidlig i kapittelet om grekerne forteller Hansen hvordan Hellas var en tynt befolket villmark, uten avansert kultur eller sivilisasjon med kun noen få bosetninger. De innfødte grekerne var i praksis barbarer.¹⁶⁵ Dette endrer seg når innvandrere fra en rekke steder bosetter seg i Hellas. Hansen peker ut innvandrere fra Thrakia, de asiatiske steppene, fønikerne, og Egypt som de viktigste, hvor Egypt får mest innflytelse. Hansen påpeker hvordan Athen, som han opphøyer gjennom kapittelet om grekerne, ble grunnlagt av en egypter kalt Sefrops.¹⁶⁶ Hansen kobler dermed den greske kulturen, som han allerede setter høyt, sammen med den enda eldre egyptiske kulturen.

Ansvar for veksten og utbredelsen av den greske kulturarven Hansens samtid var kjent med, gir Hansen til statsmannen Perikles.¹⁶⁷ Hansen påpeker, nokså kort, hvordan nærmest samtlige av de kulturskattene som samtidens Norge så på med beundring, ble skapt under Perikles' regime.¹⁶⁸ I forrige kapittel så vi hvordan Hansen også gav Perikles hoved-ansvaret for å ha gjort demokratiet mer egalitært, men også lettere å misbruke. Perikles fyller dermed både en politisk og kulturell innflytelse for Hansens samtidige Norge; han reformerer demokratiet til å mer etterligne det systemet Hansens samtidige kjente, og han var ansvarlig for produksjonen av kulturskattene som ble framhevet som erketypisk greske.

Til tross for Hansens positive framstilling av Athens kultur, påpeker han likevel en mer negativ side av veksten av den greske kulturen. Hansen framhever hvordan pengene som trengtes for å skape de mange kulturskattene som Hansens samtidige Norge beundret ble skaffet gjennom tyranni og

---

164Hansen 1838: 39.

165Hansen 1838: 40.

166Hansen 1838: 41.

167Hansen 1838: 60.

168Hansen 1838: 60-61.

utpressing.¹⁶⁹ I mellomkrigs-tiden mellom Perserkrigene og Peloponnes-krigen var Athen en del av et såkalt sjøforbund.¹⁷⁰ Dette skulle i utgangspunktet være en forsvars-allianse mellom likeverdige bystater, ment som beskyttelse mot persisk invasjon. I praksis var derimot Athen den eneste bystaten i alliansen med reell makt, og stilte derfor en rekke med krav til de andre medlemmene av alliansen. Hansen påpeker hvordan Athen plyndret store verdier fra sine allierte, som ble behandlet mer som undersåtter enn som likeverdige. Athenske embetsmenn krevde inn enorme skatter fra dem, og truet med vold om de ikke gjorde som Athen sa.¹⁷¹ Reguleringen som Athen brukte for innsamlingen av all denne rikdommen var at det skulle gå til å finansiere et felles gresk forsvar mot Persia. I henhold til avtalen i sjøforbundet skulle skattene samles på et sted. I realiteten gikk det til store kunst-prosjekter og bygge-prosjekter i Athen, f.eks det såkalte Parthenon-templet.¹⁷² Ved å peke på dette gir Hansen den greske kulturarven en mer negativ omtale enn de andre forfatterne, da mange av kulturskattene ble finansiert med penger samlet inn gjennom undertrykkelse og utpressing av innbyggerne på de greske øyene, noe som strider med Hansens samtidige demokratiske idealer.¹⁷³

Anton Ræder

Anton Ræder har et mer dempet, men likevel positivt syn på den greske kulturen. I motsetning til Hansen har Ræder i praksis kun gode ting å si om den greske kulturen, og viser ganske klart at han setter den høyt. Ræder framhever nærmest grekerne som en form for «supermenn», da han i begynnelsen av kapittelet om Hellas forteller hvordan grekerne var datidens mest begavede folk. De tok til seg kunnskap fra andre folk ved Middelhavet, f.eks fønikerne og egypterne. Han forteller hvordan grekerne samlet til seg kunnskap og overgikk sine læremestre på kort tid, uansett hvor de reiste.¹⁷⁴ På dette viset blir de beste i Middelhavet innenfor jordbruk, sjøfart, handel, og, viktigst av alt, kunst og kultur, ifølge Ræder. Ræder forteller hvordan grekerne, som følge av dette, ble «alle folks forbilder», både i samtiden og i ettertiden.¹⁷⁵

Statsmannen Perikles får en del av æren for den athenske kulturelle veksten av Ræder, men ikke i samme grad som hos Hansen. Ræder legger heller fokus på den politiske siden til Perikles, og knytter ikke Perikles like nær den greske kulturen som Hansen gjør. Han framstiller likevel Perikles

---

169Hansen 1838: 61.

170Schreiner 1989: 85.

171Hansen 1838: 61.

172Schreiner 1989: 85.

173Hansen 1838: 61.

174Ræder 1894: 5.

175Ræder 1894: 5.

på en utelukkende positiv måte, og forteller hvordan Perikles var villig til å bruke store midler på statens og folkets beste.¹⁷⁶ Liksom Hansen forteller Ræder om det athenske sjøforbundet, men forteller kun kort hvordan de greske øyene ble skattskyldige til Athen, og ble etterhvert underordnet Athen politisk.¹⁷⁷ Ræder drar ingen konkret forbindelse mellom Athen's aggressive skatteinnkreving og plyndring av rikdom fra de allierte øyene, og veksten av den greske kulturarven. Ræder viser dermed ingen negative sider av den greske kulturen, slik Hansen gjør i sin lærebok.

I forbindelse med Perikles forteller Ræder hvordan det ble bygget det han kaller «præktige bygninger og billedstøtter» rundt om i byen, og hvordan majoriteten av kjente greske vitenskapsmenn og kunstnere kom fra Athen i denne perioden¹⁷⁸. Utenom filosofen Sokrates, som jeg kommer tilbake til i del-kapittel 4.2, nevner ikke Ræder noen andre kjente greske tenkere som har hatt en viktig innflytelse på vestlig og norsk idehistorie. Ræder nevner ingen konkrete kunstnere som ansvarlige for kunstverkene som Ræder hevder blir «beundret av alle folk» i begynnelsen av kapittelet.¹⁷⁹

Jonas Vellesen

I likhet med Munthe, Hansen og Ræder setter også Jonas Vellesen den greske kulturen i et veldig positivt lys. Det virker som Vellesen er den største tilhengeren av gresk kultur av de fire forfatterne. Han starter kapittelet sitt om grekerne på samme måte som de andre forfatterne. Han forteller nærmest det samme som Ræder angående grekerne som samtidens «beste» folk.¹⁸⁰ Han forteller hvordan grekeren lærte diverse ting fra sine naboer, og hvordan de overgikk sine læremestre raskt. Han framhever også hvordan grekerne anså alle andre folkeslag som barbarer. Vellesen er alene i denne oppfatningen; de andre forfatterne nevner riktig nok hvordan grekerne anså andre folkeslag som barbarer, men dette blir framstilt som et faktum av de andre forfatterne. Vellesen er dermed den eneste av dem som faktisk anerkjenner dette som en negativ side av grekerne.¹⁸¹

I likhet med Ræder framhever Vellesen Perikles som mannen med mest ansvar for den kulturelle gullalderen Athen opplevde, og som blir så beundret i Vellesens samtid. Han sier ingenting som kan tolkes negativt om Perikles, og framhever kun hans positive egenskaper.¹⁸² Han forteller også kort

---

176Ræder 1894: 9.

177Ræder 1894: 9.

178Ræder 1894: 9.

179Ræder 1894: 5.

180Vellesen 1901: 6.

181Vellesen 1901: 6.

182Vellesen 1901: 9.

hvordan mange av kunstverkene og kunstnerne som ble sett opp til i Vellesen's samtid var aktive i Athen under Perikles' styre.¹⁸³ Vellesen bruker og mer plass sammenlignet med de andre forfatterne på å greie ut om de forskjellige kultur-uttrykkene til Athen. Vellesen peker spesifikt de athenske amfiteatrene som eksemplariske på den greske kulturens styrke. Han forteller hvordan disse teatrene ble brukt både til underholdning og dyrking av gudene, samt som plasser hvor athenske politikere kunne tale til folket.¹⁸⁴ Mange av skuespillene som ble framført i amfiteatrene var også av en politisk art, da figurene i skuespillene ofte gjorde narr av athenske politikere på et eller annet vis. Vellesen viser dermed hvordan amfiteatrene var essensielle og symbolske på den greske ytringsfriheten. Kunstnerne kunne kritisere den athenske staten for det de anså som dårlig politikk, noe som var et relativt nytt konsept i Norge på Vellesen's tid. Vellesens forteller også hvordan både rike og fattige hadde adgang til amfiteatrene, hvor staten betalte for de fattige. Vellesen forklarer at den athenske staten gjorde dette slik at alle folk i samfunnet skulle bli utsatt for Athen's «enestående» kultur, som Vellesen kaller den. Da Vellesen hadde stor sympati for lavere klassene i det norske samfunnet, er det ikke overraskende at han snakker såpass positivt om en kulturell institusjon tilregnet hele folket, og da spesielt de fattige.¹⁸⁵

I forbindelse med Vellesens fokus på *folket* i sin historieskriving, er det dermed verdt å merke seg at Vellesen er den eneste av de utvalgte forfatterne som forteller noe som helst om hvordan det athenske folket levde. Han forteller blant annet hvordan det athenske folket så på fysisk arbeid som positivt og respektabelt, og peker spesifikt ut jordbruk som et av de beste og edleste yrkene en atener kunne drive med.¹⁸⁶ At Vellesen peker ut jordbruk som atenernes mest respektable yrke er ikke overraskende, med tanke på Vellesens forkjærlighet for alt som har med bønder og jordbruk å gjøre i hans samtidige Norge.¹⁸⁷

Vellesen bruker mye plass på å fortelle om Athens utdanningssystem og hvordan athenske barn hadde det i oppveksten. Han forteller hvordan athenske barn fikk bli med sine foreldre gjennom hele oppveksten,¹⁸⁸ og hvordan utdanningen besto av å lese dikt, spille musikk og lære seg en eller annen kunstform.¹⁸⁹ De skulle opplæres innenfor kultur, slik at de som voksne kunne komme med bidrag til den athenske kulturen. Da Vellesen var veldig opptatt av å fremme fedrelandskjærlighet blant norske barn, kan en tolke fokuset hans på hvordan athenske barn ble oppdratt til å drive med

---

183Vellesen 1901: 9.

184Vellesen 1901: 7.

185Vellesen 1901: 7.

186Vellesen 1901: 7.

187Kjølberg 1996: 52.

188I motsetning til i Sparta, hvor barn ble skilt fra foreldrene 7 år gamle.

189Vellesen 1901: 7.

kunst og kultur som et forsøk på å inspirere norske elever til å selv bidra med kunst og kultur til hans samtidige Norge.

4.2 – Gresk filosofi

Tradisjonelt sett er det tre greske filosofer fra antikken som blir ansett som de mest innflytelsesrike for vestlig tenkning og filosofi. Disse er Sokrates, Platon og Aristoteles. Til tross for at dette gir samtlige av de utvalgte forfatterne i stor grad bare plass i lærebøkene sine til Sokrates. Dette er riktignok ikke overraskende, da Sokrates var læreren til Platon, som igjen var læreren til Aristoteles. Den moderne greske filosofien startet med Sokrates, og ble videreført av hans etterkommere.¹⁹⁰ Framstillingen av Sokrates, og gresk filosofi generelt, varierer lite mellom de utvalgte forfatterne. Det finnes forskjeller, men disse er såpass små at jeg vil behandle samtlige av forfatterne som en, istedenfor å dele dem opp i hver sin kategori, slik jeg ellers gjør i oppgaven.

Det virker mest som om Eiler C.K. Munthe er den som skiller seg mest ut i synet på Sokrates, da han legger mer fokus på Sokrates som en dydig og moralsk figur. Han forteller hvordan han var samtidens viseste menneske, og framhever hvordan Sokrates var fornøyd med sin livssituasjon, takket nei til rikdom og var flittig og arbeidsom.¹⁹¹ Munthe virker veldig opptatt av å vise Sokrates fram som en dydig figur, framfor å snakke om filosofien hans, slik de andre forfatterne gjør.

Maurits Hansen, Anton Ræder og Jonas Vellesen er derimot veldig like i sitt syn på Sokrates. I likhet med Munthe framhever de hvordan han var en vis og dydig mann, men de forteller langt mer om Sokrates' filosofi i seg selv enn det Munthe gjør. De forteller hvordan Sokrates' filosofi var dialogisk, og hvordan Sokrates ønsket å komme frem til *sannheten* gjennom samtale. De forklarer hvordan Sokrates' søkte sannheten gjennom samtaler og spørsmål, og hvordan dette resulterte i Sokrates' henrettelse fordi han stilte disse spørsmålene. Tradisjonelt sett blir Sokrates holdt fram som et eksempel på den demokratiske ytringsfriheten som blir verdsatt i vestlige land, spesielt i Norge. Da både Hansen, Ræder og Vellesen levde i et demokratisk Norge, hvor ytringsfriheten var nedfelt i grunnloven, er det ikke overraskende at de ønsker å framheve Sokrates' dialogiske filosofi og skepsis til autoritet som et ideal en burde leve opp til.

Munthe, på sin side, levde i Danmark-Norge, et land uten ytringsfrihet og varierende grad av sensur.¹⁹² I likhet med det jeg nevnte om Munthe's framstilling av det athenske demokratiet i kapittel

---

¹⁹⁰Sokrates blir ofte kalt «filosofiens far», da mye av vestlig filosofi kan spores tilbake til ham.

¹⁹¹Munthe 1814: 22.

¹⁹²Rian 2013: 89.

3,¹⁹³ er det dermed ikke overraskende at Munthe ikke sier mye om hvordan Sokrates' skepsis til autoriteter og dialogiske filosofi var eksemplarisk for ytringsfriheten. Det var, slik som i demokratiets tilfelle, ikke relevant for Munthe å diskutere dette. Ifølge Øystein Rian var historieformidlingen i Danmark-Norge på Munthes tid under stor kontroll fra staten, og historien ble benyttet til å legitimere kongemakten.¹⁹⁴ En positiv framstilling av det greske demokratiet ville nok antakeligvis ikke bli akseptert av den danske sensuren, noe som bidrar til Munthes mer dempede framstilling av det athenske styresettet.

En side av Sokrates' filosofi hvor samtlige av forfatterne er like i sin framstilling er synet på gudene. Samtlige av forfatterne forteller hvordan Sokrates mente at sannheten ikke kunne finnes i de greske gudene. Munthe forteller hvordan Sokrates innså at det Munthe kaller «athensk flerguderi» ikke kunne bære den fullstendige sannheten,¹⁹⁵ og Ræder forteller hvordan Sokrates forsøkte å finne sannheten blant de greske gudene, men til ingen nytte.¹⁹⁶ Forfatterne er enig om hvordan Sokrates gikk imot den gamle greske gudelæren, og mente at Sokrates trodde på en eneste, allmektig gud. Samtlige av forfatterne skriver ordet Gud med stor forbokstav, noe som tyder på at de mente at den guddommen Sokrates snakket om, var den kristne Gud. Dette er ikke overraskende, da kirken og kristendommen var viktig i norsk samfunn og skolevesen, både før og etter skolelovene som ble innført i løpet av den andre halvdel av 1800-tallet.

Foruten Sokrates nevner samtlige av de utvalgte forfatterne nærmest ingenting om andre greske filosofer og deres bidrag til vestlig filosofi og tenkning. Filosofen Aristoteles blir kun nevnt som læreren til Aleksander den Store, men ingenting om hans bidrag til vestlig tenkning. Vellesen kommer nærmest, da han forteller hvordan Aristoteles lærte opp Aleksander til å være gresk.¹⁹⁷ Vellesen viser dermed hvordan Aristoteles på en måte var ansvarlig for den greske kulturens utbredelse, i og med at Aleksander den Store erobret en stor del av verden, for så å eksportere gresk kultur til de erobrede områdene.¹⁹⁸

Sokrates' to viktigste elever, Platon og Xenophon, blir ikke nevnt i det hele tatt i Vellesen eller Ræders lærebøker. Hansen og Munthe nevner dem derimot kort, men forteller bare at de videreførte Sokrates' verker. Både Munthe og Hansen påpeker hvordan Sokrates ikke skrev ned sine tanker og ideer selv, og det vi kjenner til av Sokrates ble skrevet ned av Platon og Xenophon. De sier derimot

---

193Munthe behandler demokratiet som et sidestykke til kulturen.

194Rian 2013: 89.

195Munthe 1814: 23.

196Ræder 1894: 10.

197Vellesen 1901: 10.

198Schreiner 1989: 16-17.

ingenting om de to filosofenes egne bidrag til vestlig filosofi.

4.3 – Gresk religion og Sokrates' gudssyn

Når en undersøger og forteller om en kultur, er det som regel relevant å fortelle om religionen medlemmene av en gitt kultur var tilhengere av. Mange kulturelle skikker og tradisjoner har ofte religiøse røtter, eller utvikler seg til å ha religiøs viktighet. Av den grunn vil jeg i forbindelse med min undersøkelse av forfatternes framstilling av gresk kultur, også undersøke deres framstilling av den greske religionen. Som nevnt i kapittel 2 sto kristendommen svært sentralt i den norske skolen i den første halvdel av 1800-tallet, og hadde nokså stor innflytelse i løpet av den andre halvdel. I likhet med forrige del-kapittel vil jeg behandle forfatterne samlet, istedet for å gi dem egne avgrensede avsnitt, slik jeg gjør ellers i oppgaven. I likhet med min undersøkelse av filosofi i forrige kapittel, er dette fordi de individuelle forfatterne i praksis sier lite om religion. I forbindelse med framstillingen av gresk religion vil jeg også kort si litt om framstillingen av Sokrates' gudssyn. Årsaken til dette er at forfatterne bruker mer tid på Sokrates' gudssyn enn hans filosofi, som nevnt i forrige del-kapittel.

4.3.1 – Religionen i Hellas

Anton Ræder og Jonas Vellesen sier nærmest nøyaktig det samme om den greske religionen og dens forbindelse med gresk kultur, i tillegg til at det er disse to som sier mest om religionen i seg selv. Begge peker på at grekerne dyrket mange guder, og nevner gudene Zevs, Apollo og Athene og deres roller som eksempler. De forteller også hvordan grekerne trodde på orakler, fremst av disse Oraklet i Delphi. De forteller hvordan en kvinne ble beruset av en form for gass under tempelet til oraklet, og i beruset tilstand ville hun komme med spådommer som ble tolket av prestene rundt henne mot betaling. De presiserer hvor mye vekt grekerne la på spådommene fra oraklet når de forteller om kong Krösus av Lydia, og av Themistokles av Athen. Førstnevnte skal ha blitt fortalt at han ville være ansvarlig for et stort rikes fall hvis han invaderte et nabo-rike. Krösus trodde riket som ville falle var hans naborike, men i realiteten var det hans eget rike i Lydia som falt. Når det gjelder Themistokles forteller både Vellesen og Ræder hvordan han var en athensk politiker som var aktiv under perserkrigene. Ræder forklarer ganske enkelt hvordan Themistokles bygget en flåte og evakuerte Athens befolkning, mens Vellesen forteller hvordan Themistokles dro til Oraklet i Delphi for å be om en spådom. Han påpeker hvordan oraklet fortalte ham at en «mur av tre» var nødvendig for å redde Athen. Vellesen peker ut hvordan de athenske politikerne tolket dette bokstavelig, mens Themistokles tolket det som at byen måtte bygge en sterk flåte av skip. Befolkningen ble evakuert

ved hjelp av denne flåten, og byen ble overtatt av perserne.¹⁹⁹ Disse fortellingene om oraklet viser hvor viktig spådommene var for grekerne, og hvor mye innflytelse de hadde for utviklingen og framgangen for Hellas, og spesielt Athen. Begge forfatterne forteller også kort om de olympiske leker som både en kulturell og religiøs hendelse. De påpeker hvordan idrettsutøvere møtte opp og konkurrerte mot hverandre i forskjellige idrettsgrener, men de framhever hvordan hensikten bak hele arrangementet var tilbedelse av gudene. Konkurransene mellom utøverne var ment som en form for tilbedelse av de forskjellige greske gudene.

Maurits Hansen har mange likheter med Vellesen og Ræder i sin framstilling, da han også fokuserer på orakel-skikkelsen og de olympiske leker som en form for tilbedelse av gudene. Han sier mye av det samme som Ræder og Vellesen gjør, men han sier en god del mer enn dem når det gjelder de olympiske leker. Han er den eneste som presiserer at disse lekene, som var ment som tilbedelse av gudene, egentlig var kalt «de hellige leker», og at det var fire forskjellige arrangementer hvor grekerne dyrket gudene sine. Den olympiske var den største og viktigste, men Hansen påpeker hvordan grekerne også hadde de såkalte nemeiske leker, pythiske leker, og isthmiske leker. De fant sted på forskjellige tidspunkter og steder, men de var alle ment som tilbedelse av gudene gjennom utøvelsen av diverse former for idrett.²⁰⁰

Når det gjelder oraklet forteller han det samme som Ræder og Vellesen gjør, men han presenterer en ytterligere fortelling som er verdt å merke seg. I kapittel 3 nevnte jeg nemlig hvordan Hansen fortalte at Athen begynte som et kongedømme, men ble gjort til et demokrati etter at byens siste konge døde. Årsaken til dette ligger i Oraklet i Delphi, da Hansen forteller hvordan den athenske kongen, Kodrus, skulle utkjempe et slag mot et folkeslag kalt *dorerene*.²⁰¹ Han påpeker hvordan Kodrus mottok en spådom av oraklet som sa at folket som mistet kongen sin, ville bli reddet. Kodrus valgte dermed å ofre seg selv i kamp, slik at Athen kunne fortsette å eksistere. På grunn av dette offeret mente folket i Athen at ingen var verdige til å være konge etter Kodrus, og avskaffet dermed monarkiet til fordel for en tidlig form for demokrati.²⁰² Hansen framhever dermed denne fortellingen som et eksempel på hvor alvorlig grekerne tok disse spådommene. På et vis kan en også si at Hansen gir spådommen til oraklet en viss rolle for demokratiet i hans samtidige Norge, i og med at det athenske demokratiet, som hadde stor innflytelse for samtidens norske demokrati, ble innført i Athen som et resultat av spådommen oraklet i Delfi gav den athenske kongen.

199Vellesen 1901: 8.

200Hansen 1838: 45.

201Hansen 1838: 49.

202Athens var mer som et oligarki/aristokrati før Solons reformer.

I motsetning til Vellesen, Ræder og Hansen forteller Eiler Munthe nærmest ingenting om den greske religionen. Han nevner ingen eksempler på greske guder eller religiøse tradisjoner. Han nevner knapt hvordan grekerne hadde flere guder i sin framstilling av Sokrates' filosofi, hvor han forteller hvordan Sokrates' avviste de greske gudene, noe jeg sier litt mer om i neste del-kapittel. Utenom dette forteller han ikke noe som helst om den greske religionen. Han virker mer interessert i å fortelle om religioner som til en viss grad ligner på kristendommen. Et eksempel på dette er hans framstilling av persiske Zoroaster, grunnleggeren av zoroastrianismen.²⁰³ Dette var en religion som eksisterte i Persia i løpet av antikken, og en av hoved-trekkene med denne religionen var troen på en allmektig gud som lå i konstant konflikt med en motstander, slik som i kristendommen med Gud og djevelen. Munthe peker også ut hvordan denne religionen var sterkt påvirket av samtidens jødiske tro, og en kan dermed lett se hvorfor Munthe bruker mer tid på denne religionen enn den greske religionen. Munthe skrev sin lærebok i et svært kristent og konservativt Danmark-Norge, og han har dermed ingen interesse i å fortelle om en religion som er såpass ulik kristendommen. Zoroastrianismen, på sin side, var ikke like problematisk å skrive om da den hadde store likheter med hans samtidige kristendom, på samme måte som jødedommen.

4.3.2 – Sokrates' gudssyn

I forbindelse med hvordan forfatterne framstiller den greske religionen vil jeg også kortfattet ta for meg deres framstilling av gudssynet til filosofen Sokrates. I del-kapittel 4.2 diskuterte jeg gresk filosofi og hvordan forfatterne i stor grad kun fortalte om Sokrates og hans tenkning. En fellesnevner for samtlige av forfatterne er hvordan de vektlegger hans syn på gudene og religion. For noen av forfatterne, som Munthe, er dette den viktigste siden av hans filosofi.

Samtlige av forfatterne forteller hvordan Sokrates var ute etter å finne *sannheten*, og hvordan denne *sannheten* ikke fantes hos de greske gudene. Sokrates var av den oppfatningen at det fantes en allmektig gudsskikkelse som var roten til alt godt og sant. Med tanke på hvor sentralt kristendommen sto i 1800-tallets Norge, er det dermed ikke overraskende at forfatterne framstiller Sokrates' gudsskikkelse som den kristne Gud.

Av de utvalgte forfatterne er det Eiler Munthe som sier mest om dette. Han forteller hvordan Sokrates ble både elsket og hatet blant annet for sin «rene gudelære», som Munthe kaller den.²⁰⁴

Han påpeker hvordan dette førte til en konflikt mellom Sokrates og de såkalte *sofistene*, som var de ledende filosofene og spirituelle lederne i Athen på Sokrates' tid. Han framstiller sofistene særdeles negativt, og forteller hvordan de «fordærvet» Athens ungdom gjennom sine «hadelige

---

²⁰³Munthe 1814: 15.

²⁰⁴Munthe 1814: 23.

grundsætninger», som Munthe sier.²⁰⁵ Han hevder at sofistene ønsket å gjøre rett til urett, og ondt til godt. Konflikten mellom Sokrates og sofistene medførte hans henrettelse, og Munthe forteller en rekke ting som Sokrates skal ha sagt under henrettelsen. Han framhever spesielt hvordan Sokrates forteller at sjelen er udødelig, at han vil «dra til et bedre sted», slik Munthe sier, og hvordan han ønsker at Gud ser godt på hans gjerninger.²⁰⁶ Det er verdt å merke at Munthe bruker stor bokstav når han skriver «Gud», og insinuerer dermed at den gudsskikkelsen som Sokrates var en tilhenger av, var den samme Gud en finner i kristendommen.

Maurits Hansen forteller mye av det samme som Munthe gjør, og framstiller også sofistene svært negativt. I likhet med Munthe framstiller han konflikten mellom Sokrates og sofistene som en konflikt mellom et rent gudssyn og tro på en allmechtig Gud, mot overtro og flerguderi.²⁰⁷ Han forklarer i tillegg hvordan sofistene ønsket å holde Athen i det Hansen kaller «overtroens tåke», hvor de gamle greske gudene og oraklene ble ansett som kilden til sannhet.²⁰⁸

Jonas Vellesen er også opptatt av å framheve Sokrates' tro på en eneste gudeskikkelse. Han påpeker, i likhet med Munthe og Hansen, hvordan Sokrates ikke fant *sannheten* blant de greske gudene, og mente at det fantes en allmechtig og rettferdig gud.²⁰⁹ Han forteller hvordan Sokrates ønsket å lære folk å leve gudelig og at de måtte høre på «guds stemme i deres hjerte», som Vellesen formulerer det.²¹⁰ I likhet med Munthe forteller Vellesen også hvordan Sokrates ble henrettet for å ha fornærmet gudene, og hvordan han skal ha fortalt om sjelens udødelighet og hvordan han skulle dra til et bedre sted idet han ble henrettet.²¹¹ Det virker også som Vellesen deler Munthes oppfatning med tanke på gudeskikkelsen Sokrates forteller om, nemlig at det er den kristne Gud det er snakk om. Årsaken til Vellesens fokus på nettopp denne siden av Sokrates' filosofi henger nok sammen med det at læreboken hans er tosidig; den er både en lærebok i verdenshistorie, og en lærebok i kirkehistorie.

I motsetning til Munthe, Hansen og Vellesen forteller Anton Ræder svært lite om denne siden av Sokrates' filosofi. Han forteller riktignok at Sokrates ikke fant *sannheten* i den greske gudelæren, men at det heller måtte finnes en allmechtig og retteferdig gud, slik de andre forfatterne også forteller.²¹² Dette er derimot det eneste Ræder forteller om Sokrates' gudssyn. I resten av framstillingen av Sokrates forteller Ræder utelukkende om filosofien hans og hvordan det var hans

---

205Munthe 1814: 23.

206Munthe 1814: 24.

207Hansen 1838: 66.

208Hansen 1838: 66.

209Vellesen 1901: 10.

210Vellesen 1901: 10.

211Vellesen 1901: 10.

212Ræder 1894: 10.

skepsis til den religiøse autoriteten i Athen og hans vane med å sette spørsmålstegn ved alle ting som fikk ham arrestert. Han skiller seg her fra de andre forfatterne, da de er svært klare på at grunnen til Sokrates' arrestering og henrettelse er hans bespottelse av gudene.

4.4 – Den romerske kulturen i lærebøkene

Hittil har jeg undersøkt hvordan lærebøkene framstiller gresk kultur og religion, og hvilken forbindelse den har med forfatternes samtidige Norge. I forbindelse med dette er det også relevant å undersøke kortfattet framstillingen av romersk kultur. Den romerske kulturen er riktignok ikke like innflytelsesrik som den greske, da romersk kultur i mange tilfeller var en «kopi» av gresk kultur.²¹³ Gresk kultur hadde en nokså stor innflytelse på den romerske kulturen gjennom greske kolonier i sør-Italia. Denne innflytelsen tok fart for fullt etter at Hellas ble erobret og gjort til en provins av romerne, hvor mye av gresk kultur ble eksportert til Roma. Til tross for dette har den romerske kulturen en rekke særpreg som skiller den fra gresk kultur, og det blir derfor relevant å undersøke hvordan de utvalgte lærebøkene omtaler den romerske kulturen, og om den har en betydning for vestlig og norsk kultur slik den gamle greske kulturen har.

Eiler C.K. Munthe

Eiler Munthe sier relativt lite om den romerske kulturen sammenlignet med det han sier om den greske kulturen. Han vektlegger langt mer å greie ut om de romerske krigene, samt romerske enkeltindivider som eksempler på dydighet og moral, noe jeg kommer tilbake til i kapittel 5. Munthe framhever likevel Julius Cæsar som en viktig aktør innenfor romersk kultur. Han greier ut om en rekke positive ting Cæsar gjorde for Roma som diktator, f.eks å ordne økonomien og skaffe fattige romere jord.²¹⁴ De to viktigste tingene som Munthe framhever med tanke på Cæsar er hvordan han forbedret kalenderen, og hvordan han var en god historieskriver. Kalenderen som Cæsar utarbeidet ble kalt den «julianske kalenderen», og den ble tatt i bruk over hele Romerriket. Kalenderen ble eksportert til de romerske provinsene, og etter rikets fall ble kalenderen fortsatt brukt i mange av de gamle provinsene. Den ble brukt fram til 1600-tallet, da den i stor grad ble erstattet av den gregorianske kalenderen.²¹⁵ Denne var i praksis bare en modifisert versjon av Cæsars kalender, og det er dermed til en viss grad kalenderen utarbeidet av Cæsar som Norge og vesten fulgte i Munthes samtid.

Når det gjelder Cæsar som historieskriver, forteller Munthe hvordan Cæsar skrev en rekke

---

²¹³Schreiner 1989: 7.

²¹⁴Munthe 1814: 21.

²¹⁵Enkelte land, som Russland og det Osmanske Riket, skiftet ikke fra den julianske kalender til den gregorianske kalender før i det 20. århundret.

historiske verk. De to viktigste verkene Cæsar skrev, som Munthe peker ut, var «*Gallerkrigene*» og «*Borgerkrigene*».²¹⁶ Munthe forteller at disse to verkene «endru er til», dvs. at de fortsatt eksisterer i sin fulle form.²¹⁷ Dette er utypisk for verk skrevet i antikken, da mange verk kun eksisterer som ukomplette fragmenter. Cæsars historieverk ble tradisjonelt satt sammen med andre greske og romerske historikers verk, som Herodot og Tacitus, som innflytelsesrike for utviklingen til historiefaget for ettertidens historikere fram til vår egen tid.²¹⁸

Foruten det Munthe sier om Cæsars innflytelse på moderne kultur, forteller han også kort hvordan det tidlige keiserdømmet etter Cæsar var en gullalder for romersk diktning og skuespill. Han nevner dikterne Ovidius, Virgilus og Horatius som konkrete eksempler, og forteller kort om deres diktning og arbeid.²¹⁹ Han framhever Horatius som den dyktigste romerske dikteren, og påpeker hvordan mange romerske dikt som samtidens Danmark-Norge kjente til kom fra Horatius.²²⁰ Han framhever hvordan Horatius' dikt for det meste handlet om dyd, religion og fedrelandskjærlighet, og hvordan han også skrev skuespill som satirer og epistler med moralsk innhold.²²¹ Munthe er veldig opptatt av den moralske siden av både romerne og grekerne, og det er dermed ikke overraskende at Munthe velger å framheve Horatius' dydige og moralske dikt som det ypperste av romersk diktning og kultur.

Maurits C. Hansen

Som nevnt i del-kapittel 4.1 forteller Maurits Hansen relativt lite både om den greske kulturen og den romerske kulturen. Hans virker mye mer fokusert på å fortelle om krigene og om de politiske utviklingene i Hellas og Roma. Hansen påpeker flere ganger svært tydelig hvordan den romerske kulturen var sterkt preget av kulturen til grekerne, og hvordan den var lite særegen.

Hansen er helt klart av oppfatningen at romersk kultur er sterkt preget av gresk kultur, men denne oppfatningen er også preget av et litt negativt syn. Hansen forklarer nemlig hvordan kunst, kultur og vitenskap ikke ble en del av den romerske samfunnet før helt i slutten av den romerske republikken og i begynnelsen av den romerske keisertiden.²²² Denne kulturen oppsto i Roma som et resultat av at romeren erobret Hellas, hvor en mengde gresk kunst, skulpturer og lignende ble eksportert til Roma. Som et resultat av de mange borgerkrigene og lidelsene det romerske folket opplevde i

---

216Munthe 1814: 22.

217Melve 2010: 35.

218Melve 2010: 21.

219Munthe 1814: 30.

220Munthe 1814: 31.

221Munthe 1814: 31.

222Hansen 1838: 142.

slutten av republikken, utviklet romerne en «sans for det skjønne», slik Hansen sier.²²³ Romerne benyttet seg av kunst og kultur til å distrahere seg fra de mange problemene det romerske samfunnet led av. Hansen er derimot veldig klar på at at romerne manglet originalitet. Mye av kunsten og diktningen romerne skapte var i praksis bare kopier av det grekerne allerede hadde gjort, ifølge Hansen.²²⁴ Dette gjaldt også for vitenskap, da Hansen hevder at den lærde klassen i samfunnet besto kun av greske innvandrere. Dette gjorde at vitenskapelige bidrag som blir ansett som romerske, i realiteten var greske. I forbindelse med importen av gresk vitenskap og lærde menn ble det også opprettet biblioteker og lignende institusjoner rundt om i romerske byer for å fremme folkelig opplysning. Hansen påpeker imidlertid hvordan de romerske vedtakene innenfor kultur og vitenskap i praksis bare var «unasjonale etterligninger», slik han kaller det.²²⁵

Hansen anser dermed romersk kultur som lite annet enn en kopi av den greske kulturen. Til tross for dette anerkjenner han likevel en rekke med romerske kulturelle bidrag som Hansen mener det står respekt av. I likhet med Munthe framhever Hansen Julius Cæsar som en svært viktig figur for romersk kultur. Hansen forteller likevel ikke like mye om Cæsars bidrag som Munthe gjør. Det eneste Hansen forteller om er Cæsars historieverker, og hvordan han var en enestående historieskriver.²²⁶ Dette stemmer godt med observasjonen jeg gjorde tidligere, hvor Hansen ser ut til å legge mest fokus på krigene og de politiske hendelsene som preget romersk og gresk historie. Hansen framhever også Marcus Tullius Cicero som en viktig person innenfor romersk kultur, og forteller hvordan Cicero er den fremste filosofen i romersk kultur. Hansen peker ut Cicero's viktige rolle for romersk filosofi når han forteller hvordan Cicero's verker og brev «fortsatt har verd» for Hansens samtid. Arbeidet til Cicero spiller dermed, ifølge Hansen, en viktig rolle for formingen av vestlig tenkning og kultur, og dermed også for norsk kultur og tenkning. Cicero ble, som nevnt tidligere, satt svært høyt av norske intellektuelle som Henrik Wergeland og Christian Magnus Falsen.²²⁷

Anton Ræder og Jonas Vellesen

Hverken Anton Ræder eller Jonas Vellesen forteller mye om den romerske kulturen. Ræder nevner nærmest ingenting om romerske kulturuttrykk, eller eventuelle innflytelser den romerske kulturen har for Ræders samtidige norske kultur. En av de få eksemplene på uttrykk for den romerske kulturen og dens innflytelse finnes når Ræder beskriver de romerske provinsene. Ræder forklarer

---

223Hansen 1838: 142.

224Hansen 1838: 142.

225Hansen 1838: 142.

226Hansen 1838: 142.

227Schnitler 1911: 145.

hvordan innbyggerne i provinsene skulle bli romerske borgere og skulle lære å leve som grekere og romere.²²⁸ I tillegg til dette forteller Ræder hvordan gresk og latinsk ble de to dominante språkene innenfor grensene til Romerriket, da disse ble eksportert til provinsene gjennom romerske kolonister.²²⁹

Når det gjelder Jonas Vellesen sier han heller ikke mye om den romerske kulturen, men det finnes likevel noen eksempler på den romerske kulturen som kommer til uttrykk i Vellesens lærebok. Som nevnt tidligere opphøyer Vellesen gresk kultur, og kobler den romerske kulturen til den greske på samme måte som Hansen gjør.

Han begynner kapittelet sitt om romeren med å peke ut hvordan alle de gamle folkeslagene i Italia, slik som *latinerne* (romerne), sto i gjeld til grekerne. Vellesen viser dermed med en gang at romerne har vært under stor påvirkning fra gresk kultur i lang tid, og at det dermed ikke finnes noen rent romersk kultur.²³⁰ Vellesen er dermed enig i Hansens framstilling av den romerske kulturen, da begge forteller hvordan den romerske kulturen i praksis var en etterligning av den greske kulturen.

I likhet med Hansen og Munthe framhever også Vellesen Julius Cæsar som hovedansvarlig for den romerske kulturelle bidrag som fortsatt har relevans i Vellesens samtid.²³¹ Han forteller hvordan Cæsar gjorde mye for kunst og vitenskap, og liksom Munthe framhever Vellesen den julianske kalenderen som et uttrykk for romersk kultur som fortsatt hadde innflytelse. Som nevnt var kalenderen forfatterne brukte (og vi fortsatt bruker) den gregorianske kalenderen. Denne er, i grove trekk, en modifisert variant av den julianske kalenderen. Vellesen framhever også Cæsars diktning og historieskriving, slik også Munthe og Hansen gjør, og nevner kort hvordan han skrev historieverker om de forskjellige felttogene han deltok i. Vellesen sier derimot ikke like mye om dette som Munthe og Hansen gjør.

Vellesen forteller også kort om Julius Cæsars etterkommer, Augustus Cæsar. Han forteller hvordan Augustus i praksis var en konge, men ønsket ikke å framheve seg selv slik, da romerne hadde utviklet et dypt hat mot konger som følge av tyranniet til det romerske monarkiet.²³² Vellesen forteller deretter hvordan Augustus tok navnet *Cæsar* som en ærestittel, og hvordan hans etterkommere gjorde det samme. Han peker ut hvordan det moderne ordet *keiser* kommer dette navnet, og Vellesen er den eneste av de utvalgte forfatterne som faktisk peker dette ut.

228Ræder 1894: 19.

229Ræder 1894: 19.

230Vellesen 1901: 12.

231Vellesen 1901: 19.

232Vellesen 1901: 17.

4.5 – Oppsummering

I løpet av dette kapittelet har jeg forsøkt å undersøke hvordan de utvalgte forfatterne framstiller gresk og romersk kultur og filosofi, og hvorvidt en sammenheng med forfatternes samtidige norske kultur kommer til uttrykk.

Det er nok ikke overraskende at samtlige av forfatterne opphøyer den greske kulturen som inspirasjonskilde for den norske kulturen. Likevel var framstillingene nokså varierte. Eiler C.K. Munthe i 1814 var den som hadde mest positivt å si om den greske kulturen av de 4 forfatterne, noe jeg tror henger sammen med at han skrev under det eneveldige monarkiet i Danmark-Norge. Fokuset ble, som nevnt, lagt mer på den greske kulturen framfor det greske politiske systemet. De andre forfatterne, på sin side, fokuserer mer på det politiske systemet til Athen, og det blir dermed mindre plass til å greie ut om den greske kulturen. Som vist sier f.eks Anton Ræder relativt lite om den greske kulturen, og sier ingenting som skiller ham fra de andre forfatterne, som f.eks Maurits Hansen. Hansen snakker riktignok ganske positivt om den athenske kulturen, men han er likevel den eneste som peker ut en mer negativ side av denne kulturen. Han forteller hvordan mange av kunstverkene og diktene som var kjente og beundret i hans samtidige Norge var finansiert gjennom undertrykkelse og urettferdig skatteinnkreving fra befolkningen i de greske øyene. Jonas Vellesen, på sin side, er utelukkende positiv til den greske kulturen. Han framstår nærmest som et speilbilde til Munthe i det han forteller om den greske kulturen og dens bidrag til samtidig norsk kultur, til tross for at de lanserte sine lærebøker nesten 100 år mellom hverandre.

Når det gjelder gresk filosofi er lærebøkene nesten identiske i sin framstilling. De greier stort sett bare ut om den greske filosofen Sokrates, og nevner andre filosofer som Platon og Aristoteles i bisetninger, slik som at samtlige av bøkene kun nevner Aristoteles som Aleksander den Stores lærer, eller så fokuserer de på sider av filosofene som ikke har noe med filosofi å gjøre. Som følge av dette er det i praksis bare Sokrates' filosofi og tanker som kommer til uttrykk i lærebøkene.

Nesten alle forfatterne framhever hvordan Sokrates' filosofi gikk ut på å søke etter «sannheten» og stille spørsmål til autoriteter. Munthe skiller seg litt fra resten av forfatterne når det gjelder Sokrates' filosofi, da han ikke sier noe om hvordan Sokrates stilte spørsmål ved myndighetene i Athen. Han fokuserer mer på den religiøse siden av Sokrates, hvor han benektet de greske gudene. Å stille spørsmålstegn ved autoritetsfigurer er et godt kjent eksempel på ytringsfrihet. Denne ytringsfriheten var svært innskrenket da Munthe skrev, siden Norge var underlagt det eneveldige monarkiet i Danmark. Dette kongeriket var, slik Øystein Rian påpeker, preget av sensur av verker som kunne inneholde informasjon som var «skadelig» for monarkiet. Til tross for dette, ser en likevel at samtlige av forfatterne, Munthe inkludert, gir Sokrates mye av ansvaret for grunnlaget for vestlig og

norsk tenkning.

Når det gjelder lærebøkene framstilling av den greske religionen og Sokrates' gudssyn er lærebøkene svært like hverandre. Lærebøkene til Hansen, Vellesen og Ræder nevner noen eksempler på greske guder, forteller om Oraklet i Delphi og peker ut noen fortellinger som illustrerer hvordan oraklet fungerte, og de forteller hvordan de Olympiske Leker var ment som en tilbedelse av gudene gjennom fysisk aktivitet og konkurranse. Læreboken til Munthe, på sin side, sier nærmest ingenting om den greske religionen. Munthe legger heller mer vekt på å fortelle om Zoroaster og zoroastrianismen, noe som mest sannsynlig henger sammen med dens likheter til kristendommen (èn allmektig gud, konflikt mellom gud og «noe annet», osv.)

I forbindelse med religionen forteller samtlige av lærebøkene om filosofen Sokrates' gudssyn. Lærebøkene er nokså like i denne framstillingen, og påpeker hvordan Sokrates ikke fant «sannheten» i den greske gudetoen. Han var av oppfatningen at det fantes kun en eneste allmektig gud, og at denne guden var kilden til alt godt i verden. Med tanke på at dette minner mye om kristendommen, er det dermed ikke overraskende at samtlige av forfatterne, som levde i et kristent Norge, sidestilte denne sokratiske guden med deres egne kristne Gud. Flere av dem skriver også ordet «Gud» med stor forbokstav, og insinuerer dermed at Sokrates' gud og kristendommens Gud er den samme.

Til sist kommer romersk kultur, noe forfatterne sier relativt lite om sammenlignet med gresk kultur. Forfatterne er stort sett enige om at romersk kultur i utgangspunktet var under sterk innflytelse av gresk kultur, men de anerkjenner likevel kulturelle bidrag som er utelukkende «romerske». Anton Ræder sier ikke stort mer enn dette, mens Munthe og Vellesen framhever Julius Cæsar og hans arbeid som de mest innflytelsesrike romerske kulturelle bidragene. Mer spesifikt framhever begge den julianske kalenderen og historieverkene om galler-krigen og de romerske borgerkrigene som kulturelle bidrag som fortsatt spilte en rolle for deres samtidige norske kultur. Munthe er også den eneste som forteller om Marcus Tullius Cicero's rolle som romersk tenker og filosof, og hvor viktig han var for utviklingen av vestlig og norsk tenkning og filosofi. Hansen virker derimot mer negativ til romersk kultur sammenlignet med de andre forfatterne. Han forteller hvordan den romerske kulturen var såpass gjennomsyret av gresk innflytelse at den i praksis bare var en kopi og etterligning av grekernes «overlegne» kultur. Han forteller litt av det samme som Munthe og Vellesen når det gjelder Cæsars bidrag, men det virker som han er av oppfatningen at mange av de romerske kulturelle bidragene var mer greske enn romerske.

5. Romersk dydighet og moral i lærebøkene

I løpet av dette kapitlet vil jeg undersøke hvordan de forskjellige lærebøkene framstiller de såkalte «romerske dydene», i tillegg til å undersøke eventuelle forbindelser til norsk identitet. De romerske dydene har lenge vært en del av europeiske kulturer, og sto sentralt i kulturen til den norske embetsmannsstaten på 1800-tallet, noe Carl W. Schnitler diskuterer i sitt verk *Slegten fra 1814*.²³³ De tradisjonelle romerske dydene ble framhevet av den norske embetsmanns-klassen som noe som burde følges som et eksempel, og som burde være en del av den norske borgerens identitet. Da skolen, og dermed lærebøker, var ansvarlige for å utdanne og «danne» elevene,²³⁴ blir det dermed relevant å undersøke hvordan de utvalgte lærebøkene framstiller romerne og deres dyder. Det som sto skrevet i lærebøkene hadde stor påvirkning på elevene og deres holdninger, og det er dermed lett å forestille seg hvordan lærebøkene ble brukt til å oppfordre elever til å følge historiske eksempler på dydighet.

I dette kapitlet vil jeg først diskutere kort hva de romerske dydene faktisk var, og dens sammenheng med den romerske republikken. Deretter vil jeg undersøke hvordan lærebøkene faktisk framstiller disse romerdydene, og hvilke av dem som blir framhevet av forfatterne i sammenheng med norsk identitet i løpet av embetsmannsstaten. Samtidig vil jeg også se på hvordan lærebøkene framstiller sammenhengen mellom dydene og den romerske republikken.

Videre vil jeg undersøke hvordan de utvalgte lærebøkene ser på den romerske republikkens nedgang. Et tradisjonelt perspektiv på nedgangen til den romerske republikken, preget av gamle historikere som Tacitus og Livius, er at befolkningen gikk bort fra deres romerske dyder og valgte å fremme sine egne ambisjoner og samle til seg mest mulig rikdom. Ifølge eldre historikere som Edward Gibbon²³⁵ hadde romeren gått bort fra dydene sine, og det var derfor republikken gikk under.²³⁶ Dette er idag et nokså utdatert syn, og dette synet hadde en begynt å bevege seg bort ifra allerede på 1800-tallet. Generelt sett var dette likevel et nokså vanlig synspunkt gjennom mesteparten av 1800-tallet, og jeg vil dermed se hvorvidt lærebøkene er enige i dette utsagnet. I forbindelse med det kan jeg også undersøke om forfatterne holder fram denne «dekadente nedgangen» av republikken som advarsel for hvordan Norge kan ende opp om folket ikke er dydige.

Til sist vil jeg også kort undersøke hvordan lærebøkene framstiller de gamle grekerne på et moralsk

---

233 Schnitler 1911: 4.

234Roos 2016: 8.

235Gibbon skrev verket *The Decline and Fall of the Roman Empire* i perioden 1776-1789.

236Pollock 1976: 156.

plan. Dydighet er som regel et trekk som blir fokusert på i romersk kontekst, mens i gresk kontekst er det kultur og demokrati som blir fokusert mest på. De utvalgte forfatterne velger likevel, i varierende grad, å framheve de mer dydige sidene av grekerne, da spesielt athenerne og spartanerne. Jeg vil dermed undersøke hvordan forfatterne framhever dette, og hvordan dette endrer seg i løpet av 1800-tallet.

5.1 – Hva er de romerske dydene?

Til tross for at de romerske dydene blir forbundet med den romerske republikken, ble ikke de romerske dydene som konsept framstilt før i det romerske imperiet, da de romerske filosofer og intellektuelle så tilbake på republikkens dager. Disse ønsket å framstille de tidlige republikanske romerne, som Cincinnatus og Kamillus, som gode, dydige og moralske. Det var disse som fikk ansvaret for å ha gjort Roma til en stormakt.

Romerne hadde mange forskjellige dyder, både personlige, borgerlige og militære. Jeg skal ikke ramse opp samtlige av dydene, da ikke alle er like relevante. De dydene jeg har valgt å presentere her er de som jeg har funnet i en eller annen grad i lærebøkene jeg har analysert.

Et eksempel er den romerske dyden *pietas*. Denne innebar at en romersk borger skulle vise fromhet ovenfor gudene, vise respekt for andre personer, og vise fedrelandskjærighet og patriotisme.²³⁷

Humanitas er en annen viktig dyd som preger framstillingen romerne i lærebøkene. Personer som hadde denne dyden ble ansett som svært kultiverte, siviliserte og lærde. Noen av lærebøkene forteller f.eks om hvordan romerne brakte sivilisasjon, lærdom og kultur til barbariske folkeslag i Europa, som gallere og germanere, noe som er et ganske tydelig uttrykk for *humanitas*.²³⁸

En annen dyd som kom til uttrykk i lærebøkene er *gravitas*. Denne går ut på at en person skulle vise selvkontroll, vise ansvar og behandle situasjoner med det alvor et en situasjon fortjener. I lærebøkene fokuserer forfatteren i varierende grad på hvor moralske og ansvarlige de romerske borgerne var, og hvordan de burde etterlignes mest mulig.²³⁹

Den desidert viktigste av de romerske dydene er dyden *virtus*. Dette var en av de viktigste dydene for romerne i den tidlige republikken, og innebar tapperhet, styrke, ære, fedrelandskjærighet og verdi. Denne dyden er den vanligste jeg har funnet i løpet av min analyse av disse lærebøkene, da forfatterne i varierende grad beskriver forskjellige figurer i historien som modige og ærbare.²⁴⁰

237Balot 2009: 231.

238Balot 2009: 231.

239Balot 2009: 231.

240Balot 2009: 232.

Til tross for at *virtus* i utgangspunktet handler om tapperhet, ære og styrke, blir likevel *virtus* brukt som et begrep for de romerske dydene i sin helhet, inkludert de dydene jeg presenterte først. Etter at gresk innflytelse gjorde seg gjeldende i den romerske republikken, skal det ha utviklet seg to separate forståelser av begrepet *virtus*; den tradisjonelle forståelsen, som tar for seg tapperhet og ære, og den nye, mer generelle forståelsen, som tar for seg samtlige av de romerske dydene, som tapperhet, respekt, borgerlig ansvar, osv.²⁴¹ Hvordan begrepet blir brukt varierer dermed noe fra kilde til kilde, da noen bruker det i sin tradisjonelle betydning, og noen bruker det i sin mer generelle betydning. For eksempel bruker Carl W. Schnitler begrepet *virtus* til å beskrive samtlige romerske dyder i *Slægten av 1814*, hvor han ser hvilken rolle disse dydene spiller i den gamle embetsmannsstaten i Norge.²⁴²

5.2 – De romerske dydene i lærebøkene

Som nevnt tidligere ønsket den norske embetsstanden å fremme dydighet blant det norske folket og lære dem opp innenfor de gamle romerske dydene. De romerske dydene kommer derfor ganske klart til uttrykk i de utvalgte lærebøkene, da disse ble brukt i opplæringen av norske skolebarn til å bedre forstå disse dydene gjennom å bli vist eksempler på individer som fulgte disse dydene. Samtlige av lærebokforfatterne forteller om romerne som dydige på et eller annet vis, men fokuset på dydighet kommer mest fram i de to eldste lærebøkene, ble lansert i perioden Schnitler kaller «Norges romertid».²⁴³ Denne perioden varte fra 1814 til 1830, og det var her de romerske dydene sto sterkest i det norske samfunnet.

Eiler C.K. Munthe

I kapittel 3 nevnte jeg hvordan Munthe, i sin lærebok fra 1814, ikke skrev mye om det athenske demokratiet og hvordan det fungerte. Det Munthe derimot fokuserer på, er den mer dydige og moralske siden av grekerne. Det samme gjelder for romerne; Munthe sier ikke stort om hvordan det romerske politiske systemet fungerte, men greier ut om flere romerske enkelt-individer som han framstiller som dydige romere.

Hans fortelling om romerne er derimot nokså negativ, da han forteller hvordan den mytiske Romulus skal ha grunnlagt Roma i 753 f.kr. Den opprinnelige befolkningen var en mengde forbrytere, og besto kun av menn. Munthe forteller hvordan de opprinnelige romerne kidnappet

---

241McDonnel 2006: 257.

242Schnitler 1911: 4.

243Seip 1974: 92.

kvinner fra nabostammene for å ta dem som koner.²⁴⁴ Munthe framstiller dermed den originale befolkningen av Roma som en gruppe kriminelle og kjeltringer. Dette endrer seg derimot når han når sitt kapittel om Tarquinius Superbus, Romas siste konge. Kapittelet begynner riktig nok med å fortelle om denne kongen og hvordan han ble avsatt av en gruppe med dydige romerske borgere, men inneholder i realiteten Romas historie fra det gamle kongeriket, helt fram til Julius Cæsar og hans diktatur. Hele republikkens historie, med andre ord.

Munthe forteller om flere romerske enkelt-individer som levde i århundrene etter grunnleggelsen av republikken. Et individ Munthe forteller nokså mye om er den romerske konsulen Regulus, som var romersk konsul i år 267 f.kr. Han ble tatt til fange av Kartago under den første puner-krigen, men ble sendt tilbake til Roma for å forhandle fred på vegne av Kartago. Munthe forteller hvordan kartagerne beordret Regulus til å forhandle fred med det romerske senatet, og skulle han misslykkes ville han bli torturert til døde. Munthe konstaterer dermed hvordan Regulus gjorde det motsatte; han dro til senatet og oppfordret dem til å slåss videre mot kartagerne, og gjorde ingen forsøk på å forhandle. Han dro deretter tilbake til Kartago, og ble torturert til døde.²⁴⁵

Til tross for at Regulus var en historisk person som var konsul og ledet romerske tropper, er trolig denne fortellingen om ham usann, da den eneste kilden til fortellingen kommer fra eldre kilder skrevet noen hundre år senere.²⁴⁶ Munthe bruker likevel mye plass på å skrive om Regulus, da han eksemplifiserer flere av de romerske dydene som norske intellektuelle og embetsmenn verdsatte på begynnelsen av 1800-tallet; offervilje, fedrelandskjærlighet og tapperhet. Regulus blir framstilt som en helteskikkelse som var villig til å ofre seg selv for «rikets beste», noe Munthe ganske klart er en tilhenger av.

Maurits C. Hansen

I likhet med Munthe bruker Hansen mye plass i sin lærebok fra 1838 på fortellinger om romerske figurer og deres dydige handlinger.

Han begynner sin fortelling om Roma med grunnleggeren Romulus og det romerske kongeriket, men sier ikke stort mer enn det Munthe gjorde i sin lærebok. Han greier derimot ut i lengden om de politiske utviklingene til den romerske republikken etter kongerikets fall, f.eks hvordan plebeierne fikk politiske rettigheter, og hvordan det romerske diktatorembetet fungerte.²⁴⁷ Disse politiske utviklingene blir skildret gjennom fargerike fortellinger om handlingene til spesifikke dydige

---

244Munthe 1814: 10.

245Munthe 1814: 19.

246Smith 1894: 115.

247Hansen 1838: 99.

romere Hansen plukker ut.

En av de første romerske figurene Hansen framhever som flotte eksempler på romersk dydighet er romeren Mucius Scævola. Hansen framhever hvordan han snek seg inn i en fiendtlig leir for å drepe fiendens konge. Scævola mislykket, og ble fanget av fienden. Da han møtte kongen holdt Scævola armen sin over flammene til en fakkell for å straffe hånden sin for å ha drept feil person. Hansen forteller også hvordan Scævola sa til kongen at han hadde 300 soldater under seg som viste samme forakt for døden som han, og ifølge Hansen var dette nok til å få den fiendtlige kongen til å flykte med hæren sin.²⁴⁸

Hansen framhever også enkelte romerske individer som eksempler på rettskaffenhet og ærbarhet. Størst av disse er romeren Marcus Kamillus, en romersk konsul som ble valgt til diktator 4 ganger. Hansen bruker svært mye tid på å fortelle om Kamillus, og framstiller ham som et erketypisk eksempel på et rettfærdig og rettskaffent menneske. Under et felttog mot en gallisk by i nord-Italia forteller Hansen hvordan en skolelærer i byen forsøkte å selge elevene sine til Kamillus som gisler.²⁴⁹ Hansen bruker ganske fargerikt språk når han forteller om denne læreren, og kaller ham motbydelig og fæl, noe som henger sammen med Hansens egen bakgrunn som lærer. Han forteller hvordan denne læreren var blitt betrodd med byens barn av deres foreldre, og læreren misbrukte denne tilliten i et forsøk på å vinne rikdom for seg selv. Hansen viser dermed at han setter Kamillus svært høyt når han forteller hvordan Kamillus ikke tenkte over saken i det hele tatt, og beordret heller læreren lagt i lenker. Læreren ble dermed sendt tilbake til byen sammen med barna. Hansen framhever hvordan befolkningen i byen ble så rørt av denne handlingen at de overga seg til romerne og ba om å få bli med i deres allianse.²⁵⁰ Hansen oppnår her to ting; han framstiller Kamillus som et eksempel på *justitia*, rettfærdighet, og han framstiller Roma i sin tidlige tid som et rike hvor deres barbariske naboer ofte sluttet seg til Roma fredelig. Dette skiller seg fra den ellers voldelige ekspansjonen romerne er kjent for.

Det mest merkbare med Hansens framstilling av de romerske dydene er hvordan han knytter dem både til romerske menn og kvinner. I henhold til tradisjonen kunne stort sett ikke kvinnen inneha mange av de romerske dydene. De kunne være fromme og kyske, men de kunne ikke være tapre, offervillige eller utvise noen form for patriotisme; *virtus*, med andre ord.²⁵¹ Det var de romerske mennene som var bærere av disse dydene, og denne holdningen blir opprettholdt av de andre

---

248Hansen 1838: 100.

249Hansen 1838: 106-107.

250Hansen 1838: 106.

251 Balmaceda 2017: 118.

forfatterne jeg behandler i oppgaven. Hansen skiller seg fra de andre forfatterne, da han forteller om romerske kvinner og deres handlinger, og knytter kvinnene til disse *virtus*-dydene som ellers blir koblet til menn.²⁵²

Noen eksempler på dette er fortellingene om Cloelia og Veturia. Cloelia var en av 20 jenter og 20 gutter som ble sendt som gisler til en fiendtlig nabo-konge som en del av en fredsavtale. Da de ankom fiendens land overtalte Cloelia majoriteten av de andre jentene om å flykte med henne.²⁵³

Cloelia og jentene, som Hansen kaller «de modige unge romerinder», svømte over Tiber-elven tilbake til romerne. Cloelia ble deretter sendt tilbake til kongen for å bevare fredsavtalen mellom ham og romerne. Kongen ble derimot såpass imponert over Cloelias mot og intelligens at han tillot henne å velge ut halvparten av gislene. Disse ville bli sendt tilbake til romerne.²⁵⁴ Hansen understreker hvordan Cloelia valgte å sende samtlige av de unge guttene tilbake og ingen av jentene. Årsaken til dette var at hun mente at guttene ville bli soldater og fortsette krigen mot kongen i fremtiden.²⁵⁵ Hansen framstiller dette som et uttrykk for den romerske offerviljen og tapperheten, slik som Munthe gjorde i sin framstilling av Regulus.

I fortellingen om Veturia forteller Hansen om en patrisier ved navn Marcius Coriolanus, som var misfornøyd med at plebeierne hadde fått rettigheter som innskrenket patrisiernes egen makt.²⁵⁶ Han forlot byen og overtalte en av Romas naboer til å hjelpe ham med å innta byen. Hansen framhever hvordan Coriolanus brant ned gårdene til plebeierne og sparte gårdene til patrisierne. Alle forsøk på å få Coriolanus til å avbryte beleiringen mislykkes, og det var først når Veturia kom inn i bildet at Coriolanus gav seg. Hansen forteller hvordan Veturia, som var Coriolanus' mor, kom ut av byen sammen med Coriolanus' kone og «Roms matroner», som Hansen kaller dem. De stilte seg imellom hæren hans og Roma, og fortalte at han måtte drepe dem før han kunne marsjere mot byen. Dette skal ha overbevist Coriolanus om å trekke seg tilbake.²⁵⁷

I fortellingene om Cloelia og Veturia framhever Hansen de to kvinnene som eksempler på de romerske dydene *virtus* og *pietas*. Disse dydene innebærer blant annet offervilje, tapperhet og fedrelandskjærlighet. Hansen framhever f.eks tapperheten til «de unge tapre romerinder» som flyktet over Tiber-elven sammen med Cloelia. Han framstiller også Cloelias' avgjørelse om å sende de romerske guttene tilbake til Roma framfor de romerske jentene som et eksempel på den

---

252 Balmaceda 2017: 118-119.

253 Hansen 1838: 100.

254 Hansen 1838: 100.

255 Hansen 1838: 100.

256 Hansen 1838: 102.

257 Hansen 1838: 102.

romerske offerviljen og fedrelandskjærligheten. Dette var dydige trekk som den norske embetsmanns-klassen ønsket å fremme i den norske befolkningen, og det er derfor ikke overraskende at Hansen velger å framheve disse fortellingene om dydige romere som setter landet og folket sitt foran seg selv.²⁵⁸

Anton Ræder

Ræder bruker liten plass til å forklare hvordan det romerske styresettet fungerte, men fokuserer mye mer på hvordan det ble korrupt. Han forteller hvordan Senatet, som hadde sin begynnelse under monarkiet, besto av 300 senatorer. Senatet skulle dele makten med en folkeforsamling, liksom de som fantes i Athen og andre greske bystater. En forskjell var derimot det skarpe skillet mellom *patrisierne* (adelen) og *plebeierne* (folket). Ræder påpeker at til tross for at sistnevnte var en del av folkeforsamlingen og bar mesteparten av rikets byrder, hadde de i realiteten ingen makt.²⁵⁹ Til tross for at dette var en konstant kilde til konflikt, forteller Ræder at det aldri ble noen alvorlige konsekvenser. Det falt ikke folket inn å gjøre opprør mot staten, og Ræder forteller at de herskende var smarte nok til å vite når de måtte gi etter for folkets krav. Ræder gir ingen konkrete eksempler på dette, men det var nok den såkalte *secessio plebis* han tenkte på når han skrev dette. Folket hadde ingen innflytelse i styringen av den romerske staten, og i protest mot dette forlot de romerske soldatene byen. De nektet å komme tilbake til det nå forsvarsløse Roma før de fikk politiske rettigheter. Patrisierne innså raskt ta Roma ville bli erobret av naboene sine hvis de ikke ga etter for kravene til soldatene. Kravet ble innfridd, og et nytt embete kalt *tribuni plebis* ble opprettet for å sikre folkets rettigheter.²⁶⁰

Ræder framhever romernes militarisme når han forteller om deres uavbrutte krig med sine naboer før de fikk samlet Italia.²⁶¹ Han bruker også mye plass på å snakke om de mange krigene Roma deltok i, f.eks Puner-krigene. I disse kampene mot sine fiender utviste romerne «tapperhet, klogskap og udholdenhet, som alltid bar fram», slik Ræder sier.²⁶² Ræder framhever hvordan romerne trodde på seier for enhver pris, uansett hvor mye det ville koste romerne. Et eksempel han gir for å illustrere denne holdningen, finnes i den andre puner-krigen. Etter å ha lidd tre katastrofale nederlag mot Hannibal av Kartago, sto romerne uten en hær. Ræder forteller derimot hvordan romerne ofret alt de kunne for å bygge en ny hær til å slåss mot Hannibal. Ræder sier at «Hannibal

---

258Schnitler 1911: 4.

259Ræder 1894: 13.

260Bjøl & Hjortsø 1983: 40.

261Ræder 1894: 13.

262Ræder 1894: 13.

kunde nok beseire dem; men at knække deres mod formaaede han ikke».²⁶³

Vi ser her et godt eksempel på de romerske dydene. Ræder viser tydelig at han har stor beundring for romerne når han opplyser om deres verdier som fedrelandskjærlighet, offervilje og tapperhet og hvordan disse hjalp dem å seire mot alle odds. Han viser denne beundringen til tross for at han etterpå tar for seg og forteller om sen-republikkens korrupsjon, og hvordan denne bidro til republikkens fall og keiserrikets framvekst.

Jonas Vellesen

I likhet med Ræder forteller ikke Vellesen særlig mye om romerne som dydige, moralske mennesker og om romerdydene, slik Munthe og Hansen gjør. Vellesen bruker i stedet for mer plass på å fortelle om den romerske politiske strukturen og konflikten mellom det romerske senatet, styrt av adelen, og folke-tribunen, styrt av folket.²⁶⁴

Vellesen sier likevel mer om de romerske dydene enn det Ræder gjør. Noen av disse dydene kommer til uttrykk i Vellesens framstilling av det romerske styresystemet. Han forteller hvordan folket, som Vellesen påpeker ble undertrykket av det adelige senatet, forlot byen når adelen ville sende dem i krig. Vellesen forteller hvordan folket nektet å komme tilbake før de fikk politiske rettigheter og innflytelse i styringen av den romerske staten. Ifølge Vellesen går adelen med på disse kravene, og den tidligere nevnte folke-tribunen blir opprettet. Denne utviklingen blir framstilt som noe utelukkende positivt, og Vellesen konstaterer, litt overdrivende, at klasseforskjellene mellom de to romerske klassene etterhvert forsvant helt.²⁶⁵ Vellesen er veldig opptatt av å framheve hvordan det romerske folket i den tidlige republikken sto sammen; både folk og adel sto sammen for å bygge Roma opp til å bli en stormakt, og gjennom denne «enheten» greide de å erobre hele Italia.²⁶⁶

5.3 – Republikkens nedgang og manglende dydighet

Den romerske republikken gikk gjennom en lang nedgangsperiode før den falt og ble erstattet av keiserdømmet. Mange forskjellige faktorer har fått ansvaret for republikkens fall, f.eks økonomiske, klima-messige og utenrikspolitiske. Den mer tradisjonelle tolkningen til republikkens nedgang, er imidlertid at nedgangen ble forårsaket av romernes dekadens og umoralitet.²⁶⁷ I artikkelen «Morals, Politics, and the Fall of the Roman Republic» fra 1982 forklarer Barbara Levick hvordan det inntil relativt nylig var en vanlig holdning at den romerske republikkens nedgang var preget av mangel på

263Ræder 1894: 15.

264Vellesen 1901: 12.

265Vellesen 1901: 13.

266Vellesen 1901: 13.

267Levick 1982: 53.

moral og dydighet. Dette synet, som kan spore sin opprinnelse tilbake til gamle historikere som Livius og Polybius, dominerte på 1800-tallets historieforskning, og hadde også sine tilhengere langt utover 1900-tallet. Synet gikk ut på at republikken hadde vendt ryggen til den gamle romerske moralen. De modige, hardbarkede romerske borgerne som hadde bygget den romerske republikken gjennom sin fedrelandskjærlighet og offervilje, var erstattet av egoistiske, feige og late romerske borgere som var mer opptatt av å berike seg selv enn å gjøre det de kunne for staten. Levick forklarer at dette narrativet ble brukt av framtidige stater som en advarsel om hvordan det kan gå hvis befolkningen blir umoralske.²⁶⁸ Med tanke på at de romerske dydene sto sterkt i Norge i den første halvparten av 1800-tallet, blir det dermed interessant å undersøke hvordan dette dekadensnarrativet kommer til uttrykk i de utvalgte lærebøkene. Jeg kommer i løpet av dette kapittelet til å bruke begrepene «degenerasjon», «dekadens» og «korrumpasjon» ganske mye i løpet av dette kapittelet, da disse begrepene ble brukt av gamle romerske historikere til å beskrive nedgangen til den romerske republikken. Disse romerske historikerne ble brukt som kilder av læreboksforfatterne, og deres moralske fokus preger dermed de utvalgte lærebøkene.

Eiler C.K. Munthe

I forrige del-kapittel undersøkte jeg hvordan de romerske dydene kommer til uttrykk i Munthes lærebok, og hvordan Munthe framhever romerske enkeltindivider som eksempler på dydige og moralske figurer. I sammenheng med dette hefter Munthe seg på det tradisjonelle dekadensnarrativet som Levick forteller om, da han framhever de sen-republikanske romerske aktørene som umoralske og udydige. Munthe baserer fortellingen om «degenerasjonen» av den romerske republikken på tre borgerkriger; krigen mellom Sulla og Marius, krigen mellom Pompeius og Cæsar, og krigen mellom Antonius og Octavius.. Munthe forklarer hvordan republikken begynte å degenerere ved utbruddet av borgerkrigen mellom Lucius Sulla og Gaius Marius. Begge individene utførte forbrytelser mot hverandres politiske partier, men Munthe påpeker hvordan begge individene gjorde det de mente var best for staten. Feilen deres var ikke at de manglet dyd og moral, det var heller at de var villedede.²⁶⁹ Begge følte de gjorde det som var rett for staten.

I den neste krigen endret dette seg. Her slåss romerne Julius Cæsar og Gnaeus Pompeius mot hverandre.²⁷⁰ Krigen mellom disse to ender i seier for Cæsar, og han regjerer i en periode som diktator over Roma. Munthe forteller hvordan Cæsar er en av de få gode romerne på denne tiden, og hans regime var «mildt og godt».²⁷¹ Munthe ramser opp en mengde ting Cæsar gjorde, f.eks å lage

---

268Levick 1982: 53.

269Munthe 1814: 21.

270Munthe 1814: 21.

271Munthe 1814: 21.

en ny kalender og skrive en rekke verker innenfor historie. Munthe peker ut drapet på Cæsar av «misunnelige» senatorer som den endelige årsaken til at republikken ble skiftet ut med keiserdømmet.²⁷²

Munthe omtaler borgerkrigen mellom Antonius og Octavius, som startet kort tid etter drapet på Cæsar, betraktelig mer negativt enn de to forrige borgerkrigene. De to forrige borgerkrigene ble utkjempet mellom individer med varierende grad av dydighet som ønsket å gjøre det de trodde var best for den romerske staten. Konflikten mellom Octavius og Antonius blir derimot framstilt som en kamp mellom to udydige maktlystne, ambisiøse individer som ønsket personlig rikdom og makt, framfor statens beste.²⁷³ Munthe konstaterer hvordan denne borgerkrigen startet på grunn av grådighet og umoralskhet.²⁷⁴ Munthe er riktig nok mer positiv til Octavius enn til Antonius, som han framstiller som eksemplarisk på korrumpasjonen og degenerasjonen den romerske republikken var rammet av. Munthe bruker en del plass på å greie ut om de forskjellige «forbrytelsene» Antonius hadde gjort mot den romerske staten, f.eks å gi bort romerske provinser til dronning Kleopatra av Egypt uten at republikken mottok noe i bytte, og at han brukte midlene til den romerske statskassen til å berike seg selv og Kleopatra.

Munthes framstilling av Antonius blir forsterket ytterligere av Munthes beskrivelse av Marcus Tullius Cicero, en romersk advokat, statsmann og filosof.²⁷⁵ Munthe greier ut i lengden om Cicero og det han har gjort for den romerske staten. Et eksempel Munthe framhever er hvordan Cicero avdekket den såkalte *Catalinske sammensvergelsen*, hvor en romersk adelsmann ved navn Lucius Sergius Catalina skal ha planlagt å gjennomføre et kupp og drepe det romerske senatet, for så å erklære seg selv som konge. Denne framstillingen bidrar til å gjøre Cicero til en stor helt, noe Munthe påpeker.²⁷⁶ Likevel blir han forvist fra byen, og senere beordret drept av Antonius. Munthe påpeker hvordan Cicero hadde forsvart Antonius i en rettsak og forhindre at Antonius ble straffet. Ved å peke ut hvordan Antonius beordret en såpass dydig romer som Cicero drept, til tross for at han hadde hjulpet Antonius og arbeidet for å bedre den romerske staten, bidrar til å forsterke Munthes framstilling av Antonius som en eksemplarisk udydig og umoralsk romer i sen-republikken. Cicero blir her framstilt som et eksempel på ideen om en dydig og moralsk romersk borger som er villig til å gjøre det som trengs for å bedre staten, mens Antonius representerer den omfattende dekadensen og degenereringen som preget svært mange av de sen-republikanske

---

272Munthe 1814: 22.

273Munthe 1814: 29.

274Munthe 1814: 29.

275Munthe 1814: 31.

276Munthe 1814: 31.

romerske borgerne. Munthe viser dermed at han er en tilhenger av ideen om at republikkens nedgang ble forårsaket av et fravær av moral og dydighet, slik Levick i sin artikkel forteller var vanlig på 1800-tallet.²⁷⁷

Maurits C. Hansen

Som nevnt er Hansen veldig opptatt av å framstille romerne under republikken som eksepsjonelt dydige og moralske individer. Han benytter mye plass i læreboken sin til å fortelle om romerske figurer som Regulus, Scævola, Kamillus og Cloelia og hvordan de eksemplifiserer den «romerske moralen» og romerdydene. Det er dermed ikke overraskende at Hansen bruker mye plass på å greie ut om degenerasjonen og korrumpningen av disse dydene i sen-republikken. Mange av fortellingene om dydige, gode romere blir byttet ut med skildringer av romere preget av moralsk korrumpning, korrupsjon, grådighet og dekadens.

Hansen peker ut den såkalte Jugurtha-krigen som det mest tydelige eksempelet på den moralske nedgangen og korrupsjonen til den romerske republikken.²⁷⁸ Han forteller hvordan et kongerike i Afrika, kalt Numidia, ble delt mellom tre arvinger. Den ene av disse, Jugurtha, invaderte og erobret delene av riket som brødrene hans hadde arvet. Begge brødrene dro til Roma for å be senatet om hjelp, ettersom Roma var ansvarlige for freden i regionen. Jugurtha hadde imidlertid bestukket samtlige av senatorene med store formuer og gaver, og de nektet å hjelpe brødrene. De bestemte heller at Jugurtha skulle få hele Numidia, mens brødrene ikke fikk noe som helst. Først da Jugurtha drepte en gruppe romerske livvakter, ble det erklært krig. Hansen påpeker at til tross for krigstilstanden mellom Roma og Numidia, kunne Jugurtha likevel komme til Roma for å rettfærdiggjøre sine handlinger og gjøre narr av senatet. Han skal visstnok ha bestukket så mange romerske senatorer og offentlige tjenestemenn at ingen kunne gjøre noe mot ham.²⁷⁹ I tillegg ble samtlige av hærstyrkene som ble sendt til Numidia bestukket til å ikke prøve å beseire Jugurtha, ifølge Hansen.²⁸⁰ Både soldatene og kommandantene ble betalt til å bli i leirene sine.

Hansen forteller at Roma likevel greide å ta Jugurtha til fange etter mange år med krig, og henrettet ham i Roma. Krigen framstår likevel som et eksempel på den ekstreme korrupsjonen Hansen snakker om i den romerske republikken. De romerske politikerne som satt i senatet og hadde styringen i denne perioden var mer opptatt av å tilrane seg mest mulig rikdom og luksus til seg selv, framfor å gjøre det som var best for den romerske staten, ifølge Hansen.²⁸¹

277Levick 1982: 53.

278Hansen 1838: 126.

279Hansen 1838: 126-127.

280Hansen 1838: 127.

281Hansen 1838: 127.

Hansen bruker også mye tid på å fortelle om konflikten mellom Gaius Marius og Lucius Sulla. Han framstiller begge som dydige romerske borgere fra hver sin side av det romerske samfunnet (Marius var en plebeier og Sulla var en patrisier).²⁸² Hansen forteller hvordan Sulla ledet tropper i en krig mot en konge i Anatolia. Under et slag skal soldatene til Sulla ha flyktet, og som følge av dette plukket Sulla opp «ørne-standarden» fra en av sine flyktende soldater. Han kalte soldatene for feige, sa at hans ære forhindret han i å stikke av, og han stormet mot fiendens linjer. Dette skal ha inspirert soldatene til å snu og følge ham.²⁸³

Til tross for sin dydighet blir Marius og Sulla likevel framstilt som sentrale figurer i degenereringen av republikken, da Romas første borgerkrig ble utkjempet mellom dem.²⁸⁴ Marius representerte det demokratiske partiet, mens Sulla representerte den konservative eliten. Hansen framhever hvordan begge individene ønsket å gjøre det som var best for den romerske staten, i deres øyne.²⁸⁵ Denne dydigheten forsvinner likevel fort, da Hansen forteller om hvordan begge utførte forbrytelser mot hverandres støttespillere. Han forteller hvordan Sulla plyndret landsbygden rundt Roma, før han inntok byen og drepte mange av Marius' støttespillere. Når Marius inntar byen gjør han det samme, og Hansen forteller hvordan folk kunne bli drept for den minste lille forbrytelse av Marius' soldater. Hansen forteller hvordan Sulla erobret byen, og styrte godt i utgangspunktet, men utviklet seg til å bli en tyrann etter kort tid.²⁸⁶ Han innførte såkalte proskripsjoner. Dette var offentlige lister hvor, ifølge Hansen, hvem som helst kunne få navnet sitt oppført. Skjedde dette, kunne enhver romer drepe denne personen og få en dusør. Hansen påpeker hvordan dette i utgangspunktet ble brukt mot Sulla's politiske fiender, men etterhvert ble det brukt mot folk som hadde eiendom eller rikdom Sulla ville ha.²⁸⁷

I tillegg til utrenskningen av politiske fiender ble det innført en rekke nye lover, hvor mange av dem handlet om å konsentrere makten hos den rike eliten. Den makten folket hadde gjennom folke-tribunen ble i stor grad fjernet, da Sulla mente at det var folket som var årsaken til ustabiliteten og degenereringen som det romerske samfunnet opplevde. Etter Sullas død forteller Hansen hvordan en romersk konsul opprettet en hær for å tvinge senatet til å oppheve lovgivningen til Sulla i et forsøk på å vinne makt til seg selv.²⁸⁸ Hansen viser dermed til nok et eksempel på

282Hansen 1838: 129.

283Hansen 1838: 129.

284Schreiner 1989: 174-175.

285Hansen 1838: 129-130.

286Hansen 1838: 130.

287Hansen 1838: 130.

288Hansen 1838: 131.

degenereringen som Sulla skal ha forsøkt å reparere.

Hansen framhever gjennom konflikten mellom Sulla og Marius hvordan de romerske dydene, som hadde dominert i styret av republikken, var degenerert i en slik grad at det politiske landskapet ikke lenger ble styrt av debatt og talekunst, men med vold og soldater.²⁸⁹ I den tidlige republikken fokuserte de romerske politikerne på å framheve sin dydighet og sin moral som romere for å vinne politiske embeter. Nå var det derimot vold og hensynsløshet som regjerte, og dydene og romersk moral ble i stor grad forkastet til fordel for grådighet og lyst etter maktlyst.

Hansen forsterker dette synspunktet i sin skildring av den *Catalinske sammensvergelsen*. Dette var en hendelse hvor patrisieren Lucius Sergius Catalina skal ha forsøkt å vinne makten i det romerske senatet gjennom å drepe de romerske konsulene. Da planen ble oppdaget av statsmannen Marcus Cicero, dro Catalina ut av Roma og tok kommando over en opprørshær for å innta Roma, men ble drept i kamp av en av den romerske konsulen.²⁹⁰ Hansen framhever Catalina som et erketypisk eksempel på hvor fordervet en romersk borger kunne bli i samtidens romerske samfunn. Hansen forteller hvordan Catalina skal ha brukt opp formuen sin gjennom en dekadent, overdådig livsstil. Hansen forklarer hvordan Catalina var blitt avhengig av denne livsstilen, og hvordan han var et «fordervet, motbydelig og umoralsk» menneske.²⁹¹ Hansen forklarer hvordan Catalina, i et desperat ønske om å opprettholde sin overdådige livsstil, bestemte seg for å drepe de romerske konsulene. Han skulle deretter innsettes som en diktator på livstid, slik at han kunne forsyne seg av den romerske statskassen.

Planen ble imidlertid oppdaget av statsmannen Marcus Tullius Cicero, som Hansen framstiller som en eksepsjonelt god og dydig person.²⁹² Hansen forteller hvordan Cicero avslørte Catalinas plan, og arresterte majoriteten av Catalinas medsammensvorne. Catalina selv flyktet fra byen til en hær han hadde bygget opp i all hemmelighet. Hansen forteller også hvordan en mengde av de overlevende medsammensvorne dro med ham i håp om å ta del i plyndringen. Catalina tar hæren sin, som Hansen kaller en «gjeng av pøbler», til Roma i et forsøk på å innta byen. Hæren ble derimot beseiret og Catalina døde «en heltedød», noe Hansen peker ut var langt mer enn det han fortjente.²⁹³ Cicero får æren for å ha beseiret Catalina, og Hansen forteller hvordan han blir erklært som «fedrelandets far» av senatet og det romerske folket.²⁹⁴ Hansen viser tydelig at han setter Cicero høyt, noe som ikke er overraskende når en tar i betraktning hvor populær Cicero var blant vestlige

---

289Hansen 1838: 131.

290Hansen 1838: 133.

291Hansen 1838: 133.

292Hansen 1838: 133.

293Hansen 1838: 134.

294Hansen 1838: 134.

tenkere på Hansens tid. I sin bok *Slegten fra 1814* forteller Carl W. Schnitler hvor verdsatt blant annet Cicero var for opplysnings-mennene under den franske revolusjonen,²⁹⁵ og hvordan dette også fikk stor innflytelse for norske intellektuelle, som Christian M. Falsen og Henrik Wergeland.²⁹⁶

Denne skildringen av Cicero som en eksepsjonelt dydig og patriotisk romersk borger bidrar derimot til å gjøre Hansens framstilling av det romerske samfunnet verre når han beskriver hva som skjedde med Cicero etter sammensvergelsen. Cicero ble anklaget i retten for maktmisbruk i hans håndtering av Catalina av politiske motstandere, og ble dømt til eksil. Cicero skal ha prøvd å be Gaius Pompeius og Julius Cæsar om hjelp, men Hansen forteller at begge nektet å hjelpe ham. De anså Ciceros «urettferdige eksil», som Hansen kaller det, som en fordel for dem politisk. I tillegg påpeker Hansen hvordan huset og eiendommen til Cicero ble plyndret og brent ned.²⁹⁷ Hansen framhever dermed behandlingen av Cicero, som ble kalt «fedrelandets far», som et klart uttrykk for hvor degenerert og umoralsk det romerske samfunnet var blitt. Republikkens borgere, som tidligere hadde gjort alt de kunne for den romerske staten, var nå ivrige etter å plyndre eiendommen til en mann som bare noen få år tidligere ble ansett som statens redningsmann.

Anton Ræder

I tråd med sin nokså saklige, nøkterne framstilling av historien i læreboken, henger ikke Anton Ræder seg veldig opp i de romerske dydene og romerne som moralske mennesker. Ræder forholder seg til stoffet på en svært nøytral måte, og trekker dermed ingen moralske slutninger rundt figurene og hendelsene han forteller om, i motsetning til Munthe, Hansen og Vellesen. Men til tross for denne nøkterne framstillingen kommer likevel romerdydene til uttrykk til en viss grad i Ræders lærebok, som vist i forrige del-kapittel.

Ræder knytter nedgangen til den romerske republikken og degenereringen av de romerske dydene direkte opp mot utenrikspolitiske og innenrikspolitiske utviklinger i Romerriket. Ræder begynner det som kan tolkes som et dekadens-narrativ like etter slutten av den tredje puner-krigen i 146 f.kr, hvor Roma vinner en endelig seier over Kartago.²⁹⁸

Ræder forteller hvordan Roma hadde blitt et rikt imperium som følge av romernes erobringer. Denne rikdommen gikk i praksis kun til den allerede rike overklassen, mens folket forble fattige. Dette medførte stor korrupsjon, både materiell og moralsk, i det romerske samfunnet. Ræder bruker

---

295Schnitler 1911: 94.-95.

296Schnitler 1911: 425.

297Hansen 1838: 134.

298Ræder 1894: 15.

ikke ordet moralsk i denne sammenhengen, men basert på Ræders negative omtale om hvordan de rike senatorene kunne kjøpe stemmene til de fattige medlemmene av folkeforsamling, er det ikke vanskelig å se dette.²⁹⁹ Han drar en parallell til det athenske demokratiet når han forteller at de romerske senatorene i prinsippet skulle vinne folkeforsamlingens stemmer gjennom overbevisning og talekunst. Dette systemet ble derimot fullstendig forbigått av den enorme mengden rikdom som nå var involvert i det politiske livet, noe som betydde at de rike hadde absolutt kontroll.³⁰⁰ Dette blir framstilt som en motsetning til det romerske systemet i den tidlige republikken. Her bidro både rike og fattige romere til statens beste, uavhengig av deres egne ønsker og behov, slik jeg gikk inn på i forrige del-kapittel.

Ræder viser deretter hvordan denne tendensen forsvinner i sen-republikken. Både den romerske eliten og det romerske folket mister sine dyder, da eliten drar til seg det som kommer inn av rikdom til Roma. Det romerske samfunnet blir korrumpert, både overklassen og underklassen.³⁰¹

I forbindelse med denne korrumperingen av det romerske politiske systemet, bruker Ræder noen sider til å fortelle om borgerkrigene som herjet Roma i løpet av det siste århundret av republikken. Han forteller riktignok hvordan disse konfliktene i prinsippet var mellom de konservative og populistene, men han framstiller det mer som en rekke konflikter mellom en håndfull ambisiøse romere.³⁰² Han forteller ikke mye om f.eks hvilke krav populistene hadde, men fokuserer heller på konfliktene som personlige konflikter mellom mektige romerske borgere. Han forteller først om konflikten mellom Gaius Marius og Lucius Sulla, og hvordan de erobret Roma fra hverandre flere ganger og drepte hverandres støttespillere. Han framhever konflikten mellom Marius og Sulla som det øyeblikket hvor det ikke lenger var mulig å regjere etter de tradisjonelle republikanske prinsippene, og at det nå var mannen med den mektigste hæren som bestemte.³⁰³ Dette er et viktig poeng når Ræder forteller om konflikten mellom Gnaeus Pompeius og Julius Caesar. Liksom Marius og Sulla representerte de to mennene to motstående fraksjoner, men det var i realiteten en maktkamp mellom de to.³⁰⁴ Til slutt var det Caesar som vant konflikten, og inntok Roma. Ræder er derimot kjapp med å påpeke at Caesar, i motsetning til Pompeius, Sulla og Marius, var en mild hersker. Han framstiller Caesar som en relativt nådefull diktator over Roma, før han blir myrdet av romerske borgere som ønsket å bevare republikken slik den var før Caesar tok kontroll.³⁰⁵

---

299 Ræder 1894: 15.

300 Ræder 1894: 16.

301 Ræder 1894: 15.

302 Ræder 1894: 16.

303 Ræder 1894: 17.

304 Ræder 1894: 17.

305 Ræder 1894: 17.

Jonas Vellesen

Som nevnt tidligere bruker Vellesen, liksom Ræder, ikke mye tid på å diskutere de romerske dydene eller moral. I likhet med Ræder legger han istedenfor fokus på den romerske politiske utviklingen, da spesielt utviklingen mellom det romerske senatet og folke-tribunen. Vellesen skiller seg derimot fra Ræder i hans syn på republikkens nedgang. Vellesen forteller ikke spesielt mye om hvordan romerne i den tidlige republikken var særdeles dydige og moralske, men han forteller mye om hvordan romerne i sen-republikken ble korrumperte og dekadente. Denne korrumperingen påvirket i stor grad den romerske eliten; folket ble undertrykket og holdt ute av godene den romerske veksten brakte.³⁰⁶ Da Vellesen sto på venstre-siden av politikken i Norge og framhevet folket og bøndene som «virkelige nordmenn» i kontrast til embets-eliten, er det ikke overraskende at han har den samme holdningen til det romerske fattig-folket og bøndene.³⁰⁷

Vellesen viser en klart negativ holdning til utviklingen i det romerske samfunnet i denne perioden. Han forteller hvordan områdene Roma erobret, f.eks Afrika og Spania, ble gjort til provinser. Disse skulle tømmes for alt de hadde av rikdom som skulle sendes til tilbake til Roma. Vellesen konstaterer hvordan den allerede rike overklassen tilrev seg mesteparten av rikdommene som ble samlet inn fra de nye romerske provinsene. Rikdommene gikk dermed til å finansiere elitens livsstil framfor offentlige prosjekter som veier, akvedukter og arbeidsmuligheter for fattige romerske borgere.³⁰⁸ Rikdom som kunne ha blitt brukt til å utvikle det romerske statsapparatet eller forbedre livet til det romerske folket, ble heller brukt på store fester og politisk maktspill blant eliten. Vellesen drar også en sammenligning med de romerske borgerne fra den tidlige republikken når han forteller hvordan romerne på den tiden kun spiste grøt og enkel mat. Kjøtt var reservert for høytider og lignende. Dette gjaldt både de rike og de fattige. Nå spiste derimot romerne kjøtt og luksusmat hver dag, ofte flere ganger til dagen, ifølge Vellesen. De rike skal visstnok ha spist til de kastet opp, hvoretter de spiste enda mer. Dette gjaldt kun de rike; de fattige ble bare fattigere og fattigere, noe Vellesen er rask med å påpeke.³⁰⁹

Vellesen framhever også hvordan de politiske embetene i den romerske staten hadde mistet sin opprinnelige oppgave. I den tidlige republikken var et politisk embete en ære å inneha, og en romer som holdt et embete hadde en plikt å gjennomføre enkelte oppgaver til den romerske statens

---

306Vellesen 1901: 14.

307Kjølberg 1996: 52.

308Vellesen 1901: 14.

309Vellesen 1901: 14-15.

beste.³¹⁰ I denne perioden kunne derimot disse embetene kjøpes gjennom bestikkelser til romerske velgere. Embetene ble også brukt til å berike seg selv, slik Vellesen peker på når han forteller om hvordan de romerske guvernørene i de romerske provinsene ikke brydde seg om lokalbefolkningen eller romerske kolonier. De var kun opptatt av å hente mest mulig rikdom ut av de nylig erobrede provinsene.³¹¹

I tråd med Vellesens positive holdning til bondestanden i Norge, framhever han den romerske bondestanden som den eneste gjenværende bæreren av romerdydene. Denne standen var derimot døende; mange av småbøndene Vellesen setter så høyt var blitt drept i krig for Roma, og gårdene deres hadde dermed blitt solgt til de samme rike landeierne som Vellesen kaller dekadente og late. Bøndene som var igjen ble tvunget til å selge gårdene sine og flytte til Roma, hvor de var avhengige av støtten til den rike eliten for å overleve.³¹² Her kommer vi tilbake til det jeg nevnte tidligere om hvordan Vellesen framhever at eliten kunne kjøpe stemmene til folket; de gav dem ganske enkelt mat og lønn i bytte mot deres stemme.

Vellesen framhever hvordan det likevel fantes det han kaller «gode romere» som så hvilken vei det romerske samfunnet gikk. Blant disse var Gracchus-brødrene, som Vellesen framhever som «Romas redningsmenn».³¹³ Han forteller hvordan de hadde sett åkrer, som tidligere ble dyrket av frie, gode romerske borgere, heller bli dyrket av slaver eid av rike landeiere. Dette gjorde et inntrykk på brødrene, og de ønsket å distribuere statlig land til fattigfolket i Roma, og dermed skape en sterk bondeklasse ut av den enorme romerske underklassen.

Dette ser ut til å være en svært positiv ting for Vellesen, med tanke på hans positive holdning til bønder.³¹⁴ Vellesen viser også klart at han verdsetter denne hendelsen i romersk historie når han forklarer hva som skjedde da Gracchus-brødrene brakte lovforslaget om omfordeling av land foran senatet. Han forklarer hvordan de rike senatorene ble rasende og fikk begge brødrene, samt 300 av deres følgesvenner, drept. Vellesen påpeker hvordan Gracchus-brødrenes forsøk på fredelig endring av det romerske systemet ble møtt med enorm vold, og at dette førte til at «folkepartiet», som Vellesen kaller det, nå ble tvunget til å ty til voldelige midler for å oppnå sine mål.³¹⁵ De som ønsket å reformere det romerske samfunnet ble nå i høy grad samlet rundt voldelige og militaristiske figurer som Gaius Marius og Julius Cæsar.

310Vellesen 1901: 12.

311Vellesen 1901: 14.

312Vellesen 1901: 14-15.

313Vellesen 1901: 15.

314Kjølberg 1996: 52.

315Vellesen 1901: 15.

Vellesen framstiller i stor grad nedgangen i den romerske republikken og for de romerske dydene som utelukkende forårsaket av korrumperingen og dekadensen til den rike overklassen i Roma. Han framstiller likevel ikke den fattige underklassen som helt uten skyld i nedgangen. Et eksempel på dette er hans framheving av de romerske gladiator-kampene.³¹⁶ Han forteller hvordan dødsdømte kriminelle eller slaver ble tvunget til å slåss til døden som underholdning for folket. Ønsket en av gladiatorene å slippe ut av kampen, måtte han be om publikums tillatelse. Vellesen framhever hvordan folkene i publikum ofte nektet å la gladiatorene slippe ut, da de ville se dem slåss til døden. Vellesen viser dermed at fattig-folket også var blitt korrumpert og umoralsk, da de ønsket å se menn og dyr slåss til døden som underholdning. Vellesen påpeker likevel at gladiator-kampene ble brukt som et redskap av eliten til å holde folket lydige og fornøyde.³¹⁷ Av den grunn blir dermed korrumperingen av det romerske fattig-folket framstilt som en form for manipulasjon fra eliten, istedenfor noe som var folkets egen feil. Folket blir framstilt som ofre for den romerske eliten. Dette er et klart eksempel på den gamle romerske tradisjonen rundt «brød og sirkus», som ifølge Barbara Levick gikk ut på at adelen holdt folket fornøyde gjennom å holde dem mette og underholdte. Dette gjorde at de ikke gikk imot overklassen, slik at overklassen kunne fortsette å leve sitt luksusfylte liv.³¹⁸

5.4 – Dydighet i Hellas og Athen

Hittil i kapittelet har jeg undersøkt hvordan romerne blir framstilt som dydige og moralske i de utvalgte lærebøkene, samt hvordan mangelen på disse dydene var en årsak til nedgangen til den romerske republikken, ifølge læreboksforfatterne. Romerne får som regel denne rollen gjennom sin karakter, hvor forfatterne framhever de forskjellige dydene jeg diskuterte i del-kapittel 5.1. Når det gjelder grekerne blir som regel ikke fokuset rettet mot dydigheten deres slik som i romernes tilfelle. Det kommer til uttrykk til tider, men generelt sett blir grekernes dydighet oversett til fordel for å fortelle om alt det samtidige Norge hadde arvet fra grekerne, f.eks athensk demokrati, kunst og kultur. Grekerne blir likevel til tider omtalt innenfor en moralsk og dydig kontekst. Jeg anser det dermed som relevant å undersøke kort hvordan de utvalgte lærebøkene framhever grekernes dydighet, og hvordan denne ser ut i forhold til framstillingen av romernes dydighet.

Eiler C.K. Munthe

Som nevnt tidligere, virker det som Eiler C.K. Munthe er en stor tilhenger av romerne som dydige

---

316Vellesen 1901: 16.

317Vellesen 1901: 16.

318Levick 1982: 53.

og moralske folk, og er den desidert største tilhengeren av denne ideen blant de utvalgte forfatterne. Dette viser seg også i hans framstilling av grekerne, da det virker som Munthe er mest opptatt av å framstille grekernes dydighet, eller mangel på dydighet. Munthe virker til å framstille veksten og nedgangen til Athen på samme måte som veksten og nedgangen til den romerske republikken; på samme måte som de tidlige romerne var gode og moralske, var de tidlige grekerne også moralske og dydige. Munthe framhever spesielt statsmannen Solon. Som nevnt tidligere i kapittel 3 er det Solon som får ansvaret for å ha grunnlagt det athenske demokratiet, og hver av forfatterne snakker mye om Solon. Munthe er mer opptatt av Solon som person, og framhever hans positive kvaliteter. Munthe framhever spesielt hvordan Solon utmerket seg gjennom «flid» og «redelighet», som han sier.³¹⁹ Munthe setter dermed Solon sammen med filosofen Sokrates, som Munthe forklarer også ville oppnå «sannhet».³²⁰ Munthe forklarer også hvordan det var hans dyder og ærbarhet som gjorde at han ble enstemmig valgt til å bli Athens arkont. Han vektlegger også hvordan Solon «elsket sannheten», og gjorde alt han kunne for å oppnå sannheten.

Munthe framhever også filosofen Sokrates. Som nevnt i kapittel 4 sier ikke Munthe stort om Sokrates' filosofi, utenom den religiøse siden av filosofien. Munthe kaller Sokrates en særdeles dydig mann, og vektlegger hvordan han levde et strengt og arbeidsomt liv.³²¹ Munthe forklarer hvordan Sokrates levde enkelt og var fornøyd med sine kår, og hvordan han ønsket å videreføre denne tanken til det Munthe kaller «Athens ufordærvede ungdommer».³²² Han framhever også hvordan Sokrates' gjorde det som han mente var best for sin nasjon Athen. En kan dermed si at Munthe ville framheve Sokrates' dydighet og fedrelandskjærlighet som et eksempel som er verdt å følge, noe som var vanlig i perioden Munthe levde i.

Til tross for sitt fokus på de dydige sidene til grekerne, viser Munthe ganske klart at det er degenerasjonen av moralen til Athen som til slutt fører til byens nedgang. Mye av ansvaret for dette gir Munthe til statsmannen Perikles, samt hans fetter Alkibiades.³²³ Som nevnt i kapittel 3 framhever de andre forfatterne Perikles svært positivt, da han blir satt sammen med Solon som det athenske demokratiets viktigste figurer. Munthe er derimot betraktelig mer negativ til Perikles, og framhever hvordan han ga den athenske befolkningen «smaken» på lediggang, latskap og nytelse. Den athenske befolkningen under Perikles var mer opptatt av å finne nytelse og luksus framfor å gjøre sin plikt for Athen, og leve enkelt og dydig i henhold til Sokrates' eksempel. Munthe framhever også hvordan Perikles slektning, Alkibiades, var en tidligere elev av Sokrates. Han kaller også

319Munthe 1814: 11.

320Munthe 1814: 11.

321Munthe 1814: 22.

322Munthe 1814: 23.

323Munthe 1814: 25.

Alkibiades «utsvevende» og «lettsindig».³²⁴ Munthe forteller peker ikke på noen spesielle hendelser eller handlinger Alkibiades var ansvarlige for som bidro til en degenerering av det athenske samfunnet. Ifølge Johan Schreiner var Alkibiades en populist som var villig til å gå imot tradisjonene og konvensjonene til Athen for å vinne mest mulig makt, ære og luksus. Han skal også ha vært ansvarlig for en rekke massedrap på de greske øyene under innkreving av skatter som skulle finansiere Athens utvikling.³²⁵

Maurits C. Hansen

Maurits Hansen er ikke like opptatt av å framheve moralen og dydene til grekerne som Munthe, da han virker mer opptatt av å framstille krigene og de politiske utviklingene som fant sted i Athen. Han er derimot enig med Munthe i at statsmannen Solon representerte en av de mest dydige grekerne fra antikken.³²⁶ Han framhever, liksom Munthe, hvordan Solon var en vis og nobel mann som ønsket å gjøre det som trengtes for fedrelandet sitt.³²⁷ Hansen framhever i denne sammenheng noen korte fortellinger hvor Solons dydighet kommer til uttrykk. Den mest relevante av disse er løsrivelsen av byen Salamis, som var underlagt Athen. Byen hadde kommet under kontroll av bystaten Megara, en rival av Athen. Etter flere mislykkede forsøk på å gjenerobre Salamis, ble det innført dødsdom for athenske borgere som forsøkte å gjenerobre byen.³²⁸ Hansen forteller hvordan Solon var sterkt uenig i dette, og dukket opp i folkeforsamlingen, leste opp et dikt og rakk ned på de athenske politikere. Hansen forteller hvordan Solon gikk hardt ut mot politikernes feighet og hvordan de ikke var villige til å gjøre det som var til statens beste, da denne byen var livsviktig for Athen. Hansen forteller hvordan Solon greide å overbevise de athenske politikere om å gjenerobre byen, og etter gjenerobringen ble valgt til å reformere den athenske grunnloven.³²⁹

Hansen mener derimot at degenereringen av grekernes moral begynte allerede så tidlig som etter Solons reformer. I sin framstilling av grekerne virker det som Munthe var av oppfatningen at degenereringen av grekerne startet som følge av handlingene til Perikles og Alkibiades, som nevnt tidligere.³³⁰ For Hansen begynner degenereringen allerede etter reformene til Solon, da han forteller hvordan så snart Solon hadde forlatt byen, brøt det ut makt-kamper i Athen hvor athenske politikere forsøkte å tilrive seg mest mulig makt. Hansen framhever politikeren Peisistratos, som var en del av

---

324Munthe 1814: 25.

325Schreiner 1989: 97-98.

326Hansen 1838: 50.

327Hansen 1838: 51-51.

328Hansen 1838: 50.

329Hansen 1838: 51.

330Munthe 1814: 25.

den athenske folkeforsamlingen, drev den adelen ut av Athen og sikret seg eneveldig makt i byen. Hansen påpeker at han utnyttet Solons lovgivning til å sikre seg denne eneveldige makten, men at han også brukte den nokså mildt og fornuftig, ifølge Hansen. Han forteller derimot at etter Peisistratos' død gikk makten i arv til hans to sønner, og hvordan deres regime i utgangspunktet var relativt mildt. Den ene broren ble imidlertid drept i et slagsmål med noen athenske borgere, og den gjenværende broren begynte å styre hardt og undertrykkende som en respons til drapet. Dette medførte et opprør hvor han ble fordrevet fra byen, og Solons reformer ble gjeninnført.³³¹

Hansen er mye mildere i sin framstilling av Perikles, og framhever for det meste hans mer dydige og positive side. Hansen legger derimot mye av skylden for Athens nedgang på Perikles' slekting, Alkibiades. I motsetning til Munthe, forteller Hansen en god del om hva Alkibiades gjorde, og hvor udydig han var.³³² Hansen påpeker hvordan Alkibiades var en tapper og «skjønn» mann, og hadde vært elev under Sokrates. Hansen presiserer derimot at Sokrates ikke hadde greid å «vinne ham for dyden», slik Hansen sier.³³³ Sokrates, som både Hansen og Munthe framhever som et prakt eksempplar for en dydig greker, hadde prøvd og mislyktes i å opplære Alkibiades til å være moralsk og dydig. Hansen forklarer hvordan Alkibiades heller var en ambisiøs og overdådig mann som var ute etter personlig vinning og ære. Under hans lederskap ble en stor athensk hærstyrke sendt for å erobre byen Siracusa på Sicilia.³³⁴ Alkibiades hadde overtalt det athenske folket om at dette ville gjøre Athen mektigere, og mye av byens rikdom og krigere ble investert i denne kampanjen. Den athenske hæren ble derimot utslettet, og Athen sto fullstendig forsvarløst og pengelens i møte med fiendene sine i Sparta og Persia.³³⁵ Hansen gir dermed mye av ansvaret for nedgangen til den athenske staten til et udydig individ som søkte etter personlig ære og rikdom, framfor å gjøre det som var best for staten i seg selv. En kan dermed tolke Hansens fokus på Solon og Alkibiades som et eksempel på hvordan Hansen ønsker å framheve eksempler på hvordan en burde utvise fedrelandskjærlighet og offervilje ovenfor sitt land, framfor å framheve seg selv på egoistisk vis. Dette er ikke overraskende, da Norge på Hansens tid befant seg i en spent periode hvor kongen forsøkte å redusere Stortingets makt og øke sin egen innflytelse. Det var dermed nødvendig å framheve dydige og patriotiske individer ikke bare fra norsk historie, men også fra historien fra antikken.³³⁶

---

331 Hansen 1838: 52.

332 Hansen 1838: 63.

333 Hansen 1838: 63.

334 Hansen 1838: 63.

335 Hansen 1838: 63.

336 Schnitler 1911: 37.

Anton Ræder

Et kjennetegn for Anton Ræder er, som tidligere understreket, at han skriver på et veldig nøkternt og tørt vis, og fokuserer på å framstille ren historisk fakta. Av den grunn finnes det svært få uttrykk av grekernes dydighet» og moral i Ræders framstilling. I motsetning til Hansen og Munthe forteller ikke Ræder noe om dydene (eller mangelen av dyder) til figurer som Solon eller Perikles. Den eneste personen Ræder framstiller som et noe dydig individ er Sokrates, og selv da er det eneste Ræder sier om Sokrates at han var «redelig».³³⁷ Ræder er mer opptatt av å framlegge fakta om de historiske hendelsene, enn å bedømme de historiske figurenes moral, slik som Hansen og Munthe gjør.

Det eneste som kan tolkes som uttrykk for dyder i Ræders framstilling er hans framheving av grekerne som tapre krigere. Han framhever blant annet individer som den spartanske kongen Leonidas og den athenske generalen Themistokles. Ræder forteller hvordan Leonidas holdt stand mot en tallmessig overlegen styrke av persiske soldater, og holdt stand for «Hellas' beste».³³⁸ Han framhever dermed Leonidas' offervilje, tapperhet og fedrelandskjærighet. Disse dydene var svært viktige for Norge i løpet av hele 1800-tallet, og spesielt på Ræders tid, da konflikten mellom Norge og Sverige hadde tilspisset seg betraktelig.

I forbindelse med Ræders manglende dekning av grekerne på et moralsk plan, sier han dermed ingenting om degenereringen av gresk moral, slik Munthe og Hansen gjør. Munthe anklager Perikles for å ha degenerert moralen til grekerne,³³⁹ og Hansen gir en god del av ansvaret til Perikles' slektning, Alkibiades.³⁴⁰ Ræder, på sin side, sier absolutt ingenting om dette. Han vektlegger Peloponnes-krigen og andre mer konkrete årsaker til Athen og Hellas' nedgang.³⁴¹ Dette er ikke overraskende, da Ræder virker å være svært preget av Leopold von Rankes historiske tenkning, nemlig at historien skal gjengis slik den faktisk var.

Jonas Vellesen

Jonas Vellesen publiserte sin lærebok i 1901, bare syv år etter utgivelsen av Anton Ræders lærebok. På et moralsk plan ligner likevel Vellesens lærebok mer på Eiler Munthes lærebok fra 1814. Mens Ræder forholder seg svært nøytral til historien og tar ingen moralske bedømmelser, tar Vellesen svært mange moralske bedømmelser når han skriver. Som nevnt tidligere var Vellesen av den

---

337 Ræder 1894: 10.

338 Ræder 1894: 8.

339 Munthe 1814: 25.

340 Hansen 1838: 63.

341 Ræder 1894: 10.

oppfatningen at Romerriket hadde vendt seg bort fra dydene og moralen sin, og denne degenerasjonen hadde mye av ansvaret for den romerske republikkens fall.³⁴² Han deler dermed Munthe og Hansens syn i at nedgangen til den romerske republikken ble forårsaket av moralsk korrumpning.

Han deler derimot ikke denne oppfatningen når det kommer til grekerne. Han opphøyer riktig nok grekerne som dydige og moralske figurer, f.eks når han forteller hvordan de satte hardt arbeid som jordbruk høyt.³⁴³ Han gir derimot ikke ansvaret for Hellas' nedgang til noen form for korrumpning av moral, slik Hansen og spesielt Munthe gjør. Han er mer lik Ræder ved at han legger vekten på økonomiske og politiske utviklinger.³⁴⁴

Vellesen framhever, i likhet med Ræder, slaget ved Thermopylene som et sterkt uttrykk for gresk dyd og moral. I motsetning til Ræder forteller Vellesen mer detaljert om hva som skjedd og ble sagt under slaget. Vellesen forteller blant annet hvordan den persiske kongen ba spartanerne og deres greske allierte om å overgi våpnene sine, og hvordan Leonidas svarte med «Kom og ta dem!». ³⁴⁵ Han forteller hvordan de greske styrkene slåss hardt, men da de ble truet av å bli omringet, trakk de greske styrkene seg tilbake. Spartanerne, på sin side, slåss til siste mann, da de mente det ville «vanære» dem å trekke seg ut av et slag uten å vinne det. De skulle bli igjen for å slåss for Hellas, til tross for at de kom til å dø. En ser dermed at Vellesen var like interessert i å framheve tapperheten, fedrelandskjærligheten og offerviljen til grekerne som de andre forfatterne, og stemmer godt overens med hans ønske om å framheve sider ved historien som inspirerte skoleelever til å utvise fedrelandskjærlighet og patriotisme.³⁴⁶

I likhet med de andre forfatterne framhever også Vellesen filosofen Sokrates som et flott eksempel på et dydig individ, og framhever hans tilfredshet, ærlighet og tålmodighet. Vellesen framhever spesielt Sokrates' tålmodighet i en fortelling om hvordan konen til Sokrates var rasende på ham. Sokrates forholdt seg rolig gjennom hele episoden, selv etter at konen hans helte en bolle med vann over hodet hans.³⁴⁷ Vellesen framhever også hvordan han var frisk og sterk, og framhever også hvordan Sokrates ikke bare var dydig mentalt, men også «dydig fysisk». ³⁴⁸ Han vektlegger dette for å framheve Sokrates som et nærmest «perfekt menneske». Sokrates var et ideal både filosofisk

---

342 Vellesen 1901: 14.

343 Vellesen 1901: 7.

344 Vellesen 1901: 10.

345 Vellesen 1901: 8.

346 Kjølberg 1996: 22.

347 Vellesen 1901: 10.

348 Vellesen 1901: 10.

(oppfordret til å søke sannheten, tenke for seg selv, osv.) og fysisk (holde seg i god fysisk form, spise sunt, osv.) Vellesen skiller seg dermed fra de andre forfatterne, da han ikke bare fokuserer på Sokrates' tenkning og oppførsel, men også på hvordan Sokrates tok vare på kroppen sin og holdt seg frisk. Med tanke på Vellesens fokus på å framheve dydighet og fedrelandskjærlighet blant elevene som brukte læreboken hans, er det dermed lett å tenke seg at Vellesen vil bruke Sokrates som et eksempel på et nærmest «perfekt menneske» som var et ideal både fysisk og mentalt.³⁴⁹

5.5 - Oppsummering

I løpet av dette kapitlet har jeg forsøkt å undersøke hvordan de utvalgte lærebøkene framstiller ideen om romerne som eksepsjonelt dydige og moralske figurer, og hvordan det var dette som gjorde den romerske republikken til noe som var verdt å beundre av forfatternes samtidige Norge. Framstillingen av denne dydigheten varierer mye. Eiler C.K. Munthe er den forfatteren som verdsetter dydene mest, og framhever flere individer som eksempler på romersk dyd. I den sammenheng prioriterer han å vise fram romerske individer som ikke hadde noen enorm betydning for perioden de levde i, men som dessuten viste en eksepsjonell romersk dydighet, slik jeg fortalte om Munthes framstilling av konsulen Marcus Regulus.

Maurits Hansen fokuserer også en del på den romerske dydigheten og sier mye av det samme.

Hansen er derimot unik i at han framstiller en rekke med fortellinger om dydigheten til romerske kvinner, og hvordan de også kunne være modige og patriotiske ovenfor den romerske staten.

Hansen er den eneste som forteller noe som helst om kvinner om Romerriket, til tross for at Anton Ræder og Jonas Vellesen, som publiserte sine lærebøker rundt 60 år etter Hansen, skrev i en periode hvor politiske rettigheter for kvinner var et aktuelt tema.

Hverken Anton Ræder eller Jonas Vellesen forteller mye om de romerske dydene. Det eneste Ræder framhever er hvordan romerne viste mot og offervilje i møte med erkefienden Kartago under de puniske krigene, og Vellesen forteller bare kort hvordan republikken i sine tidlige dager stod sterkt fordi det romerske folket viste enhet og tapperhet i møte med vanskeligheter. Det var dette som gjorde republikken stort og mektig, ifølge Vellesen.

Jeg har også undersøkt hvordan framstiller fraværet av disse dydene som hovedårsaken til nedgangen til den romerske republikken. Republikkens fall forvandlet Romerriket fra å være en stat hvor mange folk (men ikke alle) hadde en viss innflytelse på styringen av riket, til å bli et eneveldig monarki, hvor keiseren satt på toppen med all makt. Den romerske republikken var ikke

---

349 Kjølborg 1996: 22.

demokratisk slik vi forstår demokrati idag, men det faktum at makten var blitt flyttet fra en stor masse folk, til en allmechtig hersker, var noe de utvalgte forfatterne så nokså dystert på. Med unntak av Ræder, som ikke sier stort om de romerske dydene, er samtlige av forfatterne veldig tydelige i hvordan republikkens nedgang var et resultat av manglende dydighet. Både Munthe og Hansen forteller hvordan de mange borgerkrigene som ble utkjempet i slutten av republikken ble utkjempet først av individer som ønsket å løse problemene republikken led av, slik som Marius og Sulla. Dette endret seg med borgerkrigen mellom Octavius og Antonius, hvor det i praksis bare var en ren maktkamp mellom de to. Hansen forteller hvordan vold, trusler og utpressing var den nye måten å bevege seg framover i det romerske samfunnet, istedenfor dydighet og talekunst. Han framhever også statsmannen Cicero, hvordan han representerte en stadig krympende gruppe av eksepsjonelt dydige borgere i det romerske samfunnet, og hvordan han ble straffet for å ha forsøkt å gjøre det som var best for den romerske staten.

Til tross for at Vellesen ikke sier mye om de romerske dydene i seg selv, viser han helt klart at han er av oppfatningen at det romerske samfunnet var blitt korrumpert, og framhever hvordan romerne ikke lenger var «gode bønder» som levde enkelt og gjorde det som var rett for samfunnet. De hadde utviklet seg til å bli late og dekadente, og var kun opptatt av å tilrive seg mest mulig rikdom og luksus for seg selv. De som prøvde å gjøre det som var best for samfunnet, slik som Gracchus-brødrene med deres jord-reformer, ble slått hardt ned på av egoistiske borgere. Vellesen viser ganske tydelig at det er den romerske overklassen som er ansvarlig for nedgangen. Han frikjenner likevel ikke folket, da han også forteller hvor glade det romerske folket var i å se på gladiator-kamper. Folket ville se gladiatorene drepe ville dyr og hverandre, og Vellesen påpeker at dette var en motbydelig underholdningsform det romerske folket elsket.

Til sist undersøkte jeg hvordan de utvalgte lærebøkene forteller om de gamle grekerne som dydige. Dydighet er som regel forbundet med romerne, men en kan likevel finne referanser til moral og dydighet i framstillingene av grekerne. Det er Munthe som sier mest om gresk dydighet, da han legger fokus på de positive kvalitetene til statsmannen Solon, framfor hans faktiske lovgivning. Han er også den eneste som ser negativt på statsmannen Perikles, som han mener er ansvarlige for å ha gjort athenerne «forelsket» i lediggang og luksus. De andre forfatterne er langt mer positive til Perikles, og Hansen gir heller en gresk politiker ved navn Alkibiades mye av skylden for korrumperingen av Athen, da hans populistiske framferd bidro til å snu de athenske borgerne bort fra dydighet. Ræder og Vellesen sier svært om dydighet i gresk kontekst, foruten noen referanser til tapperheten og offerviljen til Leonidas og spartanerne i slaget ved Thermopylene. Vellesen er også svært opptatt av å framheve hvordan athenerne drev med jordbruk, noe han satte stor pris på.

Felles for alle forfatterne er at de framhever filosofen Sokrates som et erketypisk eksempel på et dydig individ. De vektlegger hvordan han levde enkelt, var ærlig og tålmodig, og hvordan han gjorde det han mente var best for samfunnet.

6. Drøfting av lærebøkene

I løpet av oppgaven har jeg undersøkt hvordan de utvalgte lærebøkene framstiller det athenske demokratiet og dens motpoler i Sparta og Roma, hvordan bøkene framstiller den gresk-romerske kulturen, og hvordan de framhever eksempler på romersk dydighet og moral. Jeg har vektlagt analyse av kildene i de tidligere kapitlene, og jeg vil derfor bruke dette kapittelet til å drøfte de funnene jeg har gjort i løpet av min analyse av de utvalgte lærebøkene. Kapittelet behandler temaene i samme rekkefølge som oppgaven i sin helhet; jeg begynner med å fortelle om det athenske demokratiet. Deretter behandler jeg framstillingen av den gresk-romerske kulturen, og til sist behandler jeg framstillingen av framstillingen av romerdydene.

6.1 – Det athenske demokratiet i lærebøkene

I kapittel 3 diskuterte jeg hvordan de utvalgte forfatterne framstilte det athenske demokratiet, hvilke fordeler og ulemper systemet hadde, og hvordan de framstilte det spartanske monarkiet og den romerske republikken som motsetninger til det athenske systemet.

De utvalgte forfatterne hadde nokså forskjellige syn på systemet, og av de fire forfatterne er det nok Maurits Hansens framstilling som er den mest nyanserte. Han ser positivt på det athenske demokratiet, men det virker som han likevel er litt skeptisk til enkelte sider av det athenske demokratiet. Til tross for sin sosialt progressive politiske holdning, som nevnt i kapittel 2, virker han skeptisk til ideen om å inkludere *folket* i den politiske prosessen. Han forteller hvordan demagoger sikret seg makten gjennom å manipulere det athenske folket. Det athenske folket, som ofte manglet utdanning, lot seg manipulere av slike demagoger, ifølge Hansen, ikke visste bedre.³⁵⁰ Da Hansen lanserte sin lærebok (1838) foregikk det, ifølge Jens Arup Seip, en debatt blant embetsmennene i samtidens Norge angående stemmerett og rett til å holde politiske verv for folket.³⁵¹ Seip forteller hvordan denne diskusjonen hadde rot i 1814-generasjonens idealer om frihet og likhet, men hvordan store deler av folket likevel ble holdt utenfor den politiske prosessen. Det fremste kravet en borger måtte oppfylle for å ha stemmerett var å eie eiendom av et eller annet slag.³⁵² Han ble dermed ansett som en *aktiv borger*, og kunne stemme ved valg. Seip peker derimot ut at mange embetsmenn, som holder politiske verv og stemmerett, ikke eide eiendom. Det ble derfor innført et krav om *dannelse* for embetsmennene, og det var dette som var årsaken til at embetsmennene kunne ha politiske verv til tross for at de ikke eide eiendom.³⁵³ Det norske samfunnet ble dermed delt inn i tre klasser. Folket, som sto uten eiendom og *dannelse*, hadde ingen

---

350Hansen 1838: 51.

351Seip 1974: 106.

352Seip 1974: 106-107.

353Seip 1974: 107.

politiske rettigheter. Kjøpmannstanden sto i midten, da de hadde eiendom, og dermed stemmerett. De kunne derimot ikke holde politiske verv, da de manglet *dannelse*. På toppen var embetsmennene selv, og de var alene i å ha rett til å ha politiske verv, i kraft av å være *intelligente* og *dannede* individer, ifølge Seip. Hensikten var at folket, som sto uten eiendom eller dannelses, ikke kunne vite sitt beste. De hadde ikke kunnskapen eller forståelsen for hvordan de skulle styre seg selv, og var dermed avhengig av embetsmennene til å styre for seg.³⁵⁴

Tanken i embetsmanns-perioden var at det norske folket ikke visste sitt eget beste, og trengte embetseliten til å styre for seg. En kan dermed se hvordan Maurits Hansen framstiller inkluderingen av *folket* i den politiske prosessen som farlig. Dette skulle være noe det norske systemet kunne finne lærdom i. I det athenske systemet kunne hvem som helst stemme ved valg og ha politiske verv, så lenge de var over aldersgrensen. Det fantes ingen krav om eiendom eller *dannelse*, slik som i Norge. Dette førte, ifølge Hansen, til framveksten av demagoger som kunne manipulere det athenske folket, som i likhet med det norske folket, manglet *dannelse*. Gjennom tomme løfter og talekunst kunne de sikre seg nærmest uinnskrenket makt over samtlige deler av samfunnet, slik Hansen forteller at Perikles gjorde i slutten av Athens gullalder.³⁵⁵ Hansen peker dermed på hvordan demokratiet var et positivt system, men at en av feilene ved det athenske demokratiet var inkluderingen av folk som manglet *dannelse*. Det eneste kravet for å kunne delta i Athens politiske system var en aldersgrense på 30 år. Borgere som manglet *dannelse* var ikke egnet til å delta i det politiske livet, slik embets-eliten i Norge mente, og ble derfor lett manipulert av demagoger. Dette var en av hovedårsakene til Athens nedgang etter byens gullalder.

Når det gjelder Eiler Munthe forteller han, som nevnt i kapittel 3, svært lite om det athenske demokratiet. Munthe anerkjenner at Athen var en *fristat*,³⁵⁶ men sier ikke stort mer enn det. Jeg er av oppfatningen at Munthe ikke skrev noe om det athenske demokratiet fordi det ikke var tillatt i perioden han skrev i. Da Munthe lanserte sin lærebok var Norge i praksis en provins under dansk kontroll. Det dansk-norske kongeriket var i denne perioden et eneveldig monarki, og verker utgitt av dansk-norske forfattere ble påvirket av sensur fra den danske kronen. Demokratiet tar utgangspunkt i at makten kommer fra folket, gjennom valg. I et eneveldig monarki, slik som i Danmark-Norge, var tanken at makten var gitt av Gud til en allmektig, perfekt konge. Det var derfor ikke tillatt å skrive i lengden om et styresystem som i prinsippet motsatte seg kongens totalmakt. I artikkelen *Historie i tvangstrøye – kongemakt og historieformidling i Danmark-Norge*

354Seip 1974: 108.

355Hansen 1838: 62.

356Munthe bruker begrepet *fristat* istedenfor republikk.

1536-1814 gir Øystein Rian et eksempel på hvordan den danske kongemakten sensurerte ytringer som tilsa at kongen ikke var allmektig. Rian forteller hvordan en prest ved navn Christen Aarsleb skrev et verk om kong Fredrik 2. i 1707.³⁵⁷ Rian påpeker hvordan referanser til det faktum at Fredrik 2. kom til makten gjennom valg og hvordan han måtte dele makten med et riksråd ble strøket fra verket.³⁵⁸ Det var ikke tillatt å insinuere at kongen måtte velges og dele makten med noen andre. Dette betydde at kongen ikke var allmektig og ufeilbarlig, noe som var uakseptabelt for kongemakten å la komme på trykk. Trykkefriheten var dermed svært innskrenket i Norge i denne perioden. Mange av de sensurerte referansene i verket om Fredrik 2. var historisk korrekte, men «leseren hadde ikke godt av dem», slik Rian sier.³⁵⁹

Med tanke på at dette var holdningen til den danske kronen, er det ikke overraskende at Munthe forteller lite om hvordan det athenske demokratiet fungerte. Den danske kronen ønsket ikke at ideer om at lederen kunne velges av folket skulle spre seg i kongeriket, og referanser til det athenske styresystemet ble, slik som referansene til Fredrik 2.'s valg som konge, ble sensurert bort. Elevene som skulle bruke læreboken til Munthe hadde, i likhet med leserne av verket om Fredrik 2., ikke godt av kunnskapen om demokratiet som system.

I motsetning til Hansens forsiktige skepsis og Munthes kortfattede skildring om det athenske demokratiet, er lærebøkene til Jonas Vellesen (1901) og Anton Ræder (1894), som nevnt i kapittel 3, svært positive til det athenske systemet. Begge framhever hvordan det athenske systemet fungerte, og hvordan hele Athens befolkning kunne delta i den politiske prosessen. Lærebøkene til Ræder og Vellesen var ikke preget av det eneveldige monarkiet som Munthe skrev under. De var heller ikke preget av det klassiske dannelsesidealet til embetsmennene, slik Hansens lærebok var. Istedenfor var deres lærebøkene preget av de politiske utviklingene som tok sted på 1880- og 1890-tallet, da hovedsaklig med tanke på skolen. I 1889 ble *folkeskoleloven* innført, og som nevnt i kapittel 2 var tanken her å jevne ut forskjellene mellom samfunnsklassene. Alle norske innbyggere skulle regnes som *folket*, og de skulle utdannes likt.³⁶⁰ Det klassiske dannelsesidealet ble erstattet med et mer moderne dannelsesidealet, ifølge Rune Slagstad.³⁶¹ Han forteller hvordan Norge i denne perioden ble avlatinisert, og hvordan det nye moderne dannelsesidealet var preget av engelsk, fransk og tysk, ikke latinsk og gresk. Til tross for dette hevder han også hvordan et av hovedformålene med den nye folkeskolen var å skape enhet og gi elevene en demokratisk dannelse, slik at de kunne fungere

---

357Rian 2013: 77.

358Rian, 2013: 78.

359Rian, 2013: 78.

360Slagstad 1998: 96.

361Slagstad 1998: 97.

som gode borgere.³⁶² I sammenheng med dette konstaterer også Slagstad at allmenn stemmerett for menn ble innført i Norge i 1898, altså i den samme perioden hvor den nye folkeskolen ble innført.³⁶³ Idealet var nå å skape demokratiske borgere som deltok i samfunnet, uavhengig av hvilken samfunnsklasse de tilhørte. Det klassiske dannelsesidealet begynte dermed å forsvinne, men det betydde likevel ikke at det athenske demokratiet mistet sin betydning. Slagstad hevder riktig nok at det nye dannelsesidealet så mer tilbake til en norsk oldtid framfor den europeiske antikken.³⁶⁴ Det athenske demokratiet blir likevel framstilt som noe særdeles bra av lærebokforfattere som Vellesen og Ræder. Begge forteller hvordan makten i Athen kom fra folket, og hvordan dette folkestyret var en av årsakene til Athens storhet. Vellesen sier også ta det athenske demokratiet hvisket ut skillene mellom samfunnsklassene i Athen, og likestilte folket. Nettopp dette var et av formålene med den norske folkeskolen, ifølge Slagstad.³⁶⁵ Enhet på tvers av samfunnsklasser, hvor både rike og arbeidere kunne delta i den politiske prosessen og kunne ha betydning for Norges utvikling. Som nevnt i kapittel 2 var også Vellesen svært opptatt av å fremme fedrelandskjærighet og en *demokratisk ånd* blant elevene som brukte hans lærebok, noe som henger godt sammen med det Slagstad forteller om formålene til den nye folkeskolen.

6.2 – Den gresk-romerske kulturen i lærebøkene

I kapittel 4 undersøkte jeg hvordan de utvalgte forfatterne framstilte den greske og romerske kulturen, og hvilke sider av denne kulturen de valgte å framheve. Samtlige av forfatterne framhever den greske kulturen som noe som er verdt å se opp til, og til tross for de mange likhetene i deres framstillinger, finnes det likevel en del forskjeller i hva de velger å fokusere på.

Ifølge Carl W. Schnitler var generasjonen rundt århundreskiftet fra 1700-tallet til 1800-tallet sterkt preget av kulturell innflytelse fra antikken. Schnitler påpeker at for denne generasjonen var forbindelsen mellom kunst og kultur og antikken nærmest umulig å bryte.³⁶⁶ Mye kunst som ble produsert i denne perioden var basert på gresk eller romersk kultur, slik som gresk-inspirerte statuer og byster. Schnitler forteller at skjønnhet og verdighet uten romersk og gresk ånd var umulig å forestille seg for medlemmene av denne generasjonen.³⁶⁷ Han framhever blant annet den danske billedhuggeren Bertel Thorvaldsen som eksempel på en typisk klassisist, da han var datidens

---

362Slagstad 1998: 96.

363Slagstad 1998: 28.

364Slagstad 1998: 98.

365Slagstad 1998: 96.

366Schnitler 1911: 312.

367Schnitler 1911: 312.

fremste billedhugger i Norden og formet statuene sine etter gresk og romersk stil.³⁶⁸

I henhold til lærebøkene jeg behandler faller både Eiler Munthe og Maurits Hansen innenfor denne generasjonen, og de er begge opptatt av å fortelle om gresk og romersk kultur. I Munthes tilfelle skrev han, som nevnt i forrige del-kapittel, i en kontekst som gjorde at han ikke kunne skrive mye om det athenske demokratiet. Han kunne derimot skrive mye om den greske og romerske kulturen, da den gamle kulturen hadde fått stor innflytelse gjennom individer som Thorvaldsen. Han kommer med referanser til greske og romerske diktere, og forteller hvordan de har stor innflytelse for hans samtidige kunst og kultur, slik Schnitler hevder var vanlig i denne perioden.

Maurits Hansen, som lanserte sin bok et godt stykke inn i embetsmannstatens periode, var også en stor tilhenger av ideen om den gamle greske og romerske kulturen. Hansen var en dikter og kunstner i tillegg til å være en lærer, og ifølge Schnitler var han den fremste dikteren i Norge i den første halv-delen av 1800-tallet.³⁶⁹ Han forteller også hvordan ingen av Hansens samtidige hadde bedre sans for kunst enn ham.³⁷⁰ Hansen var riktignok en stor tilhenger av klassisk kunst og kultur, men dette kommer ikke til uttrykk i den grad en skulle trodd i læreboken hans. Slik vi så i kapittel 4 diskuterer ikke Hansen den greske eller romerske kulturen mye, til tross for at han helt klart er en tilhenger av den. Han belyser også en mer negativ side av den greske kulturen når han forteller hvordan mange av kunstverkene hans samtid verdsatte ble finansiert av skatter fra de greske øyene. Disse øyene var Athens allierte, men Athen skal ha behandlet dem mer som undersåtter og krevd inn store summer med skatt. Disse skattene ble samlet inn gjennom undertrykking og utpressing av de greske øyene, og skulle i utgangspunktet gå til å finansiere et felles forsvar mot perserne. Hansen påpeker derimot at disse skattene, som var blitt krevd inn på tyrannisk vis, ble brukt til å finansiere Athens kulturelle vekst.

Han påpeker også hvordan den romerske kulturen, som var blitt veldig viktig i embetsmannperioden, i praksis bare var en kopi av den greske kulturen.³⁷¹ Den klassiske kulturen kommer nok til uttrykk i Hansens skjønnlitteratur, slik Schnitler forteller, men han viser ikke noen eksepsjonelt sterk tilknytning til den greske og romerske kulturen i læreboken sin.

Rundt 100 år senere ved århundreskiftet mellom 1800-tallet og 1900-tallet var denne innflytelsen betraktelig svakere. Antikken var ikke like viktig for Norges intellektuelle i denne perioden, men det er likevel i denne perioden Carl W. Schnitler skriver sin bok *Slegten av 1814*. De klassiske idealene fra embetsmannsperioden var riktig nok svært dempet i denne perioden, men den hadde

---

368Schnitler 1911: 95.

369Schnitler 1911: 204.

370Schnitler 1911: 204-205.

371Hansen 1838: 142.

fortsatt en viss etterklang, noe som kommer særlig godt fram i framstillingen til Jonas Vellesens lærebok. Denne etterklngen preger også Schnitler i verket sitt. Schnitler påpeker hvordan den sterke klassiske innflytelsen begynte å avta på begynnelsen av 1840-tallet, og innen 1890-årene, hvor Anton Ræder og Jonas Vellesen lanserte sine lærebøker, var den klassiske innflytelsen blitt erstattet av et fokus på den gamle norske oldtiden, slik Slagstad understreker.³⁷² Det var ikke lenger like viktig å framheve den greske og romerske kulturen som sentrale for Norges kultur.

Innflytelsen fra gresk-romersk kultur blir likevel kort nevnt av både Ræder og Vellesen, spesielt hos sistnevnte. Ræder ser seg fornøyd med å fortelle hvordan grekerne var ansvarlige for en mengde kunst og kulturelle uttrykk som ble satt pris på av framtidige folkeslag.

Ræder forteller dermed ikke mye om den gresk-romerske kulturen og dens innflytelse for Norge, slik som var blitt vanlig i denne perioden. Vellesen, på sin side, forteller mye om gresk kultur, og sier en del om hvordan det greske folket levde. Han hekter seg spesielt på athenernes fokus på jordbruk, noe Vellesen var en stor tilhenger av. Ifølge Hilde Kjølberg var Vellesen en stor beundrer av bønder og jordbruk, noe han anså som det edleste arbeidet en kunne gjøre. Han var en stor tilhenger av ideen om at bøndene var bærere av den rene norskhet. Dette var blitt en svært populær tanke i perioden Vellesen skrev i, ifølge Hilde Kjølberg.³⁷³

Vellesen var også opptatt av å framheve de athenske amfiteatrene. Som nevnt i kapittel 4 forteller han at fattig-folket fikk gratis tilgang. Samtlige av samfunnets borgere skulle oppleve Athens kultur, uavhengig av hvilken samfunnsklasse de tilhørte. Et punkt å feste seg til her er at han påpeker at skuespillerne i amfiteatrene kunne kritisere de regjerende politikerne i Athen for det de betraktet som dårlig politikk.³⁷⁴ Her ser vi dermed en kontrast mellom Vellesens og Munthes lærebøker.

Begge var svært interessert i den athenske kulturen, og begge nevner de greske amfiteatrene. Bare Vellesen nevner denne politiske og kritiske siden av amfiteateret. Denne ytringsfriheten var blitt sentral i det norske samfunnet på Vellesens tid. I Munthes kontekst, derimot, var ytringsfriheten særdeles innskrenket og preget av sensur, slik Rian forteller om Danmark-Norge.³⁷⁵ Referanser til det faktum at kongemakten ikke var allmektig og perfekt var ikke tillatt under det dansk-norske eneveldet. Munthe kompenserer dermed for denne mangelen ved å fortelle mye om grekernes kultur istedenfor å fortelle om det athenske demokratiet.

372Slagstad 1998: 98.

373Kjølberg 1996: 37.

374Vellesen 1901: 7.

375Rian 2013: 64.

6.3 - Dyd og moral i lærebøkene

I kapittel 5 undersøkte jeg hvordan de forskjellige lærebøkene framstilte romerne under republikkens tid som eksepsjonelt dydige og moralske, og hvordan nedgangen av denne dydigheten og moralen var en av årsakene til den romerske republikken gikk under.

I løpet av den perioden Jens Arup Seip kaller embetsmannsstaten sto de romerske idealene og holdningene sentralt for embetsmennene i det norske styret. Seip forteller også hvordan Schnitler kalte denne perioden for «Norges romertid».³⁷⁶ Han forklarer hvordan dyder som *mandighet* og *allmennsånd* ble satt svært høyt av embetsmennene, og disse ble ofte illustrert med eksempler fra Romerrikets tid. Seip påpeker at for embetsmennene var *servilitet* og *egennytte* motsetninger av disse verdiene, og måtte unngås.³⁷⁷

Til tross for at det kun er Maurits Hansens lærebok som er skrevet under embetsmannstatens tid, er likevel samtlige av bøkene preget av et ønske om å framheve disse verdiene. Jonas Vellesen, som publiserte sin bok i 1901, virker ganske preget av embetsmannstatens romerske idealer.

Embetsmannstaten var riktig nok forsvunnet på dette tidspunktet, men den ser likevel ut til å ha en påvirkning for Vellesens lærebok. De klassiske idealene viktighet hadde avtatt betraktelig i denne perioden, men de kommer likevel fram i form av en etterklang i Vellesens lærebok. Han viser tydelig at han verdsetter de gamle romerske verdiene og idealene, og hvordan han er en tilhenger av ideen om det romerske borgerskapets degenerasjon og moralske korrumpasjon.

Som nevnt i kapittel 5 er han veldig tydelig på at romerne startet som tapre, modige og *mandige* borgere utviste fedrelandskjærlighet og patriotisme. Dette var verdier som ble fremmet først av embetsmennene, og deretter av den nye venstre regjeringen fra 1880-årene og framover. Han er veldig tydelig på at det var fraværet av disse verdiene som førte til republikkens nedgang. De romerske borgerne var ikke interessert i å gjøre sin del for staten, de var kun ute etter egen vinning. Her kommer motsetningene *servilitet* og *egennytte* inn, da de adelige i Roma kun ønsket å befeste og øke sin egen rikdom og ære. Folket, på sin side, var *servile*.³⁷⁸ Fattigdommen deres gjorde dem avhengige av lån og gaver fra adelen, noe som gjorde det umulig for dem å fungere som frie borgere i det romerske samfunnet. Denne nedgangen av den romerske republikkens dydighet var årsaken til framveksten av demagoger som manipulerte folket, og som til slutt resulterte i avskaffelsen av republikken og innføringen av keiserdømmet.

Til tross for at lærebøkene deres ble lansert nokså nær hverandre, bruker Anton Ræder mindre tid på å fortelle om den dydige og moralske siden av romerne enn det Vellesen gjør. Som nevnt i kapittel 5

---

³⁷⁶Seip 1974: 92.

³⁷⁷Seip 1974: 92.

³⁷⁸Vellesen 1901: 14.

peker han til tider på eksempler på tapre romere og hvordan de var sterkt patriotiske og villige til å ofre seg selv for den romerske republikken. Dette preger derimot ikke framstillingen hans på samme måte som det gjør i Vellesens bok, og dette henger nok sammen med Ræders mer nøkterne framstilling av historien. Ifølge Oddvar Vormeland, som skrev en rekke med artikler om norske historiske figurer i *Norsk Biografisk Leksikon*, skrev Ræder på et veldig nøkternt og «tørt» vis.³⁷⁹ Han ønsket å framlegge de historiske hendelsene og figurene på mest mulig saklig vis. Vormeland påpeker at lærebøkene hans prioriterte denne nøkterne sakligheten på bekostning av spenningen i stoffet. Ræder forsøker ikke å gjøre stoffet spennende gjennom å «fortelle fortellinger» om historiske individer og deres handlinger, slik både Munthe, Hansen og Vellesen gjør. Dette stemmer godt overens med det Ræder selv sier i forordet til den utvalgte læreboken, hvor han gir læreren som bruker boken ansvaret for å komme med fortellinger som fanger elevenes interesse.³⁸⁰ Ræder selv konstaterer at han vil framlegge fakta, ikke «fortelle fortellinger». Han er dermed heller ikke interessert i å framheve romerske enkeltindivider som eksempler på dydighet, slik de andre forfatterne jeg diskuterer gjør.

Når det gjelder Maurits Hansens lærebok ble den lansert i 1838, og var dermed ikke overraskende sterkt preget av de romerske idealene embetsmennene ønsket å framheve. Ifølge Seip var embetsmennene opptatt av å framheve verdier som solidaritet, offervilje og fedrelandskjærlighet. Han forteller hvordan Norge i perioden mellom 1814-1840 var preget av en ideologi han kaller *patriotisk liberalisme*, som framhevet kampen mellom *frihet* og *despoti*.³⁸¹ I dette tilfellet var representerte *friheten* det norske folket, mens *despotiet* representerte den svenske kongen.³⁸² I tråd med dette var det viktig for embetsmennene at folket viste re romersk-inspirerte idealene om offervilje og fedrelandskjærlighet, og dette gjør seg ganske klart gjeldende i Hansens lærebok. Han bruker, som nevnt i kapittel 5, mye plass på fortellinger om individuelle dydige romerske figurer som Scævola, Regulus og Kamillus. Disse figurene blir framstilt som eksempler på hvordan en dydig borger burde være, da samtlige av dem viste mot, offervilje eller patriotisme på et eller annet vis. Disse fortellingene ga dermed elevene som brukte hans lærebok konkrete eksempler på hvordan en borger kunne gjøre sitt beste for staten, noe embetsmennene var svært opptatt av å fremme. Seip siterer sokneprest Iver Hesselberg, som skal ha sagt at den reneste demokrat er den som er villig til å ofre sin vilje til fordel for allmennhetens vilje.³⁸³ De mange fortellingene om dydige romerske individer som Hansen framhever er dermed eksemplariske for offerviljen.

379Vormeland 2009: https://nbl.snl.no/Anton_R%C3%A6der

380Ræder 1894: forord.

381Seip 1974: 88.

382Seip 1974: 89.

383Seip 1974: 93.

Hansen er riktig nok opptatt av å vise fram romernes tradisjonelt sett *mandige* verdier som mot og tapperhet, og mange av fortellingene han framhever handler om romerske menn. Hansen bruker imidlertid mye tid på å fortelle om dydige romerske kvinner. Som nevnt i kapittel 2 hadde Hansen et nokså progressivt kvinnesyn, og mente blant annet at kvinner hadde rett på utdanning i en periode hvor dette var uvanlig. Det positive kvinnesynet hans kommer fram i hans framstilling av flere dydige romerske kvinner som Veturia og Cloelia, som jeg fortalte om i kapittel 5. Han framstiller disse kvinnene som bærere av verdier som ellers blir ansett som mandige, f.eks mot og tapperhet. Dette var riktig nok verdier embetsmennene ønsket å fremme, slik Seip forteller, men de ble sjelden relatert med kvinner. Disse verdiene var tross alt *mandige*, da det kun var menn som kunne være *aktive borgere* i det norske samfunnet, ifølge embetsmennene. Det var riktig nok kun menn med eiendom eller dannelse som hadde politiske rettigheter, men en mann kunne teoretisk sett stige i gradene og oppnå politiske rettigheter. Dette var ikke noe kvinner kunne gjøre i Norge før de fikk stemmerett i 1913.

Eiler Munthe, som lanserte sin lærebok i 1814, er også opptatt av romerne som eksepsjonelt dydige. Som nevnt i kapittel 5 vektlegger han fortellinger om eksepsjonelt dydige romere mer enn fortellinger om viktige hendelser eller romerske borgere som har hatt en reell innflytelse på retningen den romerske republikken gikk.

Tidligere i dette kapittelet fortalte jeg hvordan Munthe skrev svært lite om det athenske demokratiet og den romerske republikkens styresystem, og hvordan dette antageligvis har sammenheng med den dansk-norske sensuren han skrev under. I den samme artikkelen hvor han diskuterer sensuren i Danmark-Norge, forteller også Øystein Rian kort om hvordan historien ble brukt til å bygge opp en følelse av patriotisme og lojalitet til den danske kongemakten.³⁸⁴ Han påpeker hvordan hendelser og figurer fra dansk historie ble benyttet til å fremme den danske kongens makt. I det samme eksemplet om kong Fredrik 2. jeg nevnte tidligere, forteller Rian hvordan Christian Aarsleb skrev at kongen hadde et valg mellom «lasten» og «dyden».³⁸⁵ Rian forklarer at Aarsleb ikke fikk skrive dette, da dette insinuerte at kongen var feilbarlig og kunne fristet bort fra dydighet. Kongen skulle framstilles som et eksepsjonelt dydig eksempel hans undersåtter kunne følge, og i forbindelse med det er det nærliggende å se hvordan en også ønsket å framstille dydige individer fra andre deler av historien som eksempler en kunne følge. Dette ser vi i Munthes lærebok, hvor han som sagt bruker mye tid på å fortelle om romerske enkeltindivider og deres dyder og positive kvaliteter. Han bruker f.eks mye tid på å fortelle om handlingene til den romerske generalen Marcus Regulus og hvordan

---

384Rian 2013: 88.

385Rian 2013: 78.

han var tapper, patriotisk og villig til å ofre seg selv for staten.³⁸⁶ Munthe forteller derimot om generalen Scipio Africanus kun i en bisetning, og forteller svært lite om ham til tross for at han var en sentral figur for romerne i den andre puner-krigen.³⁸⁷ Munthe viser dermed et ønske om å framheve det han oppfatter som eksempler på dydige romerske figurer som kan sees opp til og etterlignes til en viss grad, slik en også ønsket å gjøre med framstillingene av de danske kongene som Fredrik 2.

6.4 – Oppsummering

I løpet av dette kapitlet har jeg forsøkt å knytte funnene fra min analyse av lærebøkene opp mot tidligere forskning. Det er i hovedsak arbeidene til Jens Arup Seip, Rune Slagstad, Øystein Rian og Carl W. Schnitler jeg har heftet meg mest på, da det er disse som er mest relevante for de temaene jeg undersøker i analysen.

Framstillingen av det athenske demokratiet varierer fra forfatter til forfatter. Eiler C.K. Munthe sier lite om demokratiet siden han skrev under den dansk-norske enevoldstiden. Den dansk-norske kongemakten sensurerte verker som inneholdt referanser til muligheten for at kongen ikke var allmektig og perfekt. Dette er nok årsaken til at Munte ikke skriver mye om det athenske systemet. På motsatt side har vi Jonas Vellesen og Anton Ræder som framstiller det athenske demokratiet nærmest utelukkende positivt. De sier svært lite som kan tolkes som kritisk eller negativt til det athenske demokratiet. Mellom disse forfatterne finner en Maurits Hansen, som til tross for sine mer progressive holdninger er opptatt av å vise de mer negative sidene av det athenske demokratiet, da spesielt hvordan *allmuen* var en del av den politiske prosessen. Som Seip forteller, var embets-eliten på Hansens tid av oppfatningen at en trengte *dannelse* og eiendom for å kunne ha politiske verv og stemmerett. Dette var noe allmuen ikke hadde, og de var dermed utestengt fra det politiske livet i Norge. I Aten kunne hvem som helst delta, og Hansen peker dette ut som en av årsakene til Athens nedgang. Han er her på linje med holdningen samtidens embets-elite hadde til småfolket. Denne holdningen var preget av forakt og til og med frykt for folket, og eliten anså folket som underlegne, ukultiverte og uegnede til å delta i statens styre og stell.

Når det gjelder framstillingen av den athenske kulturen er forfatterne nokså enige i at den athenske kulturen og kunsten står som en modell for framtidige vestlige nasjoner, inkludert Norge. Noen er mer opptatt av kulturen enn andre, slik som Munthe. Dette henger nok sammen med at han ikke kunne skrive mye om det athenske demokratiet, og kompenserer dermed for dette med å skrive mer om Athens kultur. I likhet med deres framstilling av demokratiet er også Vellesen og Ræder

---

386Munthe 1814: 19.

387Bjøl & Hjortsø 1983: 85.

beundrere av Athens kultur. Dette kommer sterkere til uttrykk hos Vellesen enn hos Ræder, da sistnevnte har en nokså dempet og «tørr» tilnærming til stoffet han skriver om. Hansen er den eneste som har noe negativt å si om den athenske kulturen. Han peker på hvordan mange av de kunstverkene hans samtid beundret fra antikken ble finansiert med skatter krevd inn gjennom utpressing og tyranni mot de greske øyene.

Med hensyn til dydighet og moral finnes det også vesentlige forskjeller mellom forfatterne. I likhet med framstillingen av Athens kultur forteller Munthe mye om de såkalte «romerdydene». Han er veldig opptatt av å framheve fortellinger om særdeles dydige og moralske romerske borger som Marcus Regulus. Dette kommer, som nevnt, på bekostning av framstillingen av romerske figurer som hadde en vesentlig innflytelse for veien den romerske republikken gikk, som Scipio Africanus. Når det gjelder Hansen bruker han også mye tid på å framheve fortellinger om dydige og moralske romere. Han skiller seg derimot fra de andre forfatterne ved at han forteller flere fortellinger om dydige romerske kvinner. Mange av disse kvinnene blir knyttet til dyder som tradisjonelt sett er mandige, som mot, tapperhet og offervilje. Dette henger nok sammen med hans progressive syn på kvinner, da han blant annet mente at kvinner hadde rett til utdanning i en tid hvor denne oppfatningen var svært sjelden. Når det gjelder Vellesen er han også veldig opptatt av romersk dydighet, og spesielt hvordan mangelen på denne dydigheten og moralen var en av årsakene til republikkens fall. Han framhever veldig tydelig hvordan den romerske overklassen var fullstendig korrumpert og undertrykket det romerske folket, og hvordan dette til sist førte til borgerkrig og keiserdømmet. Ræder sier på sin side lite om den romerske dydigheten, og nøyer seg med å fortelle at romerne var tapre og patriotiske. Ræders manglende fokus på moral og dydighet henger nok sammen med hans mer nøkterne tilnærming til historien om grekerne og romerne, slik som i hans framstilling av kulturen.

7. Konklusjon

I denne oppgaven har jeg hatt som mål å undersøke hvordan antikkens Hellas og Roma har blitt framstilt i fire utvalgte norske lærebøker fra Norges unionstid. Oppgaven har dermed vært en læreboksanalyse. Hensikten har vært å undersøke hvordan de utvalgte læreboksforfatterne framstilte spesifikke sider av romersk og gresk historie, og hvordan disse blir framstilt i sammenheng med norsk identitet. De ulike forfatterne var preget av den tiden de skrev i, noe som naturligvis har en innvirkning for hvordan de skriver om de ulike sidene av gresk historie.

Det er nesten 90 år mellom den eldste og den nyeste læreboken jeg behandler, og det er dermed lett å se hvordan synet til de ulike forfatterne varierer veldig i løpet av en såpass lang periode.

Holdninger og ideer som var på moten i de tidlige årene av embetsmannsstaten, som Seip kaller det,³⁸⁸ hadde et syn som var sterkt preget av dydighet og moral. I slutten av unionstiden hadde derimot dette synet mildnet en del, og var ikke lenger like viktig å framheve. Til tross for dette kommer likevel mange av holdningene og ideene som hadde mistet sin popularitet sent i unionstiden til uttrykk i lærebøkene til en viss grad.

I løpet dette kapittelet vil jeg oppsummere og konkludere mine funn fra de andre kapitlene hver for seg. Jeg begynner med å se på framstillingen av det athenske demokratiet, for så å diskutere framstillingen av den greske kulturen. Til sist forteller jeg sammenfattet om framstillingen av romerne og grekerne som eksempler på dydighet og moral.

Det athenske demokratiet

Lærebøkene er til en viss grad like i sin framstilling av det athenske demokratiet. Samtlige av dem gir en grunnleggende skildring av hvordan systemet fungerte. Nesten alle forteller hvordan dette systemet fungerte som grunnlag for Norges eget demokrati. Læreboken til Eiler C.K. Munthe skiller seg mest ut her. Den ble lansert tidlig i 1814, og var dermed mer preget av det eneveldige Danmark-Norge enn av det demokratiske Norge. Som jeg påpekte i kapittel 6 var Danmark-Norge i denne perioden preget av sensur av budskap som kunne skade den eneveldige kongemaktens autoritet, ifølge Øystein Rian.³⁸⁹ Munthe forteller dermed svært lite om systemet i forhold til de tre andre forfatterne. De tre siste lærebøkene ble publisert i 1838 (Maurits Hansen), 1894 (Anton Ræder) og 1901 (Jonas Vellesen). For disse er demokratiet det viktigste med det gamle Hellas. Det finnes likevel vesentlige forskjeller mellom dem. Vellesen og Ræders lærebøker er nærmest utelukkende positiv til det athenske systemet, mens Hansen har et litt mer nyansert forhold til demokratiet som system. Som nevnt i kapittel 6 virker det som han er en tilhenger av ideen om *dannelse* i Norge.

---

388 Seip 1974: 61

389 Rian 2013: 64.

Ifølge Seip var årsaken til at embetsmennene hadde makten i Norge på tross av deres (til tider) mangel på eiendom, at de hadde en *klassisk dannelse*. De hadde politisk makt i kraft av å være dannede intellektuelle, mens den ikke-dannede *allmuen* ikke hadde noen reell innflytelse i det politiske livet fordi de ikke visste sitt eget beste, ifølge Seip.³⁹⁰ Det virker som Hansen lar denne ideen prege sin framstilling av det athenske demokratiet. Han er nemlig skeptisk til at den athenske *allmuen* fikk delta i det politiske livet uten noen forutsetninger. Han nevner ofte hvordan demagoger kunne misbruke folket til å nå sine egne mål. Vellesen og Ræder nevner også dette kort, men ikke i den grad Hansen gjør det.

Samtlige av lærebøkene bruker Sparta som en motsetning til Athen. Hensikten bak dette er å framstille Athen i et enda mer positivt lys ved å framheve de negative sidene av Sparta, som deres militarisme, kongedømme og manglende kultur. For Munthe er det mangelen på kultur som er viktigst, i og med at han ikke sier stort om demokratiet. Mangelen på kultur er også viktig for de andre forfatterne, men de fokuserer mer på Sparta som et militaristisk kongedømme som lå i krig mot det demokratiske Athen. Hansen virker som nevnt mer positiv til Sparta enn Vellesen og Ræder, da han framhever hvordan spartanske borgere viste stor fedrelandskjærlighet og offervilje. Dette var dyder som ble verdsatt av Hansens samtidige embetselite, ifølge Seip.³⁹¹

Hver av disse lærebøkene representerer varierende syn på demokratiet som var preget av deres egen tid og kontekst. Munthe skrev under et eneveldig monarki, og demokratiet var dermed noe han ikke kunne bruke mye plass til. Hansen skrev under embetsmannperioden, hvor kun *dannede* embetsmenn hadde politiske rettigheter. Demokratiet ble dermed framstilt som noe positivt, men også farlig hvis det kom ut av kontroll. I slutten av unionstiden, hvor Ræder og Vellesen skrev, var det norske demokratiet blitt mer egalitært. Samtlige mannlige borgere kunne stemme og ha politiske verv. Mange av feilene med demokratiet Hansen pekte ut som hadde med inkluderingen av et ikke-dannet folk faller dermed ut, siden dette ikke var et problem for Ræder og Vellesen.

Den gresk-romerske kulturen

Framstillingen av den gresk-romerske kulturen i de utvalgte lærebøkene er svært like. Samtlige av lærebøkene framstiller den gresk-romerske kulturen som et grunnlag for framtidig europeisk og norsk kultur. Utenom Maurits Hansen forteller forfatterne ingenting som kan tolkes som negativt om den greske-romerske kulturen. Hansen er den eneste som påpeker at den enorme kulturelle utviklingen Athen opplevde i byens gullalder ble finansiert av skatt innkrevd gjennom

---

390Seip 1974: 108.

391Seip 1974: 92.

undertrykking av de greske øyene. Han peker ut det berømte *Parthenon-templet* som et eksempel på en gresk kulturskatt som ble finansiert på dette viset. Når det gjelder de andre forfatterne er lærebøkene til Eiler C.K. Munthe og Jonas Vellesen nærmest speilbilder av hverandre når det gjelder framstillingen av den greske kulturen, da begge bruker mye plass i bøkene sine på å fortelle om grekernes «overlegne» og «enestående» kultur. At Munthe framhever den greske kulturen på dette viset er ikke overraskende, da gresk kultur hadde svært stor innflytelse i Europa og Norge på slutten av 1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet, slik Carl W. Schnitler påpeker.³⁹² Han hevder også at denne kulturelle innflytelsen var svært redusert rundt århundreskiftet mellom 1800-tallet og 1900-tallet, da Jonas Vellesen gav ut sin lærebok. Likevel er Vellesen like opptatt av å framstille den greske kulturen som det Munthe er, til tross for at det er nesten 90 år mellom de to lærebøkene. Vellesens sterke fokus på den greske kulturen blir forsterket når en sammenligner hans lærebok med Anton Ræders lærebok, som ble publisert syv år tidligere. Ræder har en langt mer dempet holdning til den greske kulturen, til tross for at Hellas og antikken var hans spesialfelt som historiker. Ræders mer dempede og nøkterne framstilling av den greske kulturen stemmer mer overens med det Schnitler sier om at klassisk innflytelse var redusert rundt århundreskiftet.

Når det gjelder lærebøkernes framstilling av gresk religion er det ikke noen store forskjeller mellom forfatterne. Med tanke på at Norge gjennom hele 1800-tallet var et svært kristent land, var det ikke stor interesse i å skrive om en trossystem som var såpass annerledes enn kristendommen. I sine lærebøker forteller Hansen, Ræder og Vellesen i praksis det samme om den greske religionen. De nevner noen eksempler på greske guder, de forteller om Oraklet i Delphi, og de forteller om de Olympiske Leker og dens religiøse side. Den eneste forfatteren som skiller seg ut er Munthe. Han skriver nærmest ingenting om den greske religionen. Han virker mer opptatt av å fortelle om religioner som ligner mer på kristendommen, slik som zoroastrianismen.

Et område hvor samtlige av lærebøkene er nærmest fullstendig like er framstillingen av Sokrates' filosofi og gudssyn. Samtlige av lærebøkene framhever Sokrates som et ideelt menneske, og forteller hvordan han stilte spørsmålstegn ved autoriteter og alltid jaktet på «sannheten». De forteller også hvordan Sokrates ikke fant «sannheten» i grekernes religion og hvordan han mente at det kun fantes en eneste rettferdig og allmektig gud. Samtlige av lærebøkene skriver ordet «Gud» med stor bokstav i denne sammenhengen, og insinuerer dermed at denne sokratiske guden og den kristne Gud var det samme vesenet. Spesielt Munthe fokuserer på denne mer religiøse siden av Sokrates' filosofi, med tanke på at han skrev under det dansk-norske eneveldet. Han forteller knapt om Sokrates' jakt etter «sannhet» og skepsis til autoriteter enn de andre forfatterne, noe som uten

---

³⁹²Schnitler 1911: 312.

tvil henger sammen med at han skrev under et dansk-norsk eneveldig monarki.

Når det gjelder den romerske kulturen, sier forfatterne lite om denne sammenlignet med den greske. Det er en enighet mellom forfatterne om at den romerske kulturen var sterkt påvirket av den greske kulturen, og at det dermed blir vanskelig å snakke om en særegen «romersk» kultur. Hansen går lengst av forfatterne når han forteller at den romerske kulturen var en kopi og unasjonalt etterligning av den «overlegne» greske kulturen, og at den romerske kulturen hadde hatt svært få særegne bidrag til europeisk og norsk kultur. Han anerkjenner likevel enkelte romerske bidrag, slik som den romerske filosofen og statsmannen Marcus Tullius Cicero og hans verker, og hvordan disse var viktige for europeisk tenkning.

Alle forfatterne, inkludert Hansen, er enige i at det største kulturelle bidraget fra romersk kultur er arbeidet til Julius Cæsar. De framhever hans verker *Borgerkrigene* og *Gallerkrigene* som enestående eksempler på historieskriving som fortsatt ble brukt i deres samtid, og hvordan han utarbeidet en helt ny kalender, *den julianske kalenderen*. En modifisert variant av denne, *den gregorianske kalenderen*, var i bruk i forfatternes samtid (og i vår egen samtid).

De romerske dydene

I løpet av oppgaven har jeg også undersøkt hvordan de ulike lærebøkene framstiller romerne som dydige og moralske eksempler. Jeg vil si at det er dette kapittelet som er det mest betydningsfulle for oppgaven. De romerske dydene sto sentralt for den norske embets-eliten i den første halvdel av 1800-tallet, ifølge Seip.³⁹³ Embetseliten ønsket å fremme forskjellige romerske dyder som tradisjonelt blir forbundet med romerne, som fedrelandskjærlighet, offervilje og tapperhet. Disse verdiene skulle læres videre til norske skolebarn, og kommer dermed helt klart til uttrykk i de norske lærebøkene.

Eiler C.K. Munthe er nok den forfatteren som framhever dydene sterkest av de utvalgte forfatterne. Han bruker mye plass på å fortelle om romerske enkeltindivider og framhever dem som eksempler på den romerske dydigheten, til tross for at disse individene ikke hadde en enorm innflytelse for de historiske hendelsene de var en del av, slik som Marcus Regulus. I likhet med hans fokus på den greske kulturen, henger nok Munthes framheving av romersk dydighet og moral sammen med at han skrev under et eneveldig dansk-norsk monarki som sensurerte referanser til tanker og ideer som gikk imot kongemaktens autoritet. Kongemakten var derimot svært opptatt av å oppfordre til fedrelandskjærlighet og lojalitet ovenfor statsmakten, noe som var sentralt for romerne i den første halvparten av republikken. Maurits Hansen framhever også denne dydigheten, men han skriver om

---

393Seip 1974: 92.

romersk dydighet fra synspunktet til den norske embets-eliten. Han framhever også fortellinger om romerske enkeltindivider som eksempler på romersk dydighet og moral som bør etterlignes. Han skiller seg fra resten av forfatterne ved at han også framhever fortellinger om dydige romerske *kvinner*. I stedet for å knytte kvinnene til tradisjonelle kvinnelige dyder, som kyskheter og lydighet, relaterer han heller tradisjonelt sett *mandige* verdier til kvinnene, som tapperhet og offervilje. Han viser dermed at det ikke bare var mennene som gjorde Romerriket stort, men også kvinnene.

Anton Ræder og Jonas Vellesen sier derimot lite om dydigheten om moralen til romerne, og påpeker stort sett bare hvordan romerne var tapre patrioter som var villige til å gjøre sin plikt overfor staten. Til tross for den kortfattede framstillingen av romersk dydighet og moral er Vellesen likevel av den oppfatningen at det var moralsk degenerasjon og fravær av dydighet som førte til republikkens nedgang. Vellesen bruker svært mye tid på å fortelle hvordan den romerske overklassen hadde blitt lat og dekadent, og hvordan den tilrev seg all rikdom som kom til Roma fra de erobrede provinsene. Fedrelandskjærligheten, offerviljen og de enkle levekårene de romerske borgerne viste i den tidlige republikken var blitt byttet ut med egoisme, latskap og moralsk korrumpasjon, hvor de romerske borgerne var mer interesserte i å befeste og øke sin egen rikdom enn å gjøre sin plikt overfor staten. Dette resulterte i konflikt mellom de romerske borgerne fra overklassen, som til slutt resulterte i vold, borgerkrig, avviklingen av republikken og innføringen av keiserdømmet.

Ræder sier nærmest ingenting om en moralsk korrumpasjon av romerne, noe som henger sammen med hans generelt sett nøkterne tilnærming til historien. Han var mer interessert i å legge fram fakta slik de var, framfor å dra moralske bedømmelser. Dette kan ikke sies om Munthe og Hansen, da begge var opptatt av å vise hvordan moralsk korrumpasjon og fravær av dydighet var en sentral årsak til republikkens fall. Begge påpeker hvordan de mange borgerkrigene Roma opplevde i slutten av republikken ble utkjempet mellom ambisiøse, til tider egoistiske romere som ønsket å utvide sin egen rikdom og makt, framfor å tjene den romerske staten. Den første borgerkrigen mellom Marius og Sulla var riktignok en konflikt mellom to borgere som mente de gjorde det som var best for staten. Derimot var den siste borgerkrigen i republikken, utkjempet mellom Antonius og Octavius, preget av et fravær av vilje til å gjøre det som var best for Roma. Både Antonius og Octavius ønsket å fremme seg selv. Forfatterne er likevel mer positive til Octavius enn til Antonius, da det var han som vant borgerkrigen og forbedret det romerske samfunnet på flere måter. Hansen ser likevel dystert på det at Octavius gjorde seg selv til keiser, men Munthe sier ingenting om dette. Begge forfatterne framhever i denne sammenheng den romerske filosofen og statsmannen Marcus Tullius Cicero som et eksempel på en svært dydig romersk borger i sen-republikken. Mens de andre

medlemmene av overklassen var korrumperte og umoralske, var Cicero en dydig, moralsk og respektabel mann som ble erklært som «fedrelandets far» for sin embetsutøvelse som konsul for å verne den romerske staten. Både Munthe og Hansen ser derimot dystert på hvordan Cicero ble sendt i eksil fra Roma av sine politiske rivaler, og senere drept på Antonius' ordre. Cicero blir her framhevet som en erketyrisk dydig romer, og Antonius blir framstilt som en erketyrisk umoralsk og udydig romer, som var blitt altfor vanlige i denne perioden.

Avsluttende bemerkninger

De utvalgte lærebøkene ble skrevet over en svært lang periode, nesten 90 år. Det er dermed ikke overraskende at lærebøkene har flere vesentlige forskjeller imellom seg. Likevel er lærebøkene nokså like på flere områder. Med tanke på romersk dydighet og gresk kultur er lærebøkene til Eiler C.K. Munthe og Jonas Velleesen, skrevet i 1814 og 1901, svært like. Fokuset på dydighet og kultur i Munthes tilfelle er ikke overraskende, da romerdydene og gresk kultur hadde en sentral rolle i europeisk og norsk kultur rundt århundreskiftet mellom 1700-tallet og 1800-tallet. Ved århundreskiftet mellom 1800-tallet og 1900-tallet var dette fokuset på romersk dydighet og gresk kultur svært redusert, men det kommer likevel til uttrykk i Velleesens lærebok. Dette var ikke typisk for denne perioden, da Anton Ræders lærebok ble publisert svært nært Velleesens lærebok og manglet mye av det moralske og kulturelle fokuset Velleesen hadde. Velleesen har på flere områder mer til felles med lærebøkene til Hansen og Munthe enn til Ræder, til tross for at sistnevnte levde og skrev samtidig som ham. En kan dermed se at Velleesen var preget av en form for etterklang fra den norske embetsmannperioden, hvor gresk kultur og romersk dydighet sto svært sentralt i det norske samfunnet. Når det gjelder det athenske demokratiet er lærebøkene svært varierte i sine framstillinger. På den ene siden har man Munthe, som knapt sier noe som helst om demokratiet, og det han sier virker nokså negativt. På den andre siden har man Velleesen og Ræders lærebøker, hvor demokratiet blir framstilt nærmest utelukkende positivt. I midten av disse kan man plassere læreboken til Hansen, som generelt sett anså det athenske demokratiet som noe positivt, men er likevel av oppfatningen at inklusjonen av folk som manglet *dannelse* var en årsak til det athenske demokratiets nedgang. Samtlige av lærebøkernes framstillinger var preget av det demokratiske utviklingsnivået i Norge i deres samtid; Munthe skrev under et eneveldig monarki, Hansen skrev under et restriktivt demokrati hvor kun de med eiendom og dannelse hadde politiske rettigheter, og Ræder og Velleesen skrev i en tid hvor embetseliten var skiftet ut med partier og flere norske borgere hadde fått stemmerett og rett til å ha politiske verv.

Lærebøkene fra vår tid har flere likhetstrekk med Ræder og Velleesens lærebøker enn med Munthe

og Hansens lærebøker. I dagens lærebøker blir vekten lagt på det greske demokratiet som en forgjenger til vårt mer «fullkomne» demokrati. Til tross for sine feil blir det athenske demokratiet verdsatt som en sentral inspirasjonskilde for vårt samtidige norske demokrati. Moderne lærebøker minner dermed veldig om lærebøkene til Ræder og Vellesen, ettersom de også viste en stor verdsettelse for det athenske demokratiet. Lærebøkene til Hansen og Munthe, på sin side, skiller seg vesentlig fra moderne lærebøker med deres mer skeptiske holdning til det athenske demokratiets «åpenhet», noe som strider imot våres moderne demokratiske idealer om likhet og stemmerett for alle. Samtidig er de eldre forfatterens fokus på dydighet og moral nærmest helt forsvunnet. Med unntak av Ræder er samtlige av forfatterne opptatt av å vise fram grekerne og romerne som eksempler på dydighet og moral. Forfatterne ønsket å inspirere elevene sine til å leve moralsk og dydig, noe som er gått helt av moten i vår tid. I moderne lærebøker ønsker en ikke å komme med moralske bedømmelser, men å lære elevene om fortiden på en mest mulig nøytralt vis. Vekten på dyd og moral kommer spesielt til uttrykk i Vellesens lærebok, til tross for at hans lærebok er den nyeste av de utvalgte lærebøkene. På dette viset skiller hans lærebok seg fra våre moderne lærebøker. Til tross for denne store forskjellen, har læreboken også en sentral likhet med moderne lærebøker. Lærebøker i vår tid forsøker å vise hvordan vanlige folk levde i forskjellige historiske perioder og hvordan de håndterte de utfordringene livet gav dem. Lærebøkene fokuserer ikke bare på krig, store menn og politiske utviklinger, men også små, «uvesentlige» ting, om en skal tenke som en gammel historiker. Til tross for at Vellesens lærebok skiller seg sterkt fra moderne lærebøker gjennom hans fokus på dyd og moral, er han også veldig lik de moderne lærebøkene ved at han vektlegger hvordan vanlige grekere og romere levde i løpet av antikken. På den måten kan en si at Vellesens lærebok er veldig gammeldags, samtidig som den er nytenkende. Den fungerer nærmest som en bro mellom de gamle lærebøkene, slik som dem jeg har behandlet i løpet av oppgaven, og de mer moderne lærebøkene som dukket opp i den andre halvdel av 1900-tallet.

Litteraturliste

Lærebøker

- Hansen, M.C. (1838) *Almindelig Verdenshistorie fra de ældste indtil vore Tider, til Brug i Skoler og ved privat Underviisning, af M. C. Hansen. (Med 100 lithographerede Tegninger, som forestille vigtige historiske Begivenheder.)*. Christiania, Paa H. T. Winthers Forlag. Trykt i Forlæggerens Officin af W. J. Winther. Hentet fra https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2010012503027
- Munthe, E.C.K (1814) *De mærkeligste Personers Levnetsbeskrivelse og de vigtigste Tildragelser gennem alle Tidsaldere tilligemed et Udtog : En Lærebog i Historien for de første Begyndere*. Christiania, Jacob Lehmann. Hentet fra https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2013051324004
- Ræder, A. & Bonnevie, J.A. (1894) *Historisk Lærebog for Folkeskolen: omfattende saavel Nordens som verdens historie*. Kristiania: H. Aschehoug & Co.s Forlag. Hentet fra https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2009041603001?page=0
- Vellesen, J. (1901) *Heimssogavmed kyrkjesoga aat folkeskulen*. Bergen: A/S F. Beyers Forlag. Hentet fra https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2014011608106

Forskningslitteratur

- Amundsen, L & Seip, D.A. (red.) (1959) *Henrik Wergelands Skrifter*. (Bd. 7). Oslo, Cappelen. Hentet fra https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2010102605006
- Balmaceda, C. (2017) *Virtus Romana: Politics and Morality in the Roman Historians*. Chapel Hill, University of North Carolina Press.
- Balot, R.K. (red.) (2009) *A companion to Greek and Roman political thought*. Malden, Wiley-Blackwell. Hentet fra <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.uis.no/lib/uisbib/reader.action?docID=1120475>
- Bergreen, B. (1994) *Da kulturen kom til Norge* (2. utg) Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard)
- Bjøl, E. & Hjortso, L (1983) *Cappelens Verdenshistorie: Bd. 4. Romerriket*. Oslo: Cappelen.
- Collett, J.P. (2011) *1811-1870: Universitetet i Nasjonen*.(Bd. 1). Oslo, Unipub.
- Dahl, O. (1990) *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre* (4. utg). Kristiansand: Universitetsforlaget.
- Dahl, T., Coldevin, A., Schreiner, J. (1961-1964) *Vårt Folks Historie*. (Bd. 1-9). Oslo: H.

Aschehoug & Co. (W. Nygaard)

- Dokka, H. (1988) *En skole gjennom 250 år: Den norske allmueskole – folkeskole – grunnskole 1739-1989*. Oslo: NKS-forlaget.
- Erslew, T.H. (1843-1853) *Almindeligt Forfatter-Lexicon for Kongeriget Danmark med tilhørende Bilande fra 1814 til 1840, eller Fortegnelse over de sammesteds fødte Forfattere og Forfatterinder, som levede ved Begyndelsen af Aaret 1814 ... : 2 : K-R*. (Bd. 1-3) København, Forlagsforeningens forlag.
- Fretheim, A. (2006) *Livets kolde prosa: Maurits Hansen og hans samtid*. Oslo: Aschehoug.
- Hagemann, G. (1992) *Skolefolk: lærerens historie i Norge*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Hemstad, R. (2018) Skandinavismens geografi: Lærebokstrid og kartdebatt – alternative nasjonsbyggingsprosjekter 1815-1846. *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*, 102(2), 114-132. Hentet fra https://www-idunn-no.ezproxy.uis.no/npt/2018/02/skandinaviens_geografi
- Helgheim, J.J. (1981) *Almugeskolen i byane*. Oslo-Bergen-Tromsø: Universitetsforlaget. Hentet fra https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2013052905098?page=0
- Hubbard, W.H. (red.) (1995) *Making a historical culture: historiography in Norway*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Iddeng, J. W. (2014) *Romerrikets historie: republikkens vekst og fall*. Oslo: Dreyers Forlag.
- Iddeng, J. W. (2018) *Romerrikets historie: keisertida*. Oslo: Dreyers Forlag.
- Jordheim, H., Rønning, A.B., Sandmo, E., Skoie, M. (2015) *Humaniora: En innføring* (2.utg). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kjølberg, H. (1996) *Vore Fædre : det nasjonale i norske og franske lærebøker 1870-1905*. (Mastergradsavhandling) Universitetet i Oslo, Oslo.
- Koumiotis, A. (2019) *Unge stater, eldre historier: Politisk historiebruk i gresk nasjonsbygging: 1832-1923*. (Mastergradsavhandling) Norges Arktiske Universitet, Tromsø.
- Levick, B. (1982) *Morals, Politics and the Fall of the Roman Republic*. *Greece and Rome*, 28(1), 53-62. Hentet fra https://www.jstor.org/stable/642930?seq=1#metadata_info_tab_contents
- McDonnell, M. (2006) *Roman Manliness: Virtus and the Roman Republic*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Marichal, C. (1970) *Spain (1834-1844): A New Society*. London, Tamesis Books Limited.
- Mattingly, H. (1937) *The Roman 'Virtues'*. *The Harvard Theological Review*, 20(2), 103-117. Hentet fra <https://www.jstor.org/stable/pdf/1508246.pdf>.
- Melve, L. (2010) *Historie: Historiekriving frå antikken til i dag*. Oslo: Dreyer Forlag.

- Myhre, J.E. (2009) *Mange veier til historien: Om historiefagets og historikernes historie*. Tid og Tanke Nr.14. Oslo: Unipub.
- Myhre, J.E. (2014) *Historie: En introduksjon til grunnlagsproblemer*. Oslo: Pax Forlag.
- Pollock, J.G.A. (1976) Between Machiavelli and Hume: Gibbon as a Civic Humanist and Philosophical Historian. *Daedalus*, 105(3), 153-169. Hentet fra https://www.jstor.org/stable/20024423?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Rian, Ø. (2013) Historie i tvangstrøye – kongemakt og historieformidling i Danmark-Norge 1536-1814. *Historisk Tidsskrift*, 92(1), 63-89. Hentet fra https://www.idunn.no/ht/2013/01/historie_i_tvangstrye_-_kongemakt_og_historieformidling_i
- Roos, M. (2014) Skolens rolle i nasjonsbyggingsprosessen. I: J.H. Stray og L. Wittek (Red.), *Pedagogikk – en grunnbok* (s. 93-104). Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Roos, M. (2016) *Kraften i allmenn dannelse: Skolen som formidler av humaniora. Bidrag til historisk lesning*. Kristiansand: Portal Akademisk Forlag.
- Roos, M. (2019) *Hartvig Nissen: grundtvigianer, skandinav, skolemann*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Roos, M., Hemstad, R., Edgren, H., Hommerstad, M., Larsson, E., Hjerimitslev, H. H. (2018) Norsk Utdanningshistorie, 1814-1905. *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*, 105(2). Hentet fra https://www-idunn-no.ezproxy.uis.no/npt/2018/02/_nordisk_utdanningshistorie_18141905
- Schnitler, C. W. (1911) *Slegten fra 1814: studier over norsk embedsmanskultur i klassicismens tidsalder 1814-1840 : kulturformene*. Kristiania: H. Aschehoug og Co. (W. Nygaard)
- Schreiner, J. H. (1989) *Antikkens historie*. Oslo: J.H.Schreiner.
- Seip, A.L. (2007) *Demringstid: Johan Sebastian Welhaven og nasjonen*. Oslo: Aschehoug.
- Seip, J.A. (1974) *Utsikt over Norges historie* Trondheim: Gyldendal Norsk Forlag.
- Sejerstad, F. (1978) Rettsstaten og den selvdestruerende makt : noen refleksjoner over det 19. århundres embedsmannsstat. I: Slagstad, R. (red.) *Om Staten*. (s. 46-85). Oslo, UniPub.
- Skjelbred, D. & Aamotsbakken, B. (Red.) *Norsk lærebokhistorie – en kultur- og danningshistorie*. Oslo: Novus.
- Skjelbred, D., Askeland, N., Maagerø, E. & Aamotsbakken, B. (2017) *Norsk Lærebokhistorie: Fra allmenskole til grunnskole 1739-2013*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Slagstad, R. (1998) *De nasjonale strateger*. Oslo, Pax Forlag.

- Smith, R.B. (1894) *Carthage and the Carthaginians*. London, Longmans, Greens, and co. Hentet fra <https://archive.org/details/carthageandcart00goog/page/n10/mode/2up>
- Syse, H., Enebakk, V., Bjørklund, I., Midtbøen, A.H., Steen-Johnsen, K., Slottemo, H. G.,...Tollefsen, B.Y. (2016) Politikk, kultur og vitenskap. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 33(1-2) s. 111-122. Hentet fra https://www-idunn-no.ezproxy.uis.no/nnt/2016/01-02/politikk_kultur_og_vitenskap
- Sørensen, Ø. (2001-2003) *Norsk idèhistorie: Bd. 3. Kampen om Norges Sjel*. Oslo: Aschehoug.
- Sørensen, Ø. & Stråth, B. (Red.) (1997) *The Cultural Construction of Norden*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Tengesdal, P. (red.) (2010) *Jonas Vellesens minnebok: En skildring fra Bjerkreim 1850-1860*. Hentet fra <http://www.bjerkreim.info/pdf/Jonas%20Vellesens%20Minnebok.pdf>
- Tysdahl, B. (1988) *Maurits Hansens fortellerkunst*. Oslo: Aschehoug
- Tønnesson, J.L. (2004) *Tekst som partitur, eller Historievitenskap som kommunikasjon: Nærlesing av 4 historikertekster skrevet for ulike lesergrupper*. (Doktorgrads-avhandling) Universitetet i Oslo: Unipub AS.
- Yasuda, M. (2015) *Mellom saga og historieverk - Analyse av historisk oversiktsverk og deres fremstilling av kvinnerollen i vikingtid* (Mastergradsavhandling) Universitetet i Stavanger, Stavanger.
- Ødegård, K. (2014) *Antikken: Hellas og Roma, fra bystat til imperium*. Oslo: Pax Forlag.

Internettkilder

- Vormeland, O. (2009) Anton Ræder. I: *Norsk Biografisk Leksikon* [online]. Publisert: 13. februar 2009. Tilgjengelig fra: https://nbl.snl.no/Anton_R%C3%A6der [Hentet 24. November, 2019].
- Lønnå, E. (2012) Stemmerett for kvinner i Norge. I: *Norsk Biografisk Leksikon* [online]. Publisert 03.09.2012. Tilgjengelig fra: https://snl.no/stemmerett_for_kvinner_i_Norge [Hentet 19. Januar, 2020].
- Hagemann, G. (2015, 29. november 2019) Fra halvt til helt demokrati. Hentet fra <https://www.norgeshistorie.no/industrialisering-og-demokrati/makt-og-politikk/1508-fra-halvt-til-helt-demokrati.html> [Hentet 11. Januar, 2020]
- Hagemann, G. (2015, 11. mars, 2020) Kunnskap og utdanning. Hentet fra <https://www.norgeshistorie.no/industrialisering-og-demokrati/kommunikasjon-og->

[kunnskap/1507-kunnskap-og-utdanning.html](#) [Hentet 3. februar, 2020]

- Moi, M. (2009, 21. oktober, 2013) Maurits Hansen. I: *Norsk Biografisk Leksikon* [online]. Publisert: 13. februar, 2009. Tilgjengelig fra: https://nbl.snl.no/Maurits_Hansen [Hentet 5. februar, 2020]